

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Bc. Aneta Gáborová

*Resocializace pachatelů trestné činnosti do společnosti
po výkonu trestu odnětí svobody z pohledu jich samých*

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

2018

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.“

V Olomouci dne 17. 4. 2018

.....
Bc. Aneta Gáborová

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Haně Šlechtové Ph.D. za odborné vedení diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat svým komunikačním partnerům za to, že byli ochotni mi poskytnout informace ze svého soukromého života, a v neposlední řadě také sociálním pracovníkům azylového domu za možnost nahlédnutí do jeho chodu.

SEZNAM ZKRATEK

o. p. s.	obecně prospěšná společnost
o. s.	občanské sdružení
z. s.	zapsaný spolek
PMS	Probační a mediační služba
ÚP	Úřad práce
PSVD	Prostupné skupiny vnitřní diferenciacce
VTOS	výkon trestu odnětí svobody
PC	Pracovní počítač (Personal Computer)

SEZNAM ZKRATEK	4
ÚVOD.....	8
1 RESOCIALIZACE.....	10
1.2 Historie resocializační péče.....	13
1.3 Teorie resocializace.....	16
2 LEGISLATIVNÍ RÁMEC POSTPENITENCIÁRNÍ PÉČE	21
2.1 Zákon o Probační a mediační službě.....	21
2.2 Zákon o pomoci v hmotné nouzi.....	22
2.3 Zákon o sociálních službách	23
2.4 Zákon o zaměstnanosti	24
2.5 Zákon o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů..	25
2.6 Zákon o trestním řízení soudním.....	26
2.7 Trestní zákoník.....	27
3 SYSTÉM A KONTEXT PENITENCIÁRNÍ PÉČE.....	29
3.1 Vězeňská služba České republiky	30
3.2 Personál věznic.....	32
3.3 Typy věznic a jejich charakteristika.....	33
3.4 Výkon trestu odnětí svobody	34
3.4.1 Programy zacházení.....	36
3.4.2 Příprava na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.....	38
3.5 Další aspekty života ve věznici s potenciálním dopadem na resocializaci	40
4 SYSTÉM A KONTEXT POSTPENITENCIÁRNÍ PÉČE	43
4.1 Kontinuální sociální péče	43
4.2 Státní subjekty kontinuální sociální péče	44
4.3 Nestátní subjekty kontinuální sociální péče	48
4.4 Zaměstnávání osob po výkonu trestu odnětí svobody	52
4.5 Faktory omezující začlenění propuštěných osob zpět do společnosti.....	53
4.6 Osobnost v procesu resocializace.....	55

4.7	Kriminální recidiva	56
5	METODOLOGIE VÝZKUMU A ETICKÉ SOUVISLOSTI.....	57
5.1	Etické souvislosti výzkumu.....	57
5.2	Metodologie výzkumu	58
5.2.1	Výzkumný soubor	58
5.2.2	Techniky sběru dat	59
5.2.3	Orientační struktura dotazování s ohledem na cíl výzkumu	59
5.3	Průběh výzkumu a jeho reflexe.....	61
5.4	Analýza kvalitativních dat.....	62
5.5	Profily komunikačních partnerů.....	64
5.5.1	Antonín (63 let).....	64
5.5.2	Martin G. (30 let)	65
5.5.3	Igor (28 let)	66
5.5.4	Martin (35 let).....	68
5.5.5	Jaroslav (60 let)	69
5.5.6	David (34 let).....	70
5.5.7	Ivan (52 let)	72
6	SPOLEČNÉ HODNOTY, POSTOJE A ZKUŠENOSTI KOMUNIKAČNÍCH PARTNERŮ.....	74
6.1	Nepostradatelný význam rodiny a rodinných vztahů jako předpoklad úspěšné resocializace	74
6.2	Zápis v Rejstříku trestů jako bariéra k resocializaci	76
6.3	Jednání přispívající k úspěšnému začlenění se do společnosti	78
6.4	Bývalí komplici a konzumace návykových látek jako faktory potenciálně ohrožující úspěšné začlenění se do společnosti.....	80
6.5	Nálepka „kriminálník“	82
6.6	Bydlení a zaměstnání jako důležitá opora pro tvorbu pozitivní identity jedince	83
6.7	Touha po lepší budoucnosti jako motivační faktor k znovuzачlenění se do společnosti.....	85

6. 8	Nedostatečná penitenciární i postpenitenciární pomoc jako demotivující prvek k resocializaci.....	86
7	PROCES RESOCIALIZACE PACHATELŮ TRESTNÉ ČINNOSTI DO SPOLEČNOSTI PO VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	88
	ZÁVĚR	91
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	94

ÚVOD

Výkonem trestu a celou jeho problematikou se v posledních letech zabývá stále více odborníků a problematika se stala jednou z opakovaně diskutovaných nejen v České republice, ale i v Evropě obecně. Avšak konkrétně o českém vězeňství a jeho systému vězeňské péče se v superlativech diskutuje málo a především u široké veřejnosti se objevují názory negativní. Jedná se o názory, které vězeňskou péči hodnotí jako nedostatečnou a velmi mírnou. I já jsem se ve své praxi setkala s tvrzením, že odsouzení se ve výkonu trestu odnětí svobody mají jako v hotelu. To je ovšem mylné tvrzení, protože pobyt ve vězení pro odsouzeného představuje tvrdý zásah do jeho osobní svobody a především do osobního života.

Na druhou stranu, postvězeňská péče neboli postpenitenciární péče bývá na rozdíl od péče vězeňské opomíjena. O tom, co se děje s osobami po výkonu trestu a výstupu z vězení, moc veřejnost neví a je informována jen minimálně, což je ovšem chyba, protože od míry opětovného zařazení se do běžné společnosti po výkonu trestu odnětí svobody, se odvíjí celá budoucnost propuštěných. Osobně v postpenitenciární péči vidím velké nedostatky. Výstup z výkonu trestu s sebou nese těžkosti. Člověk, který má zápis v Rejstříku trestů, vede velmi těžký život. V důsledku zápisu nemá možnost si vybírat z pracovních nabídek a zaměstnavatelé mají minimální zájem dát práci osobám, které si prošly výkonem trestu. Což často vede k osobním finančním krizím a stát se o tuto cílovou skupinu zajímá také jen povrchně v rámci dávek hmotné nouze jednou měsíčně. A když se nad tím zamyslím, tak všechny tyto aspekty vedou k vysoké míře recidivy a osoby propuštěné z vězení se do něj opakovaně vrací. A právě tyto důvody mě inspirovaly k tématu mé diplomové práce a rozhodla jsem se této problematice věnovat hlouběji.

Mou hlavní myšlenkou při psaní bylo, aby diplomová práce navazovala na mou již napsanou a obhájenou práci bakalářskou. Jak diplomová, tak i bakalářská práce je propojená tematikou penitenciární a postpenitenciární péče. Bakalářská práce se na rozdíl od diplomové práce liší tím, že je zaměřena na problematiku penitenciární a postpenitenciární péče v České republice, jejímž cílem bylo popsat systémy obou péčí s akcentem na jednotlivou i vzájemnou funkčnost.

Cílem diplomové práce je představit a analyzovat pohled mužů – pachatelů trestné činnosti na vlastní resocializaci po výkonu trestu odnětí svobody. Na základě analýzy pramenů a odborné literatury jsem připravila koncepci kvalitativního výzkumu založeného na polostrukturovaných rozhovorech s muži, kteří si prošli výkonem trestu odnětí svobody. Tento typ výzkumu pomůže lépe detekovat hlavní faktory úspěšné resocializace osob

po výkonu trestu odnětí svobody. Tím je v souladu se studovaným oborem sociální práce. Hlavní výzkumná otázka zjišťuje, jak probíhá proces resocializace pachatelů trestné činnosti do společnosti po výkonu trestu odnětí svobody z jejich vlastního pohledu.

V konceptuální části práce se zaměřuji na resocializaci, legislativní rámec postpenitenciární péče, systém a kontext penitenciární a také postpenitenciární péče. Představené poznatky představují východiska pro vlastní empirický výzkum; nejprve prezentuji metodologii výzkumu, etické souvislosti, výzkumný soubor, techniky sběru dat, orientační strukturu dotazování, průběh výzkumu, včetně jeho reflexe a analýzu kvalitativních dat. Dále jsou představeny profily komunikačních partnerů, s cílem seznámení se s jejich názory a postoji týkajících se vlastní resocializace. Poslední kapitola prezentuje výzkumná zjištění, ve kterých jsem dospěla k poznání, že všichni komunikační partneři si plně uvědomují význam původní rodiny a její roli v procesu resocializace. Rodina představuje důležitý faktor, díky kterému překonávají adaptační obtíže a směřují k pozitivní změně životního stylu. Z odpovědí komunikačních partnerů dále plyne, že potřeba vlastního bydlení a následného zaměstnání, je vedle rodiny, druhým nejpodstatnějším prvkem v jejich vlastní resocializaci. I přes negativní vlivy, se kterými se komunikační partneři po VTOS setkávají, přání a touha po lepší budoucnosti představují motiv k znovuzачlenění se do společnosti a tím směřují k naplnění procesu resocializace pachatelů trestné činnosti do společnosti po výkonu trestu odnětí svobody.

1 RESOCIALIZACE

Resocializační proces tzv. sociálně nepřizpůsobivých osob se stále častěji stává předmětem ostré kritiky. Především je kritizována oprávněnost řízení resocializační činnosti v aktuální podobě a to jak formální, tak i organizační. Primárně se diskutuje o formách institucionálního působení, o technikách a metodách působení a také o resocializačním prostředí. Především je kritizován resocializační proces v podmínkách dozorové svobody, kde jsou snižovány možnosti výchovných hodnot, na rozdíl od otevřených výchovných prostředí. Současné resocializační působení se opírá o zásadu hlubšího pronikání do otevřených prostředí, jako je například rodina, místní a školní prostředí (Stankowski, 2003, s. 3).

1.1 Terminologie

V této podkapitole se budu věnovat základním pojmům, které souvisejí se společensky žádoucími změnami v chování a jednání pachatelů trestné činnosti po jejich vykonání trestu odnětí svobody.

Pojem *resocializace* se dnes užívá jako pracovní název pro naplňování základní podstaty programů zacházení, které jsou zakotveny v zákoně č. 169/ 1999 Sb. (Hendrych, 2010, s. 21). Mařádek (2005, s. 95) uvádí, že resocializace je velmi složitým procesem nápravy a převýchovy, ale také i změnou ve vadné socializaci. V penitenciární praxi se resocializace též nazývá *korektivní socializací*, nebo *penitenciární socializací*, aby zde došlo k odlišení od resocializace u jedinců sice s poruchami socializace, avšak která neměla za následek páčání trestné činnosti.

„V širší podobě se v případě resocializace hovoří o zbavování se zažitých návyků a vzorců chování, které se v kontextu nových a významných změn v životě člověka stávají nepotřebnými a do značné míry komplikujícími novou životní situaci. Současně však musí nastoupit vzorce nové, které jsou této situaci adekvátní“ (Hendrych, 2010, s. 21). Cílem resocializace je pokus o komplexní změnu osobnosti vězně, která vede k tomu, že takový jedinec by se zdržel antisociálního jednání v budoucnosti a počal svou existenci řídit normami, které jsou společností uznány. Tento náročný cíl, který směřuje k celkové změně osobnosti ve smyslu psychologického rozvoje, musí být individuálně usměrněn do té míry, aby se dosáhlo změn motivů, vlastností charakteru a postojů (Hendrych, 2010, s. 21). V užším pojetí tento stav definuje připravenost propuštěného vězně k plnění sociálních rolí běžného řadového občana, což zahrnuje práci, starat se o jiné, vlastní práci se žít a nevrátit se do původní kriminální skupiny (Mařádek, 2005, s. 95). Na procesu resocializace jedince se podílí nejen pomáhající odborníci ve výkonu trestu, ale i zaměstnanci věznice, kteří to nemají

v přímém popisu práce. Měření účinků resocializace je relativně snadné. Základním indikátorem je zpětná návratnost vězňů do výkonu trestu odnětí svobody (Hendrych, 2010, s. 21).

Reintegrace má mnoho společného s resocializací. Minimálně z části úspěšná resocializace by měla v konečném výsledku vést ke zpětné integraci pachatele trestné činnosti do většinové společnosti. Tedy do té, ze které se sám vyčlenil na základě závažného porušení sociální normy. Velmi často se však stává, že tento proces je ve své finální fázi ztížen ze strany majoritní společnosti, která polepšení jedince v průběhu výkonu trestu odmítá a o sociální inkluzi takového jedince nejeví zájem. A na druhou stranu mu zázemí nabízí původní kriminální skupina (Hendrych, 2010, s. 22). Jak popisuje Mařádek (2005, s. 94), stav osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody se dá označit jako ocitnutí se v začarovaném kruhu. Tam, kde by se měl sociálně integrovat, jej nechtějí, a tam, kde by se sociálně integrovat neměl, jej naopak chtějí. Dle Hendrycha (2010, s. 22) jedinou možností, jak se připravit na úspěšnou reintegraci, je modelové osvojování dosahování pozitivních efektů v menší skupině motivovaných spoluvězňů, nikoliv recidivujících jednotlivců.

Černíková a kol. (2008, s. 149) uvádí, že zásada reintegrace vyjadřuje takový požadavek, aby veškeré úsilí, které je obsažené v zacházení s odsouzenými, včetně celého způsobu výkonu trestu, směřovalo k reintegraci odsouzeného.

„Způsob realizace a obsah výchovné funkce trestu odnětí svobody musí mít smysl, využitelnost v životě na svobodě. Působením výchovné funkce trestu se u odsouzených vytvářejí předpoklady pro život občana ve společnosti, je to proces získávání, rozvíjení vědomostí, schopností, sociálních dovedností, schopnosti žít jako občan ve společnosti, plnit všechny základní povinnosti občana společensky akceptovatelným způsobem“ (Černíková a kol., 2008, s. 149).

Zásadu sociální reintegrace se daří lépe naplňovat u odsouzených, kteří mají sociální zázemí a udrželi si vztahy s rodinou a přáteli, majícími na ně pozitivní vliv. Dále pak odsouzení, kteří mají dokončený určitý stupeň vzdělání a jsou vybaveni profesními dovednostmi, které poskytují větší možnosti získat zaměstnání. Úspěšnější reintegrace je také u odsouzených, u kterých došlo k pozitivním změnám v pohledu a postoji a v neposlední řadě, pokud jsou si vědomi svých problémů, mají nadhled nad svými nedostatky, chtějí je změnit, žádají o odbornou pomoc a jsou schopni přijímat nové podněty a poznatky do svého života (Černíková a kol., 2008, s. 149).

Velmi blízký pojmům resocializaci a reintegraci je i pojem **reedukace**. Ve srovnání s předešlými pojmy je pojem reedukace zdánlivě méně složitý, neboť reedukace neboli převýchova, je dílčí součástí komplexnějších jevů resocializace a reintegrace. Obecně

reedukace znamená použití speciálních pedagogických prostředků, jejichž hlavním cílem je převychovat nesprávně či nedostatečně vychovaného jedince (Hendrych, 2010, s. 22).

V dnešní penitenciární praxi se již příliš neuzívá pojmu *náprava*. Tento pojem se pojí s obdobím socialistického vězeňství (Hendrych, 2010, s. 22). Avšak Mařádek (2005, s. 55) nápravu z pohledu moderní penologie využívá jako označení pro odstranění dílčích nedostatků v jednání, chování či celkové socializaci. Pro odstranění závažných poruch se dnes používá pojem reedukace/ převýchova. Pojem náprava je dnes užíván jako pojem pracovní, který má v hierarchii penologických pojmů postavení nejnižší.

Readaptace dle Černíkové a Sedláčka (2002, s. 102) znamená velmi systematické a cílevědomé připravování odsouzených na přijetí v dnešní době náročných, obecně a kulturně společenských, morálních, ekonomických a zákonem stanovených podmínek pro nekriminální a bezporuchový život subjektu.

Rehabilitace označuje posun odsouzeného na takový stupeň životních hodnot a orientací, které by mu v dalším životě navrátily trestnou činností ztracenou pověst slušného člověka s akceptovatelnou úrovní etického a mravního myšlení a chování. Rehabilitace ve své podstatě však naráží na řady brzdících momentů. Především samotné prostředí věznice a pobyt mezi kolektivem morálně a kriminálně narušených odsouzených způsobuje propad subjektu do vězeňské subkultury. Dalším negativním momentem je postoj veřejnosti k propuštěným vězňům. *Labelizace* a *etiketizace* jsou sekundárně chronickým a celoživotním trestem pro pachatele trestné činnosti. I když subjekt vyvine prokazatelnou snahu po své nápravě a odčinění vin, vymanit se z pověsti zločince v očích veřejnosti je velmi obtížné a mnohdy se rehabilitace mívá s účinkem (Černíková, Sedláček, 2002, s. 102).

Socializace je pak proces, který vede k přisvojování norem, které jsou v daném společenství nebo sociální skupině závazné, díky čemuž může subjekt fungovat v rámci tohoto společenství, nebo sociální skupiny (Stankowski, 2004, s. 19).

Jako doplňující pojmy klíčové vzhledem k povaze diplomové práce, dále představím kriminální recidivu a penologii.

V obecné rovině znamená *kriminální recidiva* návrat ke kriminálnímu chování. V zahraniční literatuře, ve srovnání s literaturou českou, bývá kriminální recidiva označována jako *kriminální kariéra*, či *pokračování kriminální kariéry*. Nebezpečnost a závažnost recidivního kriminálního chování pachatele nespočívá jen v jednom konkrétním deliktu, ale v opakující se povaze takového chování, dále v absenci nápravy na straně pachatele a také v dopadu recidivních skutků na společnost (Jůzl a kol., 2014, s. 153).

Penologie je věda o trestu a trestání, která se zabývá zacházením s pachatelem trestného činu a snahami, aby nedocházelo k opakování trestného činu. Následně se zabývá účinky trestu a trestání, vývojem penologie, zkoumá účinnost různých druhů trestů a zkoumá sociálně psychologické procesy, jevy, vztahy a zákonitosti, které vznikají na základě aplikace trestu. Dále se zabývá psychickou, sociální a fyzickou realitou pachatele. Také zkoumá výchovné přístupy využívající se při zacházení s vězněnými tak, aby bylo dosaženo účelu trestu. Dále hledá i jiné sankce, které by šlo účinně využít při ovlivňování chování pachatelů trestných činů, včetně ochranných opatření a alternativních metod zacházení s pachatelem (Sochůrek, 2007a, s. 38 - 39).

V užším pojetí je penologie dle Černíkové a Sedláčka (2002, s. 7) vymezována jako věda o výkonu trestů, ochranných opatření a jejich účincích. V širším pojetí je penologie vymezována jako věda o výkonu trestů, alternativních způsobech řešení trestních věcí, ochranných opatřeních a jejich účincích.

1.2 Historie resocializační péče

Vzhledem k tomu, že celý vývoj resocializace je velmi provázán s výkonem trestu odnětí svobody, tak se v první části podkapitoly stručně zaměřím na historii trestů a trestání, včetně jeho funkce, na území České republiky.

V průběhu dějin celého lidstva dochází k uplatňování různých druhů trestů. Povaha sankcí je ovlivňována vývojem práva a správy, soudnictvím a pojetím lidských práv. Postupná humanizace vězeňství se projevuje jak v četnosti druhů trestů (je opuštěno od trestů velmi nelidských a krutých), tak i v charakteru samotného výkonu sankcí (Černíková a kol., 2008, s. 30).

Názory na způsob trestání a tresty, postoje k pachatelům trestné činnosti a způsoby zacházení s nimi vždy odráží ekonomickou a kulturní úroveň společnosti, včetně vztahu společnosti k jedinci. Na trestání a samotný trest nahlížíme v průběhu doby jako na odplatu – izolaci – odstrašení – nápravu. Avšak můžeme konstatovat, že s vývojem společnosti se pohled na trest a trestání postupně humanizoval (Raszková, Hoferková, 2013, s. 14).

Trest odnětí svobody je v lidské civilizaci relativně novou institucí. Ve starověku převládaly tresty smrti, otroctví a tresty tělesné. Hlavní myšlenka trestu byla ovládána odplatou a cílem trestu bylo způsobit utrpení a nastolit spravedlnost. Vykonání rozsudku ve starověkých státech záviselo na původu, vlastnictví majetku a společenském statusu. Počátky českého vězeňství jsou datovány zhruba od 10. století našeho letopočtu. Vývoj vězeňství na našem území je spojen s vývojem trestního práva a postojem společnosti k pachatelům trestných činů. Pro středověk je typický trest smrti, který byl považován jako

prostředek odplaty, nebo jako nástroj na odstrašení potenciálních pachatelů (Raszková, Hoferková, 2013, s. 14 - 15). Používaly se barbarské tresty, které vedly k zmrzačení lidského těla. Základem však byly tresty, které končily smrtí (Stankowski, 2004, s. 21).

Ve feudálním období nadále převažuje účel odstrašení, ale již i preventivní působení trestu. S počátky nápravného působení se setkáváme především u krátkodobých trestů odnětí svobody, u trestů peněžitých a nucených prací (Černíková, Sedláček, 2002, s. 17). V polovině 16. století nalézá trest vězení širší uplatnění. V této době se vězení členilo na vězení panská, církevní, vojenská a hradní (Černíková a kol., 2008, s. 32). V českých zemích existenci vězení dokládají městská práva Koldínova, kdy délku výkonu trestu stanovoval zákon či volná úvaha soudců (Raszková, Hoferková, 2013, s. 18).

V 17. a 18. století byli pachatelé lehčích trestných činů izolováni v obecních domech, které sloužily současně jako starobince, chudobince, ústavy či nemocnice pro choromyslné. Společnost té doby ještě nerozlišovala odlišnost typů klientů těchto zařízení, podstatná pro ni byla izolace a potřeba umravňovat. Až o mnoho let později se vyvinul trest odnětí svobody v přibližné podobě dnešní doby. První státní trestnice byla založena roku 1823 v Praze a nesla jméno Svatováclavská trestnice. Tato trestnice dnes již neexistuje. Avšak ve Svatováclavské trestnici došlo k prvnímu řádnému rozlišení vězňů podle vězňů. Oddělení byli muži od žen, mladiství, více narušené osoby od osob méně narušených. Roku 1848 si Ministerstvo spravedlnosti vzalo pod patronát rezort vězeňství. Působnost ústředního orgánu státní správy trvala až do rozpadu Rakouska – Uherska roku 1918 (Hendrych, 2010, s. 15).

Od konce 19. století začalo docházet k budování sítí vězeňských zařízení, vznikají justiční komplexy – soudní budovy a vazební věznice. K výkonu trestu odnětí svobody jsou budovány státní trestnice. V roce 1918 počalo nové období českého vězeňství. K nejvýznamnějším změnám patřilo zavedení třídění vězňů podle charakteru trestné činnosti. Meziválečné a poválečné období je charakterizováno inscenovanými politickými procesy a vynášením nespravedlivých rozsudků. Klíčový byl rok 1957, kdy Organizace spojených národů vydala dokument zvaný jako Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni. Následně byl roku 1965 vydán Zákon č. 59/ 1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Na základě zákona o výkonu trestu odnětí svobody byli odsouzení zařazováni do nápravně výchovných skupin, dle míry kriminálně – patologického narušení jejich osobnosti (Hendrych, 2010, s. 15 - 16).

V roce 1966 byl Jiřím Čepelákem založen Výzkumný ústav penologický, který fungoval do roku 1980, kdy byl zrušen Ministerstvem spravedlnosti. V tomto zlatém období došlo ke zkvalitnění lékařské péče a kulturně výchovné práce s vězni (Sochůrek, 2007a, s. 31).

Ve 20. století došlo k nejvýznamnějším změnám v českém vězeňství. V roce 1991 byla vypracována Koncepce rozvoje vězeňství v České republice a v roce 1992 byla do systému změn zahrnuta humanizace českého vězeňství. K 1. 1. 1993 byl zrušen Sbor nápravné výchovy a nahrazen Vězeňskou službou České republiky (Hendrych, 2010, s. 17).

Dále budu volně pokračovat v historii resocializační péče na území dnešní České republiky až po současnost. Avšak další bližší aspekty resocializace budou popsány v kapitole 4, kde se zaměřuji na systém a kontext postpenitenciární péče.

V uplynulých staletích byla péče a starost o společensky závislé, maladaptované a dezintegrované občany zabezpečována širší rodinou, charitativní institucí či obcí. S industrializací společnosti je také spojen nárůst sociálních problémů a společnost musela převzít sociální zabezpečení a péči o tyto skupiny obyvatelstva (Černíková a kol., 2008, s. 211).

První myšlenky o zavedení péče o osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody se v Československu začaly objevovat v 50. letech 20. století. Od roku 1970 se začíná uplatňovat péče o tuto skupinu osob. Do té doby neexistoval jednotný orgán, který by zajistil návaznou službu osobám propuštěným z vězení na svobodu (Vantuch, 1987, s. 113).

V minulém režimu mezi orgány, které nabízely a poskytovaly pomoc těmto osobám, patřily odbory sociálního zabezpečení, zdravotnictví, společenské či hospodářské organizace a také odbory pracovních sil Okresních národních výborů. Tyto organizace byly zapojeny do kontinuální péče o osoby, které byly propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody a pomáhaly jim při jejich zpětném zařazování do běžného života. Podstatné bylo, že zaměstnavatelé měli státem uložené, že nemohou dělat rozdíly mezi osobami propuštěnými z výkonu trestu a ostatními zaměstnanci při přijímání do pracovního poměru. Především zaměstnavatelé měli za úkol věnovat svou pozornost osobám vracejícím se do běžného života na svobodě zvýšenou pozornost (Vantuch, 1987, s. 113).

Do roku 1969 nebyl určen konkrétní orgán, který by byl odpovědný za péči o občany propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody. Tudiž roku 1969 se touto nepříznivou situací začalo zabývat kolegium ministerstva práce a sociálních věcí ČSR. Kolegium vytvořilo návrh na dokonalejší systém péče a koncem roku 1969 byl vypracován systém postpenitenciární péče o osoby vracející se z výkonu trestu odnětí svobody. Základní podmínkou cílevědomé resocializace u osob propuštěných z výkonu trestu, bylo považováno úsilí o vytvoření jednotného a komplexního systému postpenitenciární péče, která měla návaznost na nápravně výchovnou činnost nápravně výchovných ústavů tak, aby došlo

k dovršení nápravy osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody (Vantuch, 1987, s. 114).

V současnosti sociální problémy osob řeší společnost prostřednictvím základních prostředků jako je sociální péče o tyto osoby a sociální zabezpečení (Peška, 2013, s. 7).

Je zřejmé, že je potřebné působení sociálních pracovníků na výstupním oddělení věznic a jejich plynulé pokračování sociálně výchovných činností po propuštění osob z výkonu trestu na svobodu. V reedukačním a resocializačním procesu lze dosáhnout největší účinnosti jen tehdy, pokud funguje spolupráce mezi sociálními pracovníky ve věznicích a sociálními kurátory (Peška, 2013, s. 7).

1.3 Teorie resocializace

Jestliže se zamyslíme nad problematikou zločinnosti, nemůžeme zapomenout na otázku příčin jejího vzniku. Odkud v člověku pramení tendence páchat zlo, potažmo proviňovat se proti právním normám? Je možné deviace a anomálie vytlačit tím, že změním chování člověka tak, aby se stal osobou společensky žádoucí? Již od počátku dějin se na tyto a podobné otázky pokoušeli odpovídat mnozí významní myslitelé, na základě pozorování a zkoumání kriminálních jevů. Například Platón hovořil o nemoci duše, nebo Aristoteles spojoval rysy stavby těla se sklony ke zločinům (Stankowski, 2003, s. 24).

Stankowski (2003; 2004) v kriminologii rozlišuje trojí teorii resocializace, kterými jsou: teorie biologické, teorie psychologické a teorie sociologické.

Teorie biologické se zabývají objasňováním antropologií, stavbou těla, somatickými rysy, konstitučními rysy, fyziognomií, dále také činností endokrinních žláz a chromozomů. Mezi základní myslitelé teorie patří, Cesare Lombroso a Ernest Kretschmer (Stankowski, 2004, s. 40 - 41).

Cesare Lombroso prováděl výzkumy a je zakladatelem antropologické školy trestního práva. Lombroso ke svým výzkumům využíval lebky zločinců a došel k výsledkům, že zločinnost je vrozená a popsal lombrosovský typ, který je charakterizován nízkým a ubíhajícím čelem, silně vyvinutými čelistmi lícních kostí, nenormálním chrupem, ochlupením a mohutnou dolní čelistí. Dále se přidávalo leváctví, chladný pohled a odolnost vůči bolesti. Důsledkem takového vzhledu byly tyto psychické vlastnosti: impulsivnost, mstivost a lenivost, brutalita a cynismus, nedostatek výčitek svědomí. Lombroso kromě vrozených delikventů uváděl i delikventy z vášně, kteří páchají protizákonné činy z vášně, z afektu nebo náhodné delikventy a delikventy s kriminálními predispozicemi. Vědcovy názory byly vyvráceny počátkem 20. století (Stankowski, 2004, s. 41).

Ernest Kretschmer byl tvůrcem konstitucionalismu a popsal čtyři základní konstituční typy s ohledem na konstituci fyzickou, které odpovídala konstituce psychická. Prvním typem je astenik a atletik, pro které je charakteristická schizofrenie a tělo se širokými rameny, střední nebo vysoký vzrůst a rozvinuté svalstvo, nejčastějšími zločiny jsou drobné krádeže a násilné činy. Druhým typem je pyknik, pro kterého je charakteristická manio - depresivní psychóza. Třetím typem je typ dysplastický a čtvrtý typ je smíšený, pro které jsou charakteristické přečiny proti majetku a morálce. Poruchy ve funkci endokrinních žláz byly zkoumány na přelomu 19. a 20. století. Pokus o vytvoření profilu endokrinologického typu zločince nebyl potvrzen vědeckými výsledky (Stankowski, 2004, s. 41).

Teorie psychologická se zabývá příčinami deviačního chování a toto chování vysvětluje psychika člověka. Neuspokojené touhy, potřeby a sklony lidí se mohou stát hnací silou zločinu. Teorie zkoumá psychózy, osobnost, psychotické poruchy a neurotické chování. Mezi hlavní představitele teorie patří Zawadzki, Freud, Dollard, McDougall, Bovet, Lorenz, Adler a Meerllo (Stankowski, 2003, s. 25).

Zawadzki popsal sociopaty jako antisociální osoby, které jsou závislé na společenském chování a schopnosti samokontroly. *Freud* v psychoanalýze popsal a vyjasnil kriminální chování jako chování, které je odsunuté do podvědomí popudy a konflikty. Dle Freuda agrese vzniká tehdy, jestliže je sexuální pud, vlivem okolního tlaku, zatlačen do podvědomí. V poslední fázi svých výzkumů se Freud zabýval životem a smrtí, kdy instinkt smrti je základem agrese. *Dollard* popsal, že jestliže osoba nemůže dosáhnout stanoveného cíle, vzniká u ní frustrace a ta je spojená s následným vzplanutím agrese. *McDougall* se zabýval zkoumáním iracionální příčiny chování jedince, kterého k činnostem nutí pudy (uspokojování potřeb) a s nimi spojené vystupující emoce (hněv), které následně určují činnost. Například hněv je doprovázen agresí. *Bovet* zastával názor, že agrese má svůj zdroj v bojovém instinktu. Agrese podléhá změnám v procesu resocializace, kdy člověk přizpůsobuje své chování závazným pravidlům a normám. *Lorentz* považoval agresi jako základní a hlavní pud nebo impuls, který dal základ jiným pudům. *Adler* viděl člověka jako jedince, který má nízké sebehodnocení. Tím, že chce toto nízké sebehodnocení a pocity méněcennosti přemoci, směřuje k získávání moci a síly. Jedinec sociální získává moc společensky akceptovatelnými způsoby, naopak jedinec asociální získává moc na základě agrese a činnostmi neslučitelnými se zákonem. *Meerllo* rozlišuje agresi normální a agresi neurotickou. Agrese neurotická je projevem nepřizpůsobení a je vyvolána například krutým zacházením v dětství (Stankowski, 2003, s. 25).

Teorie sociologická se zaměřuje na společnost a skupinu, na pozici a roli jedince ve skupině a závislostmi mezi člověkem a kolektivem (Stankowski, 2004, s. 42).

Teorie anomie, neboli také teorie prostředků a cílů, teorie napětí a teorie motivačního napětí Roberta K. Mertona hledá zdroje deviačního chování v kulturní a sociální struktuře. Podle teorie je zločin výsledkem rozdílů, které vyplývají z napětí mezi kulturní a sociální strukturou, a proto je deviace považována za jev normální. Samotný termín anomie zavedl E. Durkheim. Podle tohoto vědce se přirozené sklony člověka začínají objevovat v průběhu přicházejících poruch ve společnosti. Tudíž se deviace považuje za věc normální a dokonce vede ke sjednocení společnosti, která se společně brání před jevy negativními a chápe, co je a co není normální a správné. K deviaci dochází, jestliže jsou narušeny mechanismy společenské kontroly, což vede k oslabení jednotlivých článků systémů, a tudíž nemohou vykonávat potřebnou kontrolu společenských procesů (Stankowski, 2003, s. 26; Stankowski, 2004, s. 42).

Teorie připoutání (attachment) zdůrazňuje, že lidé jsou připoutáni ke svému nejbližšímu okolí, které tvoří například rodina a přátelé, nebo spolupracovníci a sousedé. Aby si jedinec či skupina získala vážnost a úctu, je morálně vázána používat takové normy, které jsou přijaté nejbližšími autoritami. Pokud tyto normy nepoužívá, jedinec nebo skupina je odsunut na okraj společnosti, se kterou má psychické pouto. Z toho vyplývá, že podstatná je angažovanost ve věci a racionální předvídání kladů a záporů, kdy normální chování se vyplatí a jedinec tím něco získá, zatímco naopak zločinem něco ztrácí. Čím více můžeme něco ztratit, tím více se zamýšlíme nad svými kroky a jednáním (Stankowski, 2003, s. 26; Stankowski, 2004, s. 43).

Teorie přesvědčení (belief) určuje, že je potřeba normy dodržovat. Přesvědčení o tom, že je normy potřeba dodržovat, zvyšuje pravděpodobnost, že činy jedince či skupiny budou shodné se společenskými zásadami (Stankowski, 2003, s. 26; Stankowski, 2004, s. 43).

Teorie různorodých vztahů Edwina H. Sutherlanda vysvětluje zločin jako naučené chování. Jestliže rodina nebo okolí učí jedince, jak se má chovat a přitom samy jednájí a stojí mimo zákon, tak je mladý člověk napodobuje a tím získává kriminální návyky. Jedinec se sám od přírody nerodí jako predisponovaný k asociálnímu chování a jednání, teprve až místo a lidé, se kterými se stýká a je v kontaktu, jsou jeho vzory. Deviaci se tedy učíme v průběhu interakcí, na základě komunikace, která je obsahem určitých myšlenek. Dle autora existují tři typy kultur: kultura zcela kriminální, kultura zcela nekriminální a kultura přechodná, nebo také konfliktní (Stankowski, 2003, s. 26; Stankowski, 2004, s. 43).

Teorie deviačních subkultur Alberta K. Cohena popisuje, že člověk se neustále dostává do situací, ve kterých je nucen řešit problémy. Vlastní činností se jedinec směřuje k vyřešení problémů. Než tak nastane, ocitá se ve stavu narušené rovnováhy a frustrace. Dle autora se problémy dělí na jednoduché a složité, snadno řešitelné a obtížně řešitelné. Z čím

nižších společenských vrstev jedinec pochází, tím má nižší status a nižší šanci získat odpovídající pozici. V důsledku toho si musí najít jiný úspěch či alternativu na zneškodnění vzniklé frustrace. Takovou alternativou může být například deviační chování (Stankowski, 2003, s. 27; Stankowski, 2004, s. 43).

Teorie společenské stigmatizace dle Edwina M. Lemerta ukazuje na to, jak společnost reaguje na zločince a jeho dokonaný zločin po zakončeném odsuzujícím rozsudku. Potrestaný je oficiálně označen nálepkou zločince. Takto společností označený člověk se nakonec začíná chovat a jednat jako deviant a tím vstupuje do organizované deviantní společnosti (Stankowski, 2003, s. 27; Stankowski, 2004, s. 44).

Mezi teorie resocializace ještě zařadím základní systémy resocializační výchovy a stručně vysvětlím jejich význam.

„Výchovný systém lze popsat jako celistvý, plánovitý a systematický soubor prostředků, které směřují rychlým, úplným a ekonomickým způsobem k dosažení zamýšleného výchovného cíle“ (Stankowski, 2003, s. 27). Tato definice dle uvedeného autora odráží nejucelenější charakter resocializačního působení, který je podmíněný cíli resocializace.

Dle Stankowského (2004, s. 27 - 29) rozlišujeme šest základních systémů resocializační výchovy: disciplinárně izolační, progresivní, Borstalský, heterogenní, eklektický a individuální.

Systém disciplinárně izolační má mnoho pojmenování, avšak nejvýstižnější je autoritativní, jelikož je založen na neomylnosti vychovatele a jeho příkazovému způsobu práce se skupinou. Charakteristické pro tento systém je naprostá podřízenost vychovávaného jedince disciplíně, režimu a pravidlům. Není zde místo pro individualitu. U silně narušených jedinců může autoritativní systém přinést pozitivní resocializační efekt.

Progresivní systém je metodicky propracovaným resocializačním programem, který je výhodný pro organizátora. Organizátor vede život v zařízení a zásadním způsobem jej může buď zpříjemnit, nebo zostřit. Pravidla zde umožňují pružné použití výchovných prostředků při využívání resocializačních postupů.

Borstalský systém je považovaný za variantu systému progresivního, ale má větší stupnici podmiňujících se závislostí. Charakteristickým rysem je pečlivé rozdělení chovanců do odpovídajících skupin, což vede k individuálnímu resocializačnímu působení.

Systém heterogenní je modifikací systému homogenního. Pro homogenní systém je typické, že výběr chovanců do výchovných skupin je podřízen přísně stanoveným pravidlům, která mají za úkol zajistit stejnorodost (věk, pohlaví, zájmy...). Heterogenní systém je

opakem systému homogenního. Koncepce, programy, působení a rozdělení do diferencovaných skupin mají na starosti vychovatelé.

Systém eklektický bývá často nazýván také jako systém *komplementární*. Eklektický systém je charakteristický přebíráním elementů z jiných systémů resocializační výchovy. Tento systém je výhodný pro své resocializační prostředí, jelikož jim může být například školní dílna, kde lze uplatnit různé typy didaktických činností.

Systém individuální je v současnosti nejvíce žádaným druhem systému, avšak je velmi těžce realizovatelný. Charakteristické je, že vychovávaný jedinec stojí v centru výchovného zájmu. Proto je nutné, aby byly dobře rozvinuty psychologicko-pedagogické služby, diagnostika, instruktoři a terapeuti, ubytování a prostředí.

2 LEGISLATIVNÍ RÁMEC POSTPENITENCIÁRNÍ PÉČE

Celá druhá kapitola pojednává o jednotlivých zákonech, které jsou klíčové při práci s osobami jak ve výkonu trestu odnětí svobody, tak i po výkonu trestu odnětí svobody. Vyňaté paragrafy a citace se bezprostředně dotýkají teoretických faktů diplomové práce, ale i informací, získaných v empirické části práce.

V současné době prakticky neexistuje jednotná legislativní a metodická úprava postpenitenciární péče. Závazným a klíčovým dokumentem, včetně právní úpravy, je Zákon č. 108/ 2006 Sb. o sociálních službách. V rámci uvedeného zákona lze postpenitenciární péči zařadit pod § 70 jako službu sociální prevence, blíže pak pod sociální rehabilitaci (Peška, 2013, s. 10).

Základní a jednotlivé úseky postpenitenciární péče jsou institucionálně upraveny v právních normách, avšak z různých právních odvětví. Tudíž důsledkem toho stavu je značná roztržitost právní úpravy postpenitenciární péče. Jednotná a komplexní úprava musí vycházet z toho, že jednotlivé úseky obsahově odlišných činností nepůsobí izolovaně, ale naopak jsou ve vzájemné interakci propojeny společným cílem – dovršení nápravy odsouzeného po výkonu trestu odnětí svobody, včetně ochrany společnosti před trestnou činností (Vantuch, 1987, s. 118).

Do dnešní doby nebyl vytvořen zákon, který by ucelil postpenitenciární péči a komplexně tak upravil celou její problematiku a zahrnul roztržitost právní úpravy. Zákon, který by upravoval postpenitenciární péči, by měl vytýčit její místo, funkci a poslání, zásady obsahové náplně, včetně uceleného a koordinovaného systému organizační a institucionální výstavby této péče, klasifikaci osob a základní formy péče a pomoci (Vantuch, 1987, s. 127).

2.1 Zákon o Probační a mediační službě

Zákon o Probační a mediační službě č. 257/ 2000 Sb., ze dne 14. 7. 2000. § 1 odst. 1 se odvolává na zákony č. 40/ 2009, č. 257/ 2000 a č. 141/ 1961, ve kterých je zmínka o činnostech probace a mediace v trestním řízení.

Probace je definována v § 2 odst. 1, jako organizovaný a vykonávaný dohled nad obviněným, obžalovaným či odsouzeným. Dohled provádí probační úředník, který sleduje, zda obviněný vede řádný život, plní povinnosti a omezení spojená s podmíněným propuštěním. Mediace je definována v § 2 odst. 2, jako mimosoudní urovnání věci mezi obviněným a poškozeným. Mediace je vykonávána v trestním řízení, pouze s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.

Organizace Probační a mediační služby je obsahem § 3. Dle § 3 odst. 1 v čele Probační a mediační služby stojí ředitel, kterého do funkce jmenuje a také odvolává ministr spravedlnosti. Podle § 3 odst. 2 střediska Probační a mediační služby vykonávají úkoly, které ukládají orgány Policie ČR, soudy nebo státní zastupitelství.

Dle § 4 odst. 1 činností Probační a mediační služby je vytvářet předpoklady k tomu, aby věc mohla být projednána ve specifickém trestním řízení (například alternativní tresty, nebo tresty nespojené s odnětím svobody). Za tím účelem úředník poskytuje obviněnému vedení a pomoc, spolupracuje s rodinou, kontroluje a sleduje jeho chování s cílem řádného života v budoucnu. Bližší činnosti Probační a mediační služby jsou obsaženy v § 4 odst. 2. Dále dle § 4 odst. 5 se Probační a mediační služba podílí na prevenci trestné činnosti.

V § 5 je obsažena spolupráce Probační a mediační služby se státními orgány a dalšími institucemi. Dle zvláštního právního předpisu je Probační a mediační služba oprávněna žádat o vydání opisu z Rejstříku trestů.

2.2 Zákon o pomoci v hmotné nouzi

Zákon o pomoci v hmotné nouzi č. 111/ 2006 Sb., ze dne 14. 3. 2006 dle § 1 odst. 1 upravuje pomoc v hmotné nouzi, která je určena fyzickým osobám. Dávky hmotné nouze vyplácí sociální kurátor a pomoc je poskytována všem, kdo se ocitli v nouzi. Podle § 1 odst. 2 zákon poskytuje také základní sociální poradenství pro osoby v nouzi.

Dále § 2 upravuje posuzování stavu hmotné nouze. Blíže v § 2 odst. 6 jsou vyjmenovány osoby, které se dle tohoto paragrafu v daném čase ocitly v hmotné nouzi, zapříčiněné nedostatkem finančních prostředků a neuspokojivým sociálním zázemím, které nemohou úspěšně řešit svou situaci a jsou ohroženy sociálním vyloučením. Jestliže zejména osoba:

- „a) je propuštěna z výkonu vazby nebo z výkonu trestu odnětí svobody, nebo*
- b) je po ukončení léčby chorobných závislostí propuštěna ze zdravotnického zařízení, psychiatrické léčebny nebo léčebného zařízení pro chorobné závislosti, nebo*
- c) je propuštěna ze školského zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy nebo z pěstounské péče po dosažení zletilosti, respektive v 19 letech, nebo*
- d) nemá uspokojivě naplněny životně důležité potřeby vzhledem k tomu, že je osobou bez přístřeší, nebo*
- e) je osobou, jejíž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné osoby“ (Zákon č. 111/ 2006 Sb., § 2 odst. 6). § 3 obsahuje popis osob, které nejsou v hmotné nouzi, nestanoví-li tento zákon jinak.*

V § 4 odst. 1 jsou vyjmenovány dávky v systému pomoci hmotné nouzi, kterými jsou příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení (dávky měsíčně se opakující), mimořádná okamžitá pomoc (jednorázová dávka). Stát hradí náklady na dávky.

§ 5 upravuje okruh oprávněných osob, které mají nárok na příspěvek na živobytí a na doplatek na bydlení, včetně zákonem stanovených podmínek.

V zákoně č. 111/ 2006 Sb., § 6 jsou vyjmenovány orgány pomoci v hmotné nouzi, které mají na starost dávky v hmotné nouzi:

„a) pověřené obecní úřady,

b) obecní úřady obcí s rozšířenou působností,

c) krajské úřady,

d) Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále jen "ministerstvo"),

e) újezdní úřady; ustanovení tohoto zákona o pověřených obecních úřadech se vztahují i na újezdní úřady.“

2.3 Zákon o sociálních službách

Zákon o sociálních službách č. 108/ 2006 Sb., ze dne 14. 3. 2006 dle § 1 odst. 1 upravuje podmínky poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám, které se ocitly v nepříznivé sociální situaci. Podpora a pomoc je poskytována prostřednictvím sociálních služeb a příspěvku na péči.

§ 2 odst. 1 a 2 upravují základní zásady zákona o sociálních službách. Každá fyzická osoba má nárok na bezplatné poskytnutí základního sociálního poradenství. Při poskytování pomoci a podpory prostřednictvím sociálních služeb musí být vždy zachována lidská důstojnost a pomoc má vycházet z individuálních potřeb osob. Pomoc musí motivovat osoby k jednání, které vede k sociálnímu začlenění a samostatnosti. Během poskytování sociálních služeb je potřebné, aby bylo zajištěno dodržování lidských práv a základních svobod osob.

V § 32 jsou vymezeny základní druhy a formy sociálních služeb. Sociální služby zahrnují sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence. Formy poskytování sociálních služeb dle § 33 odst. 1, 2, 3, 4 se poskytují jako služby pobytové (spojené s ubytováním v zařízeních sociálních služeb), ambulantní (služby, za kterými osoba dochází nebo je doprovázena) a terénní (v přirozeném sociálním prostředí osoby).

Jako klíčovou službu při práci s klientelou, na kterou se zaměřuje má práce, považují dle § 53 zákona č. 108/ 2006 Sb., služby sociální prevence: *„Služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické*

osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů.“ Ze služeb sociální prevence je podstatnou službou sociální rehabilitace. Dle § 70 odst. 1 se sociální rehabilitací rozumí soubor specifických činností, které směřují k dosažení soběstačnosti, samostatnosti a nezávislosti osob. Dále souvisí s rozvojem dovedností a schopností, posilováním návyků, nácvikem výkonu schopností, kompetencí a potenciálů, které jsou nezbytné pro samostatný život. Sociální rehabilitace se poskytuje formou ambulantních, terénních a pobytových služeb. Služba sociální rehabilitace dle zákona č. 108/2006 Sb., § 70 odst. 2 obsahuje tyto základní činnosti:

„a) nácvik dovedností pro zvládnutí péče o vlastní osobu, soběstačnosti a dalších činností vedoucích k sociálnímu začlenění,

b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,

c) výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti,

d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.“

Obecní úřad obce s rozšířenou působností, prostřednictvím kurátora, poskytuje osobám, v nezbytném rozsahu, sociální služby nebo jiné formy pomoci, za předpokladu, že neposkytnutí pomoci by vedlo k ohrožení jejich života nebo zdraví. V rámci služby je poskytováno odborné sociální poradenství osobám, které jsou ohroženy sociálním vyloučením z důvodu ústavní nebo ochranné výchovy, výkonu trestu, nebo osobám, jejichž zájmy jsou ohroženy trestnou činností druhé osoby a také osobám, u nichž se předpokládá, že jejich způsob života povede ke konfliktům se společností. Úřad spolupracuje se zařízeními pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, Probační a mediační službou České republiky a Vězeňskou službou České republiky, územními samosprávnými celky a také se správními úřady. Obecní úřad obce s rozšířenou působností spolupracuje s krajskou pobočkou Úřadu práce a krajským úřadem, při činnosti sociální práce vedoucí k řešení sociálního začleňování osob a k řešení nepříznivé sociální situace (Zákon č. 108/2006 Sb., § 92).

2.4 Zákon o zaměstnanosti

Zákon o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb., ze dne 13. 5. 2004 dle § 1 upravuje zabezpečování státní politiky zaměstnanosti – určuje právní vztah mezi státem a zaměstnavatelem, s hlavním cílem ochrany proti nezaměstnanosti a dosažení plné zaměstnanosti.

V § 4 odst. 1 jsou vymezeni účastníci právních vztahů, kteří jsou povinni zajistit právo stejného zacházení všem fyzickým osobám. Dále dle § 4 odst. 2 jsou zakázány všechny druhy diskriminace při uplatňování práva na zaměstnání.

Každá fyzická osoba dle § 10 má právo na zaměstnání, jestliže se o práci uchází a je práceschopná, následně má právo na zprostředkování zaměstnání, včetně poskytnutí dalších služeb. Dle § 12 odst. 2 zaměstnavatel při výběru zaměstnanců je povinen zaručit rovné příležitosti všem osobám, které se o dané zaměstnání ucházejí.

2.5 Zákon o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů č. 169/ 1999 Sb., ze dne 30. 6. 1999 upravuje dle § 1 odst. 1 výkon trestu odnětí svobody ve věznicích a ve zvláštních odděleních věznic vazebních. Dále § 1 odst. 2 vymezuje účel výkonu trestu jako zákonem stanovené působení na odsouzené tak, aby docházelo ke snižování nebezpečí recidivy jejich kriminálního chování a aby odsouzení po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody vedli soběstačný život v souladu se zákonem, došlo k zabránění páčání další trestné činnosti a docházelo k ochraně společnosti před těmito pachateli. § 1 odst. 3 a 4 upravuje výkon trestního opatření odnětí svobody uloženého mladistvému, kdy mladistvým dle tohoto zákona se rozumí osoba starší patnácti let, ale mladší osmnácti let, která v tomto věkovém rozmezí spáchala provinění.

Dle § 2 odst. 1 a 2 může být trest vykonáván pouze takovým způsobem, který respektuje důstojnost odsouzené osoby, a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody, avšak nesmí dojít k ohrožení ochrany společnosti.

Trest se vykonává dle § 5 odst. 1 ve věznicích nebo ve zvláštních odděleních věznic vazebních. Věznice zřizuje a také zrušuje ministr a jejich správa spadá do kompetencí Vězeňské služby České republiky.

Odsouzeného lze do výkonu trestu odnětí svobody dle § 6 odst. 1 přijmout jen na základě písemného nařízení vyhotoveného soudem. Podle téhož paragrafu odst. 2 musí být odsouzený při přijetí do výkonu trestu odnětí svobody seznámen se svými právy a povinnostmi, s řádem výkonu trestu a vnitřním řádem věznice, vždy v jazyce, kterému odsouzený rozumí.

Odděleně se ve věznicích umísťují odsouzení muži od žen, odsouzení s infekčním onemocněním a dále:

- „ a) mladiství od dospělých,*
- b) recidivisté od odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé,*
- c) za úmyslně spáchané trestné činy od odsouzených za trestné činy z nedbalosti,*
- d) trvale pracovní nezařaditelní,*

- e) s poruchami duševními, poruchami chování,
f) s uloženým ochranným léčením a zabezpečovací detencí a
g) velmi nebezpeční podle § 72a“ (Zákon č. 169/ 1999 Sb., § 7).

Dle novelizace zákona č. 169/ 1999 Sb., platné od 1. 10. 2017, se dle § 8 odst. 1 věznic člení „podle způsobu vnějšího střežení, zajištění bezpečnosti a režimu výkonu trestu do dvou typů, a to na věznici s ostrahou a se zvýšenou ostrahou.“

Odsouzený dle § 29 odst. 1, je povinen pracovat, pokud byl do práce zařazen a je k práci zdravotně způsobilý. Podle odst. 2 při zaměstnávání a vzdělávání odsouzených věznic zajišťuje, aby byl odsouzený zařazen do práce, která odpovídá jeho zdravotnímu stavu, odborným znalostem a dovednostem. Odsouzení jsou za práci odměňováni a dále věznic zajišťuje podmínky pro to, aby si odsouzení mohli zvyšovat pracovní kvalifikaci a všeobecnou informovanost.

Odsouzeným dle § 32 odst. 1 a 2, u nichž jsou pro to předpoklady, je umožněno získat vzdělání na základní nebo střední škole, případně se mohou zúčastnit dalších forem vzdělávání za účelem zvýšení své pracovní kvalifikace. Odsouzení, kteří jsou zařazeni do denní formy studia, jsou posuzováni jako zařazení do práce.

K dosažení účelu výkonu trestu dle § 40 odst. 2 věznic stanoví program zacházení pro každého odsouzeného. Jedná se o základní formu komplexního a cílevědomého působení na odsouzeného s cílem jeho soběstačného života v souladu se zákony po propuštění.

Dle § 41 odst. 1 a 2 se program zacházení zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném, která obsahuje výsledky od odborníků. Obsah komplexní zprávy je důvěrný. V programu zacházení je zohledněna délka trestu, příčina trestné činnosti a osobnost pachatele.

Jestliže byl odsouzenému uložen trest odnětí svobody delší než tři roky, tak dle § 74 odst. 1 a 2 je na přiměřenou dobu před očekávaným skončením trestu zařazen na výstupní oddíl. Účelem výstupního oddílu je pomáhat odsouzeným vytvářet podmínky pro příznivý a soběstačný život mimo věznici v souladu se zákonem.

2. 6 Zákon o trestním řízení soudním

Zákon o trestním řízení soudním (trestí řád) č. 141/ 1961 Sb., ze dne 29. 11. 1961 dle § 1 odst. 1 upravuje postup orgánů činných v trestním řízení tak, aby byly trestné činy náležitě zajištěny a jejich pachatelé náležitě potrestáni.

Dle § 2 odst. 1, 2, 3 žádná fyzická osoba nemůže být stíhána jinak než ze zákonných důvodů a pouze způsobem, který stanoví tento zákon. Dokud soud nevynese pravomocný odsuzující rozsudek o vině, nelze na obviněného, v trestním řízení, nahlížet jako na vinného.

Státní zástupce je dle tohoto zákona povinen stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozví. Dále dle § 2 odst. 7 spolupracují orgány činné v trestním řízení se zájmovými sdruženími občanů, za účelem využívání jejich výchovného působení.

Zájmová sdružení občanů (odborové organizace a organizace zaměstnavatelů, občanská sdružení, církve a náboženské společnosti, právnické osoby s charitativní činností) dle § 3 odst. 1 a 2 spolupůsobí při výchově odsouzených a podílí se na vytváření příznivých podmínek pro řádný život těchto osob na svobodě.

Dle § 6 odst. 1, 2, 3 zájmové sdružení občanů se může za obviněného zaručit, podat žádost o udělení milosti odsouzeného a o zahlazení odsouzení. V tomto případě je zájmové sdružení povinno na odsouzeného nebo obviněného působit tak, aby žil řádný život, přijal potřebná opatření. Dále nahradil škodu, kterou způsobil svým trestným činem nebo vydal obohacení, které trestným činem získal. Blíže zájmové sdružení přebírá záruku za chování obviněného, převýchovu odsouzeného a za dovršení nápravy odsouzeného.

§ 12 odst. 1 uvádí, že mezi orgány činné v trestním řízení patří státní zástupce soud i policejní orgán.

Úředník Probační a mediační služby dle § 27b odst. 1 vykonává nad obviněným v trestním řízení dohled, který spočívá v pozitivním vedení, pomoci a kontrole jeho chování. V případě, kdy nebyl uložen dohled, probační úředník provádí úkony směřující k řádnému vedení života obviněného, jestliže bylo rozhodnuto:

- „a) o propuštění obviněného z vazby za současného vyslovení dohledu,*
- b) o podmíněném zastavení trestního stíhání,*
- c) o podmíněném upuštění od potrestání s dohledem,*
- d) o podmíněném odsouzení, včetně podmíněného odsouzení s dohledem,*
- e) o podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, včetně podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody za současného vyslovení dohledu, nebo*
- f) o uložení trestu obecně prospěšných prací nebo trestu zákazu pobytu za současného vyslovení přiměřených omezení a přiměřených povinností“ (Zákon č. 141/ 1961, § 27b, odst. 1).*

2.7 Trestní zákoník

Trestní zákoník č. 40/ 2009 Sb., ze dne 8. 1. 2009 definuje dle § 13 odst. 1 trestný čin jako „*protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně.*“ Dle § 13 odst. 2 se trestný čin dělí na trestný čin úmyslného zavinění a zavinění z nedbalosti. Dále dle § 14 odst. 1, 2, 3 se trestné činy dělí na přečiny (nedbalostní trestné činy a úmyslné trestné činy s horní hranicí trestní sazby do pěti let, dle tohoto zákona)

a zločiny (zvláště závažné zločiny, úmyslné trestné činy s horní hranicí sazby nejméně deseti let, dle toho zákona).

Pachatel trestného činu dle § 22 odst. 1 a 2 je ten, kdo svým jednáním, pokusem či přípravou naplnil znaky skutkové podstaty trestného činu. Avšak za pachatele je považována i osoba, která k provedení činu užila osoby jiné.

Osoba, která dle § 25 v době spáchání činu nedovršila patnáctého roku svého věku, není trestně odpovědná.

Za trestné činy jsou dle § 36 ukládány trestní sankce v podobě trestu a ochranného opatření a dle § 37 odst. 1 a 2 lze trestní sankce ukládat jen na základě trestního zákona a to vždy v souladu s lidskou důstojností.

Pokud pachatel, který spáchal přečin, svého chování lituje a projevuje snahu po nápravě, tak dle § 46 odst. 1 lze upustit od potrestání pachatele, jestliže k dosavadnímu způsobu života, včetně povahy a závažnosti spáchaného přečinu lze očekávat, že pouhé projednání věci postačí jak k ochraně společnosti, tak i k jeho nápravě.

Pokud soud při podmíněném upuštění od potrestání považuje za potřebné určitou dobu sledovat chování pachatele, tak dle § 48 odst. 1 a 2 stanoví dohled nad pachatelem činu. Soud může také stanovit zkušební dobu až na jeden rok, přičemž pachateli uloží dohled.

§ 49 odst. 1 definuje dohled jako pravidelný a osobní kontakt probačního úředníka Probační a mediační služby s pachatelem. Subjekty spolu vzájemně spolupracují, během zkušební doby pachatele, na vytváření a realizaci probačního plánu dohledu. Dále probační úředník kontroluje, zda pachatel dodržuje uložené podmínky soudem, nebo které vyplývají ze zákona. Dle odst. 2 dohled zahrnuje pomoc a odborné vedení pachatele s cílem dosažení jeho řádného života v budoucnu. Dále pak kontrolu a sledování chování pachatele s cílem zajištění ochrany společnosti a snížení kriminální recidivy.

3 SYSTÉM A KONTEXT PENITENCIÁRNÍ PÉČE

Penitenciární péči se rozumí takový druh péče, která je především poskytována ve vazebních věznicích a věznicích, vždy speciálním pracovníkem, se zaměřím na resocializační proces (Gáborová, 2016, s. 25). V následující podkapitole stručně uvedu charakteristiku penitenciárních disciplín, které se svým zaměřením věnují základním aspektům výkonu trestu.

Penitenciární pedagogika se zabývá vzděláváním, výchovou a zkoumáním jedinců ve výkonu trestu odnětí svobody. Cílem penitenciární pedagogiky je příprava odsouzených na civilní život po propuštění. Ve výkonu trestu se pedagogicky působí na všechny kategorie odsouzených, vždy s přihlédnutím k věku, fyzickým a duševním vlastnostem, osobnosti a dynamičnosti jedince, stupni narušení a pohlaví (Jůzl, 2002, s. 61, 63 – 64). Černíková a Sedláček (2002, s. 9) uvádí, že penitenciární pedagogika se zabývá řešením specifických výchovných problémů zacházení s vězňenými, zvláštnostmi penitenciárního zacházení, podílí se na zpracování programů zacházení, což vede k naplňování výchovné funkce trestu a dále vypracovává postupy výchovného zvládnutí problému. V rámci penitenciární pedagogiky se Raszková a Hoferková (2013, s. 9) zmiňují o **resocializační pedagogice**, která má za cíl výchovu osob, u nichž se vyskytly poruchy v procesu socializace.

Penitenciární psychologie se zaměřuje na psychologii vězně, vězeňského personálu a psychologii vězeňství. Psychologie vězně je nejrozvinutější a jejím obsahem je psychologická diagnostika odsouzeného, psychologické korektivní metody a psychoterapie, psychopatologie vězeňského života i patopsychologie. Dále pak obsahuje psychologickou podstatu metod zacházení s odsouzenými vězni a psychologickou klasifikaci pachatelů trestných činů, sociální psychologii vězňů, včetně psychologie vězeňské subkultury. Psychologie vězeňského personálu se primárně zabývá výběrem personálu a poradenstvím pro vězeňský personál (Hendrych, 2010, s. 6 – 7).

Penitenciární psychiatrie se zaměřuje na diagnostikování a především na poskytování individualizované léčebně – terapeutické péče odsouzeným, u nichž se vyskytují odchylky od psychické normy. Zejména se jedná o odsouzené s psychickým onemocněním, těžšími neurózami, závislé na alkoholu a drogách, odsouzené s výraznými poruchami osobnosti a sexuální devianty. Práce s touto skupinou závisí na odborné psychiatrické činnosti, která zahrnuje léčebně – výchovnou práci (Černíková a kol., 2008, s. 15). Hendrych (2010, s. 7) uvádí, že ve většině případů jsou psychiatři externími pracovníky věznic, kteří za svými klienty dochází v průměru jedenkrát až dvakrát do týdne. Psychiatři úzce spolupracují s penitenciárními psychology a dalšími klíčovými specialisty pomáhajících profesí.

Penitenciární právo zahrnuje soubor všech právních norem, které upravují výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody (Hendrych, 2010, s. 6). Dále penitenciární právo zkoumá účinnosti ukládaných trestů na jejich pachatele, ale i jejich přiměřenost a především efektivitu (Sochůrek, 2007a, s. 46). V rámci penitenciárního práva ještě uvedu kriminologii. **Kriminologie** v součinnosti s právem přináší poznatky, které směřují k vytváření sociální kontroly zločinnosti. Tyto poznatky vedou k prevenci kriminality, zejména pak recidivy trestné činnosti (Raszková, Hoferková, 2013, s. 8).

Penitenciární sociologie pomáhá pochopit sociální vazby, jejich fungování, strukturu a vliv na penitenciární proces (Raszková, Hoferková, 2013, s. 9). Avšak penitenciární sociologie je v českých věznicích opomíjena a v praxi se sociologové vyskytují velmi málo (Hendrych, 2010, s. 7). Sociologie aplikovaná ve vězeňství směřuje své působení ve vztahu k vězeňským pracovníkům a výkonu jejich služby a ve vztahu k odsouzeným. Sociolog sleduje dynamiku a vývoj sociálních vztahů vězeňské populace a odhaluje zdroje potencionálních konfliktů (Černíková, Sedláček, 2002, s. 11).

Sociální práce má v penitenciárním, ale i postpenitenciárním působení nezastupitelné místo. Jedná se o vědní disciplínu, která se opírá o mnoho teoretických poznatků společenských věd. Cílem působení sociálních pracovníků je pomoc skupinám, komunitám a jednotlivcům s jejich fungováním ve společnosti. Sociální práce vede k rehabilitaci sociálních schopností člověka. Pracovníci pomáhajících oborů dnes pracují nejen ve vězeňství, ale působí i v trestní justici. Sociální práce zaujímá významné místo v sekundární a terciární prevenci (Černíková, Sedláček, 2002, s. 12).

3.1 Vězeňská služba České republiky

Vězeňská služba České republiky představuje ozbrojený bezpečnostní sbor, který v rozsahu zákona č. 555/ 1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky zajišťuje výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody a výkon zabezpečovací detence. Dále zabezpečuje ochranu pořádku a bezpečnost při výkonu soudnictví a správě soudů, při činnostech Ministerstva spravedlnosti a státních zastupitelství (Raszková, Hoferková, 2013, s. 61). Vězeňská služba též zajišťuje ochranu společnosti před kriminálními jedinci a jejich dalším páchání trestné činnosti. Vězeňství podléhá sociálnímu systému zacházení s kriminální populací, neboť vytváří podmínky k obnovení vlastností, hodnot a dovedností vězněné osoby, které jsou základem jeho úspěšné integrace do společnosti (Černíková, Sedláček, 2002, s. 92).

Úkoly Vězeňské služby zajišťuje vězeňská a justiční stráž, správní služba, Akademie vězeňské služby a pověřené orgány Vězeňské služby České republiky. V rámci své činnosti Vězeňská služba plní následující úkoly: střeží a spravuje věznice, vazební věznice a ústavy pro výkon zabezpečovací detence. Střeží věznice pro místní výkon trestu odnětí svobody a odpovídá za to, že budou dodržovány zákonem stanovené podmínky výkonu vazby a výkonu trestu. V rámci programů zacházení působí na osoby ve výkonu vazby a výkonu trestu, s cílem vytvoření předpokladů pro jejich bezproblémový a bezkonfliktní způsob života po propuštění. Střeží, eskortuje a předvádí osoby ve výkonu trestu odnětí svobody, výkonu vazby a výkonu zabezpečovací detence. Poskytuje zdravotní péči osobám ve výkonu trestu, výkonu vazby i výkonu zabezpečovací detence ve svých zdravotnických zařízeních, včetně poskytnutí specializované zdravotní péče mimo vězeňské zařízení. V oboru penologie provádí výzkumnou činnost, která vede ke zkvalitnění výkonu vazby a výkonu trestu. Odhaluje trestnou činnost osob ve výkonu trestu, výkonu vazby a výkonu zabezpečovací detence, včetně její prevence. Pověřené orgány Vězeňské služby prošetřují trestnou činnost příslušníků. Vede evidenci osob na území České republiky, které se nacházejí ve výkonu vazby, výkonu trestu i výkonu zabezpečovací detence. Vytváří podmínky pro to, aby osoby ve výkonu vazby, výkonu trestu odnětí svobody a výkonu zabezpečovací detence mohly být užity pro pracovní a jinou účelnou činnost. Zabezpečuje vzdělávání osob ve výkonu vazby a výkonu trestu, také vzdělávání příslušníků Vězeňské služby a občanských zaměstnanců Vězeňské služby v rámci Akademie vězeňské služby. Zajišťuje bezpečnost a pořádek v budovách státních zastupitelství a soudu, dále zajišťuje v rozsahu zákona o Vězeňské službě bezpečnost výkonu pravomoci soudu a státních zastupitelství. Za účelem zaměstnávání osob ve výkonu trestu, případně i výkonu vazby, zajišťuje hospodářskou činnost. Následně plní i další úkoly, které plynou dle zvláštních předpisů (Černíková, Sedláček, 2002, s. 92; Raszková, Hoferková, 2013, s. 61 – 62).

Sochůrek (2007b, s. 7) uvádí, že Vězeňskou službu České republiky řídí Ministr spravedlnosti prostřednictvím generálního ředitele, kterého do funkce jmenuje i odvolává. Ministr spravedlnosti také zřizuje a ruší základní organizační jednotky. Podle Raszkové a Hoferkové (2013, s. 65) organizačními jednotkami Vězeňské služby České republiky jsou dle § 1, odst. 4 zákona č. 555/ 1992 Sb.: generální ředitelství Vězeňské služby, vazební věznice, věznice, ústavy pro výkon zabezpečovací detence a Akademie vězeňské služby.

3.2 Personál věznic

Personál Vězeňské služby České republiky je diferencován na dvě skupiny. První skupinou jsou příslušníci ve služebním poměru, kteří mají za úkol vnější a vnitřní bezpečnost věznic. Jedná se o zaměstnance v přímém výkonu služby. Druhou skupinou jsou zaměstnanci v pracovním poměru – zaměstnanci civilní, jejichž náplní práce je administrativně – logistická podpora pro plnění účelu výkonu trestu a výkonu vazby, dále se podílejí na specializovaných úkolech daných oddělení (Hendrych, 2010, s. 62).

Vychovatel je členem týmu, jehož primárním úkolem je komplexní výchovná, diagnostická, vzdělávací a preventivní činnost, která je zaměřena na celkový rozvoj osobnosti odsouzených a dále se zaměřuje na resocializaci, socializaci, reedukaci a realizaci protidrogové prevence v rámci dané věznice. Při práci s odsouzenými vždy plní svou práci samostatně a tvůrčím způsobem (Hendrych, 2010, s. 63).

Sociální pracovník je odborným zaměstnancem oddělení, jehož základním úkolem je sociální práce zaměřena na plynulý přechod odsouzených do řádného občanského života mimo věznici. Ve věznici dbá na dodržování standardů kvality poskytovaných sociálních služeb (Kujevská, Dundrová, 2012, s. 13). Sociální pracovník na základě své diagnostické činnosti poskytuje sociálně právní informace a poradenství a spolupracuje s Probační a mediační službou, obecními a městskými úřady, charitami a azylovými domy, včetně Úřadů práce (Hála, 2006, s. 60 – 61).

Speciální pedagog je odborným zaměstnancem oddělení, jehož náplní práce je garance odborné úrovně realizace programu zacházení a vnitřní diferenciací. Usměňuje výkon práce pedagogů volného času a vychovatelů (Hendrych, 2010, s. 66 – 67). Je po něm vyžadováno, aby se podílel na přímém zacházení s vězni, tudíž vedl některý ze zájmových kroužků (Hála, 2006, s. 61).

Psycholog během své práce s odsouzenými využívá především penitenciární psychologii, která se zaměřuje na psychologickou problematiku věznění člověka a adaptaci, psychologickou diagnostiku a prožívání odsouzeného. Následně se zaměřuje na vhodnost pracovního zařazení vězně a vypracovává posouzení odsouzeného při možném podmíněném propuštění (Lešková, 2013, s. 48). Dále může ovlivnit složení vězeňského personálu. Děje se tak při výběru a přijímání nových uchazečů o zaměstnání a v rámci kariérního růstu (Hála, 2006, s. 57). V dnešní době je pro vězeňskou populaci typický mladý věk odsouzených, od kterých lze očekávat fyzické zdraví. Avšak z praxe je známo, že vězni vykazují vysokou

míru užívání alkoholu, drog a cigaret. Dílčí práci psychologa je také přispět ke změnám v chování odsouzených související s jejich zdravím (Crighton, Towl, 2008, s. 68 – 69).

Vychovatel – terapeut je odborným zaměstnancem oddělení, jehož náplní práce je realizace individuálních a skupinových terapií. V rámci své práce se podílí na tvorbě skladby programu zacházení, speciálních výchovných aktivit a zpracování projektů pro jednotlivé kategorie odsouzených (Hendrych, 2010, s. 70).

Pedagog volného času se angažuje ve volnočasových aktivitách odsouzených, převážně vzdělávacího a sportovního zaměření. Přispívá k vytváření příznivého psychosociálního klimatu věznice a tím k naplňování cílů zacházení (Hála, 2006, s. 62).

Duchovní od 90. let 20. století vykonávají v českých věznicích duchovní službu. Duchovní službu vykonávají pověřeni zástupci státem registrovaných církví nebo náboženských společností, zastoupeny kaplany nebo dobrovolníky, kteří se sdružují ve Vězeňské duchovenské péči. Duchovní služba řeší teoreticky i prakticky problematiku viny, jejího přijetí samým odsouzeným a následného promítnutí toho očištného aktu do další práce na sobě samém (Hála, 2006, s. 59).

Vězeňský dozorce dozírá na to, aby vazba a výkon trestu odnětí svobody byly vykonány vždy v souladu s vnitřním řádem vazební věznice nebo konkrétní věznice. Dozorci musí být ve svých zásadách nekompromisní, trpěliví a důslední. S každým vězněm musí jednat korektně a vězně nikdy neponižovat ani nezesměšňovat (Hála, 2006, s. 55).

3.3 Typy věznic a jejich charakteristika

Dle zákona č. 169/ 1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, novelizovaného a planého ode dne 1. 10. 2017 se podle § 8 odst. 1 věznice „člení podle způsobu vnějšího střežení, zajištění bezpečnosti a režimu výkonu trestu do dvou typů, a to na věznici

a) s ostrahou a

b) se zvýšenou ostrahou“.

„**Věznice s ostrahou** se podle stupně zabezpečení člení na oddělení

a) s nízkým stupněm zabezpečení,

b) se středním stupněm zabezpečení a

c) s vysokým stupněm zabezpečení“ (Zákon č. 169/ 1999 Sb., § 12a, odst. 1).

Do věznice s ostrahou jsou umísťováni pachatelé, u kterých nejsou splněny podmínky pro to, aby byli zařazeni do věznice se zvýšenou ostrahou (Zákon č. 40/ 2009 Sb., § 56, odst. 2a).

Do oddělení jsou odsouzení umísťováni podle míry vnějšího a také vnitřního rizika. Vnější

riziko je vyjádřeno mírou nebezpečnosti odsouzeného pro společnost, dále pak s ohledem na druh trestné činnosti, délku trestu a recidivu trestné činnosti. Vnitřní riziko je vyjádřeno mírou rizika ohrožení během výkonu trestu, s přihlédnutím na individuální charakteristiku odsouzeného, povahu jeho trestné činnosti a nevykonaná ochranná opatření, včetně hodnocení průběhu předchozích výkonů trestů odnětí svobody a hrozby útěku (Zákon č. 169/ 1999 Sb., § 12a, odst. 2, 3). Vyhodnocení míry vnějších a vnitřních rizik provádí odborná komise složená z odborných zaměstnanců věznice, která následně vyhodnocení, včetně doporučení na umístění do konkrétního oddělení věznice s ostrahou, předá řediteli dané věznice. O umístění odsouzeného do oddělení rozhoduje sám ředitel věznice, vždy s přihlédnutím k doporučení odborné komise (Zákon č. 169/ 1999 Sb., § 12b, odst. 1, 2).

Do *výkonu trestu ve věznici se zvýšenou ostrahou* se umísťují odsouzení, kterým byl uložen výjimečný trest, trest odnětí svobody za zvlášť závažný zločin se sazbou odnětí svobody nejméně osmi let, za trestný čin spáchaný ve prospěch organizované zločinecké skupiny. Dále pak za úmyslný trestný čin, a pokud se v posledních pěti letech pokusili či uprchli z výkonu vazby, výkonu trestu nebo výkonu zabezpečovací detence (Zákon č. 40/ 2009 Sb., § 56, odst. 2b). Odsouzení se po věznici pohybují pouze pod dozorem příslušníků Vězeňské služby a jsou uzamykáni v celách, nepovoluje se jim volný pohyb po věznici, návštěvy probíhají vždy pod dohledem příslušníků Vězeňské služby a pracují výhradně na střežených pracovištích uvnitř věznice nebo na celách (Sochůrek, 2007b, s. 39). U výkonu doživotních trestů je užíváno zvýšeného bezpečnostního opatření. Avšak není zde zcela vyloučeno, že i tato cílová skupina se může dostat zpět do společnosti na základě podmíněného propuštění nebo udělení amnestie. Proto i v tomto případě by měl pobyt ve věznici směřovat k nápravě pachatelů, nikoliv k jejich izolaci. K tomu je zapotřebí působit na tyto odsouzené nejrůznějšími aktivitami, jako jsou práce, vzdělání, kulturní a sportovní aktivity (Klumpar, 2017, s. 27 – 28).

3.4 Výkon trestu odnětí svobody

Hlavním cílem trestu je ochrana společnosti před pachateli trestných činů, dále pak zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a především jej vychovat k tomu, aby po propuštění vedl řádný občanský život a tím výchovně působil i na ostatní členy společnosti. Výkonem trestu nesmí být nikdy ponížena lidská důstojnost (Hendrych, 2010, s. 11).

Výchozí právní ustanovení výkonu trestu odnětí svobody jsou obsaženy v zákoně č. 140/ 1961 Sb., trestní zákon a v zákoně č. 141/ 1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), dále pak v zákoně č. 169/ 1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a ve Vyhlášce

ministerstva spravedlnosti č. 345/ 1999 Sb. Výše zmíněné právní normy se též vztahují na výkon trestního opatření odnětí svobody uloženého mladistvým (Černíková a kol., 2008, s. 93).

Listina základních práv a svobod, trestní zákon, trestní řád České republiky a Doporučení Rady Evropy upravují **základní principy zacházení s vězněnými osobami**, kterými jsou:

„ a) se všemi osobami, jež jsou omezeny na svobodě, musí být zacházeno s ohledem na jejich lidská práva a lidskou důstojnost;

b) důstojný a humánní výkon trestu odnětí svobody a výkon vazby lze realizovat pouze ve věznicích, které zajišťují bezpečnost a bezpečí celé společnosti stejně jako vězňům a vězeňskému personálu;

c) omezení osob vykonávající trest odnětí svobody nebo výkon vazby mají být uplatňována jen v rozsahu nezbytně nutném k dosažení účelu trestu odnětí svobody a účelu výkonu vazby;

d) život ve věznici má být v co nejvyšší míře blízký pozitivním aspektům života ve společnosti a sociální realitě, na které jedinec aktivně participuje;

e) rizika představována jednotlivými vězni mají být posuzována přísně individuálně a pouze podle toho má být s nimi jednáno;

f) výkon trestu odnětí svobody má být plánován individuálně s důrazem na vytváření nejlepších možných podmínek pro reintegraci“ (Černíková a kol., 2008, s. 94).

Odsouzený se do výkonu trestu odnětí svobody přijímá vždy na základě písemného nařízení výkonu trestu vyhotoveného soudem. Tudíž se odsouzený přijímá na základě pravomocného a vykonatelného rozhodnutí soudu a nařízení výkonu trestu, nebo na základě výzvy soudu k nastoupení do výkonu trestu, případně na základě příkazu soudu k dodání odsouzeného do výkonu trestu. Pokud se u odsouzeného vyskytl zhoršený zdravotní stav, může mu být umožněn odklad nástupu výkonu trestu (Raszková, Hoferková, 2013, s. 86).

Kromě výkonu trestu odnětí svobody penitenciární péče dále upravuje výkon zabezpečovací detence a výkon vazby. **Zabezpečovací detence** se uplatňuje vůči osobám, které jsou vysoce nebezpečné pro společnost a opakovaně se dopouštějí závažné trestné činnosti na základě jejich narušených duševních funkcí (Černíková a kol., 2008, s. 163). Výkon zabezpečovací detence je považován jako specifická část vězeňského systému. Práci s chovanci zajišťují odborní zaměstnanci a nalezneme zde výrazné rozdíly oproti standardizovanému výkonu trestu, především s ohledem na zajištění bezpečnosti. Cílem zabezpečovací detence je motivovat chovance k zahájení léčby v ústavním ochranném léčení a u osob, které nelze ovlivnit, je cílem jejich izolace od společnosti (Ohnheiser, 2015, s. 16).

Hlavní funkcí **výkonu vazby** je zabezpečit, aby byl obviněný k dispozici orgánům činným v trestním řízení. O vazbě rozhoduje soud a obviněný smí být vzat do vazby, jestliže vyplývá důvodná obava, že by uprchl nebo se skrýval, působil na nevyslechnuté svědky a spoluobviněné či jinak mařil objasňování skutečností nebo opakoval trestnou činnost pro níž je stíhán, dokoná čin, o který se pokoušel nebo připravovaný čin vykoná (Raszková, Hoferková, 2013, s. 78).

3. 4. 1 Programy zacházení

Po umístění odsouzeného na nástupní oddíl odborní pracovníci intenzivně s vězněm pracují a sestavují jeho penitenciární diagnózu, ze které je následně vypracována komplexní zpráva o odsouzeném a stanoven program zacházení. Po absolvování nástupního oddílu jsou odsouzení ve věznici zařazováni v rámci vnitřní diferenciaci do skupin. Ve věznicích jsou **tři prostupné skupiny vnitřní diferenciaci (PSVD)**, jejichž úkolem je prohloubení individualizovaného přístupu k odsouzeným a především motivace odsouzených k pozitivním postojům vůči výkonu trestu odnětí svobody. Do *I. PSVD* jsou zařazováni odsouzení, kteří plní aktivně program zacházení a ve výkonu trestu se chovají v souladu s vnitřním řádem věznice. Do *II. PSVD* se zařazují odsouzení, kteří mají problém s plněním programu zacházení a s dodržováním vnitřního řádu. Do *III. PSVD* jsou zařazeni odsouzení, kteří neplní své povinnosti, program zacházení ani vnitřní řád a jsou kázeňsky trestáni. Vnitřní diferenciaci vychází z přístupu odsouzeného k výkonu trestu, jeho jednání a chování, včetně způsobu naplňování cílů programu zacházení (Raszková, Hoferková, 2013, s. 90 – 91).

„Zacházení s odsouzenými je veškerá činnost, která je realizována s odsouzenými ve vězeňských zařízeních proto, aby byl naplněn účel výkonu trestu odnětí svobody, a aby přitom nedošlo ke zhoršení jejich osobnosti, tělesného a duševního stavu“ (Raszková, Hoferková, 2014, s. 16).

Základní podmínkou pro účinnost programu zacházení s odsouzenými je kvalitní a pečlivá příprava. V první fázi je potřeba zmapovat výchozí terén, v němž se odsouzený nachází v době nástupu do výkonu trestu odnětí svobody a děje se tak v týmové spolupráci odborníků. Ve druhé fázi vniká materiál, který musí obsahovat základní data o osobě odsouzeného, o uloženém trestu a o jeho trestném činu. Dále pak obsahuje lékařská doporučení, sociální anamnézu, psychologickou charakteristiku odsouzeného, jeho postoje ke spáchanému trestnému činu a rizika, která mohou bránit k reintegraci odsouzeného (Hála, 2006, s. 122).

Dnešní penitenciární praxe využívá osvědčené a ustálené následující druhy aktivit, které jsou obsahem programů zacházení s odsouzenými:

- a) pracovní aktivity,
- b) vzdělávací aktivity,
- c) speciální výchovné aktivity,
- d) zájmové aktivity,
- e) aktivity zaměřující se na utváření vnějších vztahů (Černíková a kol., 2008, s. 102 – 103).

Pracovní aktivity obsahují zaměstnávání, práci potřebnou k zajištění každodenního chodu věznice (například úklid, příprava jídla, praní a výměna ložního prádla, opravy) a pracovní terapie (Černíková a kol., 2008, s. 102). Odsouzení se ve věznici zařazují do práce vždy s přihlédnutím k jejich praxi, vzdělání, zdravotnímu stavu, zájmu pracovat, plnění povinností a délce trestu. Odsouzený zdravotně způsobilý k práci je povinen pracovat, toto se nevztahuje na odsouzené starší 65 let, plně invalidní a zdravotně nezpůsobilé. Z pracovní odměny odsouzeného se hradí daň, pojistné na sociální a zdravotní zabezpečení i další srážky. Odsouzení jsou především zaměstnávání ve vnitřní režii věznice, dále ve výrobní činnosti samotné věznice a ve spolupráci se smluvními partnery (Raszková, Hoferková, 2014, s. 18).

Vzdělávací aktivity jsou realizovány prostřednictvím vzdělávacího střediska Vězeňské služby. Vzdělávání realizované školským vzdělávacím střediskem nabízí dokončení základní školy, absolvování učebních oborů a dále pak odborné, všeobecné vzdělávací a jiné kurzy. V rámci vzdělávání pracovníci oddělení výkonu trestu nabízejí například jazykové kurzy, kurzy občanské nauky a kurz základů obsluhy PC. V neposlední řadě je odsouzeným umožněno vzdělávání v korespondenčních kurzech a také v síti základních, středních, vyšších odborných a vysokých škol České republiky. Do vzdělávacího programu se zařazují pouze ti odsouzení, kteří nejsou zařazeni do zaměstnání. Podstatné je, že z dokladů o vzdělání odsouzených nesmí být patrné, že byly získány během výkonu trestu (Raszková, Hoferková, 2014, s. 19 - 20). Hlavním cílem vzdělávacích aktivit je, aby se odsouzený snáz zařadil do společnosti po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (Jůzl, 2012, s. 120).

Speciální výchovné aktivity jsou tvořeny z individuálních a skupinových terapií. Zejména zde patří ergoterapie a arteterapie nebo logoterapie, tréninky zaměřené na zvládnutí vlastní agresivity, skupinové a sociálně právní poradenství, rozhovory se speciálním pedagogem či psychologem. Cílem těchto aktivit je změna v hodnotové orientaci odsouzeného a potlačení negativních projevů chování, což vede k celkové změně mravního profilu (Jůzl, 2012, s. 120 – 121). Crighton a Towl (2015, s. 149) uvádějí, že hlavní náplní tréninků zaměřených na zvládnutí vlastní agresivity je naučit odsouzené, aby před svým

jednáním mysleli a hlavně zvážili důsledky svého chování pro oběť i ostatní lidi a dovedli si představit alternativní způsob řešení problémů. Tréninky také obsahují školení o sociálních dovednostech, boční myšlení, kreativní řešení problémů, asertivitu, porozumění druhým lidem a neagresivní, společensky přístupné způsoby získávání požadovaných výsledků.

Zájmové aktivity představují podstatnou složku programu zacházení. Volnočasové aktivity lze rozdělit na dva typy – výchova estetická a výchova tělesná. Účelem zájmových aktivit je naučit odsouzené vhodně trávit volný čas a navodit pozitivní změnu životního stylu po propuštění (Jůzl, 2012, s. 122). Hála (2006, s. 142) uvádí tyto dílčí cíle zájmových aktivit: udržet duševní a tělesné zdraví odsouzených, prevence mimořádných událostí, regenerace sil odsouzených a pobavení odsouzených ve smyslu chvilkového zapomenutí na vězeňskou realitu.

Aktivity zaměřující se na utváření vnějších vztahů obsahují všechny aktivity, které směřují k přípravě na soběstačný život po propuštění z výkonu trestu. Klíčovým pracovníkem je zde sociální pracovník, který spolupracuje s odsouzeným i jeho rodinou (písemný nebo telefonní kontakt, návštěvy ve věznici) a usiluje o udržení rodinných vztahů. Odsouzený v rámci programu zacházení plní následující povinnosti: spolupráce s Probační a mediační službou, před skončením výkonu trestu si musí obstarat základní doklady, navázat kontakt s organizací poskytující pomoc po propuštění, posílit pozitivní vazby s příbuznými a zajistit si sociální podmínky pro život po propuštění (Raszková, Hoferková, 2014, s. 23 – 24).

Jestliže si odsouzení nevyberou žádnou alternativu z výše uvedených programů zacházení věznice, jsou povinni se účastnit **minimálního programu zacházení**. Ten se skládá z aktivit, které jsou organizačně i pedagogicky vedeny a řízeny pracovníky věznice a to v celkovém rozsahu dvaceti hodin týdně. Garantem je speciální pedagog. Minimální program obsahuje tyto aktivity: pracovní a sebeobslužné činnosti, sociální dovednosti podporující bezproblémový život mimo věznici, právní minimum, tělovýchovné činnosti, základy hygieny a zdravotní péče, případně uplatnění svých zálib (Jůzl, 2012, s. 123).

3. 4. 2 Příprava na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody

V dnešní praxi je kladen velký důraz na aktivní spolupráci odsouzených s institucemi postpenitenciární péče. Podstatné je, aby tato spolupráce začala již v době během pobytu odsouzeného ve vězení, nikoliv až po jeho propuštění na svobodu. Touto formou se odsouzený průběžně seznamuje s možnostmi, jak na svobodě řešit svou nepříznivou životní situaci a dále je připravován na negativa, která jej mohou potkat v životě po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Významné pro odsouzeného je i to, že dostává možnost být v kontaktu s jinými lidmi mimo věznici (Gáborová, 2016, s. 37).

Pokud byl odsouzenému uložen trest delší než tři roky, bývá zpravidla umístován na *výstupní oddíl* a to na dobu šesti měsíců před očekávaným propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody. Avšak na výstupní oddíl se mohou také umístit ti odsouzení, kteří nemají vybudované příznivé sociální zázemí a tudíž jim je potřeba intenzivně pomáhat při vytváření podmínek pro návrat do běžného občanského života (Raszková, Hoferková, 2013, s. 92). Hála (2006, s. 165) výstupní oddíl definuje jako komplexní přípravu odsouzeného na propuštění, kdy jsou mu poskytovány informace o změnách, které nastaly za dobu jeho pobytu ve věznici v mimovězeňské realitě a také je mu poskytováno praktické doplnění některých důležitých dovedností pro život mimo věznici. V některých věznicích České republiky se uplatňují komorní vycházky, které slouží ke znovuzískání nebo udržení jistých dovedností. Jedná se například o přepravu hromadnými dopravními prostředky, orientace ve městě nebo komunikace s úředníky.

Povinnosti sociálních pracovníků na výstupním oddílu je pomoci každému odsouzenému ve výkonu trestu odnětí svobody získat řádný a platný občanský průkaz včetně zdravotní karty pojištěnce a to ještě před jeho propuštěním (Hála, 2006, s. 165). K občanskému průkazu je věznice povinná, při propuštění odsouzeného, vystavit Potvrzení o propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, ve kterém je uvedena doba pobytu ve vězení, datum propuštění a finanční částka, kterou odsouzený v den propuštění z výkonu trestu obdrží. Dále věznice v den propuštění vystavuje Zápočtový list ze zaměstnání ve vězení a Potvrzení o příjmu (Grepl, Sedláčková, 2012, s. 8).

V den propuštění z výkonu trestu nebo výkonu vazby bývá odcházející vybaven přiměřenou finanční částkou, která má za cíl umožnit přepravu dopravními prostředky do místa trvalého bydliště a stravovat se do doby, než se dostane k nejbližšímu sociálnímu kurátorovi (koordinátor sociální péče) a na Úřad práce ČR. Pokud nastane situace, že v den propuštění nemá odcházející odsouzený přiměřené ošacení či obuv, sociální pracovníce mu jej obstará z banky ošacení a obuvi (Hála, 2006, s. 166).

Jestliže odsouzený nemá před plánovaným propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody zajištěné bydlení, je povinen tuto informaci bezodkladně sdělit příslušnému sociálnímu pracovníkovi. Sociální pracovník společně se sociálním kurátorem pomohou odsouzenému najít náhradní ubytování buď v azylovém domě, na ubytovně nebo v noclehárně. Ředitel věznice, na základě žádosti odsouzeného, může poskytnout finanční příspěvek při propuštění na ubytování v prvních dnech po výstupu z vězení, a to až do výše 2. 000,- Kč. Tuto finanční částku mohou obdržet pouze ti odsouzení, kteří na svém kontě

ve věznicích nemají dostatek nebo žádné finance (Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s., 2011, s. 6 - 8).

Podstatným předpokladem pro budoucí úspěšnou reintegraci odsouzeného je mít ještě před propuštěním z vězení zajištěno ubytování a zaměstnání. Na základě individuálních možností a schopností odsouzeného mu v tom pomáhá sociální pracovník s příslušným koordinátorem sociální péče a to nejpozději jeden měsíc před jeho propuštěním do občanského života (Hála, 2006, s. 166).

3.5 Další aspekty života ve věznicích s potenciálním dopadem na resocializaci

Výkon trestu odnětí svobody představuje náročnou životní situaci nejen pro člověka odsouzeného, ale také pro jeho sociální okolí. Na vězně samotného pak působí izolace materiální, ale i psychická. Zátěžové situace ve věznicích (například se jedná o režimová opatření, přeplněnost věznic, omezený kontakt s rodinou) často vedou k dočasnému, ale i trvalému narušení psychické rovnováhy a to negativně ovlivňuje jak odsouzené ve výkonu trestu, ale i jejich pozdější život na svobodě (Raszková, Hoferková, 2014, s. 86).

Negativní jevy ve vězení jsou závažnou problematikou a výrazně narušují programy zacházení a život ve věznicích, včetně snah o nápravu negativního chování, nepříznivých vlastností vězňů a jejich odklonu z kriminální kariéry. Pobyt odsouzených ve věznicích přináší nepříznivá rizika a jevy, kterými například může být vzájemná demoralizace vězňů (prizonizace a druhý život), donucovací prostředky u vězňů posilují otrlost, lhostejnost a podlézavost. Zpřetrhání sociálních vztahů vede k rozbití rodiny, sociální stigmatizace neboli „nálepka pobytu ve vězení“ je hlavní překážkou resocializace a reintegrace do společnosti po výkonu trestu odnětí svobody. Dále pak dochází k narušení sebeovládání, samostatnosti, schopnosti rozhodovat se, dochází ke gradaci komplexů méněcennosti, růstu zadluženosti, zkušenosti s homosexuálním stykem a kontaktu s drogami nebo vězni, kteří drogy zneužívali či zneužívají. Tyto aspekty mají negativní vliv na následnou resocializaci po výkonu trestu (Černíková a kol., 2008, s. 114 – 115).

Ztráta vazby na rodinu vede často k hledání zázemí v homogenních kriminálních partách, což ve svém důsledku vede k fixaci na vězeňské známosti. Nepříznivě působí také délka výkonu trestu, jelikož má podstatný vliv na ztrátu rodinného prostředí. Všechny tyto okolnosti pak vedou k vytvoření druhého života odsouzeného ve věznicích (Sochůrek, 2007c, s. 7).

Ve své práci se budu zabývat prizonizací a druhým životem, následně pak partnerskými vztahy v mužských vězeňských subkulturách.

„**Prizonizace (vězení domovem)** znamená adaptaci na podmínky života ve vězení a velmi snižuje pravděpodobnost úspěšné reintegrace jedince do normální společnosti“ (Černíková a kol., 2008, s. 119). Prizonizace se dělí na dvě složky: *institucionalizaci* a *ideologizaci*. **Institucionalizace** je výsledkem adaptace odsouzeného na přísně a vysoce organizovaný život ve věznici. Výsledkem pak bývá ztráta aktivity a život „ze dne na den“ (Sochůrek, 2007c, s. 11). Typickým znakem pro institucionalizaci bývá především povrchní až předstíraná poslušnost a slušnost odsouzených. Výsledkem je oslabená schopnost adaptace na život mimo věznici a naopak se upevňuje vězeňský způsob života. U odsouzených se pak vytváří syndrom dobrého vězně - dobré přizpůsobení se, chování dle požadavků a očekávání vězeňského personálu a problémového vězně - většinou se jedná o prvovězněné, kteří se odmítají přizpůsobit pravidlům a tradicím (Černíková a kol., 2008, s. 119 – 120). **Ideologizace** je definovaná jako proces, ve kterém dochází k přizpůsobování se normám, názorům, postojům a hodnotám, které se vytvářejí v neformálních skupinách vězněných. Dochází zde k přizpůsobení se vězeňské subkultuře, která má ve svém důsledku desocializační charakter (Sochůrek, 2007c, s. 12). Vězni tyto hodnoty a normy zprvu pouze povrchně akceptují, později však dochází u některých k identifikaci a následnému ztotožnění se s nimi. Ve věznicích pak vznikají dva druhy odsouzených a to ti, kteří se ve věznici chovají tak, jak by se na svobodě nikdy nechovali (homosexualita, lhaní, násilí) a ti, kteří se od projevů „druhého života“ distancují. Pro ideologizaci je významným prvkem především délka trestu a pracovní zařazení (Černíková a kol., 2008, s. 120 – 121).

Druhý život vězňů je nazýván jako „*souhrn asociálních a antisociálních aktivit, zvláštních typů obranných reakcí, uplatňování specifické hierarchie a negativních způsobů chování a vytváření neproniknutelných kvaziformálních skupin*“ (Černíková a kol., 2008, s. 125). Druhý život vězňů je přítomen ve všech věznicích a vzniká na základě jejich hromadného ubytování. Druhý život se především vyskytuje v nočních hodinách a neviditelných strukturách vztahů mezi vězni, proto je pro vězeňský personál jen těžko odhalitelným. Podstata druhého života spočívá v sociálně deviantním systému norem a hodnot, které jsou v rozporu s normami dané věznice a odporují výchovné funkci trestu, například se jedná o černý trh ve věznici, obchody s léky nebo organizování hazardních her (Sochůrek, 2007c, s. 17).

Partnerské vztahy v mužských vězeňských subkulturách se stejně jako v těch ženských rozlišují na pravou a nepravou homosexualitu. Na nepravou homosexualitu je nahlíženo jako na dočasný produkt momentální instituční deprivace. Naopak pravá

homosexualita je interpretovaná v rámci vrozených předpokladů. Ve věznici se nacházejí různé typy vězňů: *Teplouš*, pro kterého je charakteristické dobrovolné homosexuální chování, zženštilost a mimo věznici se prezentuje též jako homosexuál. *Punk*, postrádá znaky femininity, ale v homosexuálním styku přebírá pasivní roli. *Vlk*, který je charakteristický svou maskulinitou a účastní se pouze masturbace s jinou osobou a to mu umožňuje zachovat si identitu pravého heterosexuálního muže. Z výše uvedeného rozdělení vyplývá, že základním modelem homosexuálního vztahu ve vězení je vztah mezi maskulinním, macho mužem, a femininním mužem, který je nazýván ženským jménem. Maskulinní muž ve vztahu určuje pravidla, vzhled k protějšku a poskytuje mu ochranu. Femininní protějšek se podvoluje, poslouchá a může vykonávat ženské práce ve věznici. Ponechání si maskulinní identity je pro macho muže velmi důležité, jelikož se tak zbavuje stigma homosexuála. V mužských věznicích lze narazit i na vztah mezi starším macho mužem a mladším chlapcem. Mnoho chlapců je do tohoto vztahu nuceno nedobrovolně, může dojít i ke znásilnění. Pro tento vztah není typická homosexualita, jedná se pouze o sexuální služby. Mužům je vstupem do vězení přisouzen status závislé osoby, která je povinná poslouchat příkazy nadřízených. Tento status je v širší společnosti připisován ženám, a aby se muži vyrovnali s negativními dopady feminizovaného statusu, je pro ně podstatné uchovávat si a posilovat maskulinní identitu (Nedbálková, 2006, s. 135 – 139). Pro muže je u dlouhodobých trestů charakteristická extrémní frustrace, kterou mají za příčinu sexuální pocity. Vyrovnávání se s těmito pocity je uváděno jako jeden z nejtěžších aspektů uvěznění (Harman, Smith, Egan, 2007, s. 800).

4 SYSTÉM A KONTEXT POSTPENITENCIÁRNÍ PÉČE

Postpenitenciární péče je definována jako zvláštní druh sociální péče, která je primárně poskytována osobám propuštěným z výkonu trestu, ochranného léčení a ochranné výchovy u mladistvých. V současné době je postpenitenciární péče rozšířená o včasnou pomoc a sociální péči, která je poskytována již ve fázi trestního řízení u obviněných osob. Samotný obsah a rozsah sociální pomoci a péče poskytované i pachatelům trestné činnosti je odvíjen od sociální politiky státu a jejího pojetí a mění se v závislosti tak, jak se vyvíjejí názory na kriminalitu (Štěrbá, 2007, s. 116).

„Postpenitenciární péče je poskytována odsouzeným osobám po výkonu trestu odnětí svobody nejen na bázi dobrovolnosti, ale má i státní formu nuceného – povinného dohledu (kontroly) nad zvláště narušenými osobami v oblasti sociální adaptace, reintegrace, kde je velké riziko opětného sociálního selhání“ (Černíková a kol., 2008, s. 213).

Hlavním cílem postpenitenciární péče je dosažení nápravy odsouzeného po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Za tím účelem je rozvíjena spolupráce s církevními i společenskými organizacemi a státními institucemi. Tato vzájemná spolupráce vytváří předpoklady pro integraci jedince do společnosti. V rámci působnosti postpenitenciární péče je odsouzeným především poskytována pomoc při hledání pracovního zařazení a zprostředkování ubytování, finanční podpora, pomoc při začlenění se do sociálního prostředí a sociálně-výchovné i poradenské působení ve věcech sociálně-právních (Štěrbá, 2007, s. 117). Postpenitenciární péče představuje určitou dílčí nabídku sociálních služeb, které představují následnou prevenci – prevenci recidivy trestné činnosti (Černíková a kol., 2008, s. 213).

4.1 Kontinuální sociální péče

„Postpenitenciární péče se transformuje v kontinuální sociální péči, kdy dochází k prohloubení, k propojenosti, ke spolupráci jednotlivých částí organizace sociální péče a pachatele trestných činů. Snahou je vytvořit intenzivnější systém sociální péče s předpoklady pro větší efektivitu penitenciárního resocializačního procesu včetně integrativní funkce trestu odnětí svobody“ (Štěrbá, 2007, s. 117).

Kontinuální sociální péči při práci s pachateli trestných činů lze rozlišit na dvě složky, *penitenciární sociální péči* a *ranou pomoc a postpenitenciární péči*. **Penitenciární sociální péče** je vykonávána ve věznicích pro výkon vazby a také pro výkon trestu vždy sociálním pracovníkem Vězeňské služby. Penitenciární sociální péče se vztahuje pouze k resocializačnímu procesu a jeho cílům. **Raná pomoc a postpenitenciární péče** je

vykonávána sociálními kurátory městských úřadů ve věznicích u obviněných, ale pak i po propuštění vězňů z výkonu trestu odnětí svobody. Poskytování sociální péče sociálními kurátory si klade za cíl zmírňovat důsledky výkonu vazby a výkonu trestu, předcházet přetrhání sociálních vztahů s blízkými osobami a především připravit své klienty na život mimo vězeňské podmínky (Štěrba, 2007, s. 117).

Obsahem kontinuální sociální péče je práce s klientem ve všech fázích trestního řízení (soudní řízení, výkon trestu odnětí svobody). Jejím primárním cílem, v zájmu působení na osobnost klienta, je navázání vzájemného socioterapeutického vztahu tak, aby byla upevněna a vytvořena jeho pozitivní vazba k sociálnímu okolí a aby nedocházelo k sociální izolaci. Dále pak kontinuální sociální péče umožňuje řešení problémů obviněných a odsouzených v co největším předstihu před jejich samotným propuštěním z výkonu trestu a tím dochází k minimalizaci následků jejich nepříznivé situace. V systému kontinuální sociální péče je nezbytně nutná úzká spolupráce sociálních pracovníků Vězeňské služby s kurátory pro mládež, dále pak se sociálními kurátory obecních úřadů s rozšířenou působností a následně pak středisek sociální prevence (Černíková a kol., 2008, s. 215).

Kontinuální sociální práce se zaměřuje na poskytování takové pomoci sociální péče, která uschopňuje klienta k řešení své nepříznivé sociální situace odpovědnějším a vyzrálejší způsobem a podporuje jeho míru samostatnosti. Dále pak uschopňuje klienta v převzetí odpovědnosti za své jednání, rozhodnutí a volbu životní cesty. Také posiluje motivaci a volní úsilí klienta integrovat se do společnosti (Hendrych, 2010, s. 26).

Jedním z hlavních úkolů kontinuální sociální péče je aktivovat a rozvíjet síť institucí, společenství a sdružení, které klientovi napomůžou řešit jeho sociální problémy a zajistí preventivní působení (Hendrych, 2010, s. 26).

Péče může být klientovi poskytována na vlastní požádání, tudíž je poskytována dobrovolně a jemu i jeho rodině bezplatně. Avšak péče může být také poskytována nedobrovolně, což znamená, že je nařízená a je ukládána pouze v případech podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, tzv. parole (Raszková, Hoferková, 2014, s. 111).

4.2 Státní subjekty kontinuální sociální péče

Do systému kontinuální sociální péče můžeme zařadit subjekty, které na odsouzené působí ještě během výkonu trestu odnětí svobody, například se jedná o sociálního pracovníka Vězeňské služby České republiky. Dále se zde řadí vnější subjekty, kterými například jsou Probační a mediační služba České republiky, sociální kurátor pro dospělé, sociální kurátor pro mladistvé a četné nestátní neziskové organizace (Raszková, Hoferková, 2014, s. 112). Vedle výše uvedených subjektů do této oblasti dále náleží státní zdravotnické instituce, které

jsou určeny pro ochranné léčení, speciální školská výchovná zařízení určená pro ochrannou výchovu či také ústavní péče. K výše zmíněným subjektům lze zařadit Úřady práce a Správy sociálního zabezpečení (Štěrba, 2007, s. 118). V následujícím textu se zaměřím na vybrané subjekty kontinuální sociální péče.

Sociální pracovník Vězeňské služby České republiky je odborným zaměstnancem Vězeňské služby, který působí na obviněné nebo odsouzené ještě během výkonu trestu odnětí svobody. Pomáhá obviněnému nebo odsouzenému při obnovení a udržení sociálních vztahů k nejbližším osobám a napomáhá řešit jeho sociální situaci. Sociální pracovník ve věznici provádí dvě formy poradenství. První formou je individuální poradenství a druhou je poradenství skupinové. Sociální pracovník na nástupním oddílu vypracovává sociální diagnostiku, poté v průběhu výkonu trestu poskytuje sociálně-výchovnou péči v rámci programu zacházení a nakonec na výstupním oddílu se jeho činnost konkretizuje na reintegraci odsouzeného do běžného života. Dále sociální pracovník Vězeňské služby získává a ověřuje informace, které jsou podstatné pro vypracování sociální anamnézy, zjišťuje podmínky, které ovlivnily sociální vývoj obviněného nebo odsouzeného, spolupracuje s jeho rodinou, také navazuje spolupráci se sociálním kurátorem a společenskými organizacemi za účelem sociálního začlenění po propuštění a zprostředkovává první kontakt se sociálním kurátorem (Raszková, Hoferková, 2014, s. 113 – 114). Bližší činnosti o práci sociálního pracovníka Vězeňské služby České republiky jsem již popsala v podkapitole 3. 2 Personál věznic.

Probační a mediační služba České republiky spadá pod resort Ministerstva spravedlnosti České republiky. Jejím úkolem je dohled nad propuštěnými osobami, kterým byl stanoven probační dohled (Grepl, Sedláčková, 2012, s. 12). Probační a mediační služba se zaměřuje na zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů, které jsou spojené s trestnou činností. Také zajišťuje a organizuje důstojný a především efektivní výkon alternativních trestů s důrazem na zájmy poškozených osob, ochranu komunity a prevenci kriminality. Hlavními cíli Probační a mediační služby jsou integrace pachatele, participace odsouzeného a ochrana společnosti (Hendrych, 2010, s. 32).

Probační a mediační služba působí v oblastech *soudní pomoci*, která se angažuje v získávání informací o osobě obviněného, včetně jeho sociálního a rodinného zázemí, *včasné pomoci*, která má za cíl předcházet odsouzení, především u mladistvých a *mediační činnosti*, která zprostředkovává alternativní řešení konfliktů mezi poškozeným a obviněným. Dále pak ve *vlastní probační činnosti*, která zahrnuje vedení, motivaci, podporu a dohled nad chováním

obviněného v průběhu zkušební doby a *zajištění realizace trestu obecně prospěšných prací* (Štěrba, 2007, s. 129 - 130).

Probační dohled se ukládá obviněnému nebo odsouzenému, jestliže státní zástupce či soudce považuje za potřebné sledovat chování klienta po určitou dobu a k probačnímu dohledu je klientovi obvykle uloženo i přiměřené omezení nebo povinnosti. Například se může jednat o zdržení se her na hracích automatech nebo podrobit se léčbě závislosti. Poté Probační a mediační služba zajišťuje výkon dohledu a během zkušební doby kontroluje, zda klient vede řádný život a plní uložené povinnosti a omezení. Ale také klientovi poskytuje pomoc, podporu, motivaci a kontakty na organizace zprostředkávající pomoc. Dohled probíhá formou osobních konzultací pracovníka s klientem. Probační a mediační služba v rámci vykonávacího řízení zprostředkovává podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody – parole. Odsouzený je propuštěn na základě slibu, že se bude řádně chovat. V případě rozhodnutí o podmíněném propuštění odsouzeného, nad kterým je vysloven probační dohled, probační úředník kontroluje plnění podmínek zkušební doby a poskytuje pomoc při přechodu z vězení do běžného občanského života na svobodě (Hendrych, 2010, s. 32 – 33).

„Mezi probační činnosti patří především zajištění výkonu a organizace dohledu probačního úředníka u uložených alternativních trestů a opatření, jako je podmíněný trest spojený s dohledem, trest obecně prospěšných prací, podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody spojené s dohledem, trest zákazu vstupu na sportovní a jiné společenské akce, propuštění z ochranného léčení rovněž spojené s dohledem“ (Štern, Ouředníčková, Doubravová, 2010, s. 71).

Mediační činnosti se rozumí odborné postupy pracovníků Probační a mediační služby, které jsou realizované v přípravné fázi trestního řízení. Cílem je urovnat konfliktní stav mezi obětí a pachatelem. Mediacce je definována jako přímé, dobrovolné a osobní setkání oběti nebo zástupci postižené komunity s pachatelem trestného činu za účasti mediátora, který je v roli nestranného zprostředkovatele sporu (Štern, Ouředníčková, Doubravová, 2010, s. 39).

Sociální kurátoři městských a obecních úřadů se dělí na sociální kurátory pro dospělé a sociální kurátory pro mládež. Sociální kurátor působí na oddělení sociální prevence a také sociálně - právní ochrany na městském úřadě. Toto oddělení je základním prvkem lokálního systému sociální prevence a představuje specializované pracoviště. Sociální kurátoři pro mládež a pro dospělé představují sociální tým, který zajišťuje profesionální péči a pomoc dětem a mladistvým s trestnou činností, závažnými výchovnými problémy a občanům, kteří jsou společensky nepřizpůsobiví. Sociální kurátor provádí sociální případovou práci, která sleduje sociálně patologické jevy. Na základě znalosti sociálně

patologických jevů je umožněno širší zaměření kurátora, například na drogovou problematiku či bezdomovectví (Štěrbá, 2007, s. 119).

Sociální kurátor pro dospělé (koordinátor sociální pomoci lidem s problémy sociální integrace) působí na sociálních referátech městských a obecních úřadů. Poskytuje především sociální pomoc dospělým občanům, kteří jsou společensky nepřizpůsobiví. Zejména se jedná o občany propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody. Občany, proti nimž je vedeno trestní stíhání, byl jim odložen trest odnětí svobody a občany, kteří tuto pomoc nezbytně potřebují k překonání svých nepříznivých sociálních dopadů. Také se jedná o občany závislé na alkoholu, drogách, žijící nedůstojným životem a občany propuštěné ze školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy po dosažení zletilosti (Hendrych, 2010, s. 27).

Sociální práce kurátora se zaměřuje na sociální prevenci, kontinuální činnost, pomoc a působení, která se odehrávají v kontextu sociálních situací. Sociální kurátor pro dospělé zajišťuje především sociálně právní poradenství a sociální pomoc problémovým osobám a jedincům. Vede dokumentaci osob, které jsou ve výkonu vazby nebo výkonu trestu a připravuje podmínky pro jejich plynulý přechod do života mimo věznic. Poskytuje krátkodobou nebo dlouhodobou sociální pomoc a sociální práci, která je individuálně nebo skupinově zaměřená a to ve vztahu k různým druhům sociálně patologických jevů. Zajišťuje analýzu sociálně patologických jevů, depistáž, sběr odborných dat, informací a jejich zpracování. Navazuje spolupráci s orgány činnými v trestním řízení, také se zařízeními pro výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody, s orgány obcí a se zdravotnickými organizacemi, včetně institucí a subjektů, které příznivě ovlivňují nepříznivou sociální nebo psychickou situaci klienta. Přímou spolupracuje s klientem při řešení jeho životních situací, například mu pomáhá najít vhodné ubytování nebo zaměstnání. Rovněž spolupracuje s rodinou klienta a působí na zlepšení podmínek v rodině. Svým klientům vyhotovuje sociální záznam, který obsahuje anamnézu, diagnózu, terapii, prognózu a každou svou činnost s klientem zaznamenává. Do spisu také zaznamenává všechny své účasti na soudním jednání, na policii nebo při jednání se zainteresovanými institucemi. Koordinuje sociálně preventivní činnosti a podílí se na organizování preventivních opatření a projektů. Obrací se a spolupracuje se Střediskem sociální prevence. Navazuje na činnost sociálního kurátora mládeže, v rámci oddělení sociální prevence, a přebírá péči o klienty ve věku blízkému zletilosti. Navrhuje poskytování peněžité a věcné dávky a plní i další úkoly, kterými je pověřen vedoucím sociálního odboru nebo vedoucím oddělení sociální prevence (Hendrych, 2010, s. 28 – 29).

Sociální kurátoři pro mládež (pracovníci sociálně – právní ochrany dětí a mládeže) se sociálními kurátory pro dospělé působí na jednom pracovišti a tvoří dohromady odborný tým.

Sociální kurátoři pro mládež se zabývají prací s dětmi a mladistvými, kteří se dopustili trestné činnosti nebo mají závažné výchovné problémy. Dětem a rodinám, ve kterých žijí, poskytují sociálně právní poradenství, sociálně výchovnou péči včetně pomoci. Spolupracují se zainteresovanými institucemi a organizacemi. Jako opatrovníci se účastní soudního řízení ve věcech občansko – právních, nebo mohou vystupovat jako kolizní opatrovníci dětí (Hendrych, 2010, s. 29).

Kurátoři pro mládež se řídí zákonem o sociálně právní ochraně dětí, občanským zákoníkem, blíže jeho části upravující rodinné právo a zákonem o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů (Raszková, Hoferková, 2014, s. 123).

Vedle kurátorů pro mládež na oddělení sociálně - právní ochrany dětí pracují sociální pracovníci, jejichž náplní práce je kontrola podmínek pro vhodnou péči o děti a jejich vývoj. Tito sociální pracovníci mají povinnost minimálně dvakrát ročně navštěvovat děti ze svého obvodu působení, které se nacházejí mimo vlastní rodinu a to v důsledku konfliktu s trestním zákonem. Pokud těmto dětem ve výkonu vazby či výkonu trestu byla nařízená ústavní nebo ochranná výchova či ochranné léčení ústavní, pracovníci během svých návštěv ověřují, zda jsou dodržována práva dítěte, jak dítě sociální situaci v zařízení přijímá a nezbytným úkolem je také posilovat u dítěte vztahy s jeho místem bydliště a zázemím, kam se bude vracet (Černíková a kol., 2008, s. 221).

Úřad práce v současné době neslouží pouze k řešení zaměstnanosti, ale pod tento úřad bylo zařazeno také vyplácení sociálních dávek. Úřad práce vyplácí dávku mimořádné okamžité pomoci až do výše 1000,- Kč osobám, které se ocitly v situacích, které je nutno bezodkladně řešit či osobám, které jsou ohroženy sociálním vyloučením (osoby vracející se z vězení). Tato dávka může být v průběhu roku poskytnuta opakovaně. Jestliže osoba propuštěná z výkonu trestu odnětí svobody nemá zajištěné zaměstnání, doporučuje se zaregistrovat do 3 dnů od propuštění. Úřad práce dále nabízí informace o volných pracovních místech, po dobu evidence je hrazeno zdravotní pojištění, při splnění podmínek poskytuje podporu v nezaměstnanosti a tím je hrazeno také sociální pojištění a zprostředkovává pracovní rekvalifikace (Grepl, Sedláčková, 2012, s. 14, 16).

Okresní správa sociálního zabezpečení vyplácí starobní důchod či invalidní důchod, splní-li osoba propuštěná z vězení nárok na tyto dávky (Rubikon Centrum, 2013, s. 16).

4.3 Nestátní subjekty kontinuální sociální péče

Po listopadu 1989 se otevřely možnosti církevním, občanským, charitativním organizacím a sdružením k poskytování sociálních služeb, které se zaměřovaly na různé skupiny obyvatelstva a jejich problémy. V níže uvedeném textu bude věnována pozornost těm

společenským a organizačním, které se zaměřují na pomoc osobám, jež se dostali do konfliktu s trestním zákonem (Černíková a kol., 2008, s. 225).

Mezi nestátní subjekty kontinuální sociální péče patří občanská, církevní a charitativní sdružení a organizace, která poskytují různé druhy sociální pomoci. Z toho hlediska se nestátní subjekty dělí na subjekty, které poskytují materiální pomoc, poradenskou pomoc a sociální péči (Raszková, Hoferková, 2014, s. 124).

Materiální pomoc (ošacení a jídlo) poskytují především tyto organizace:

ADRA je charitativní organizace adventistické církve, která pracuje s lidmi žijícími v nouzi a chudobě. Účelem organizace je dosáhnout pozitivní a spravedlivé změny prostřednictvím partnerství a zodpovědných kroků. ADRA je prezentována jako zdokonalující se, efektivní a profesionální síť organizací, které vystupují ve prospěch zapomenutých a ohrožených s cílem jejich trvalé změny životů. ADRA působí jak v České republice, kde má 11 dobrovolnických center, tak i v zahraničí (ADRA, O nás [online]).

Český červený kříž je humanitární společnost, která působí na celém území České republiky s hlavním sídlem v Praze. Společnost se orientuje zejména na humanitární, zdravotní, sociální a zdravotně – výchovné oblasti (Český červený kříž, Kdo jsme [online]).

Česká katolická charita je nestátní neziskovou organizací, která nabízí pomoc lidem v nouzi jak v České republice, tak i v zahraničí, bez ohledu na jejich národnost, rasu, politické názory a náboženství. Charita poskytuje pomoc lidem bez přístřeší, cizincům, ohroženým dětem a mládeži, osobám ve výkonu trestu odnětí svobody a po výkonu trestu odnětí svobody, rodinám, matkám a ženám v tísní, seniorům, obětem domácího násilí a uživatelům návykových látek. Přímá pomoc Charity spočívá v sociálních a zdravotních službách, dále pak v charitativní a humanitární pomoci. Cílem nepřímé pomoci je pak upozorňovat na lidskou nouzi a usilovat o její zlepšení (Charita Česká republika, Jak pomáháme [online]).

SOS Centrum Diakonie Českobratrské církve evangelické poskytuje informace, odbornou pomoc, podporu a krizovou intervenci lidem v obtížné a krizové životní situaci s akcentem na pomoc zaměřenou na prevenci těchto situací. SOS Centrum se přímo specializuje na krizovou intervenci, případovou práci, sociální poradenství, sociálně terapeutické činnosti a pastorační rozhovory (SOS Centrum, O nás [online]).

Poradenskou pomoc (v situaci nouze či krize) poskytují zejména tyto organizace:

Český helsinský výbor poskytuje pomoc a poradenství rodinám, jejichž člen se nachází momentálně ve výkonu trestu odnětí svobody, má do výkonu trestu nastoupit nebo se z výkonu trestu odnětí svobody vrátil (Grepl, Sedláčková, 2012, s. 30).

EXODUS je křesťanské středisko, které nabízí pomoc mladým lidem v krizi. Především se zaměřuje na poradenskou pomoc a spolupracuje s krizovými centry psychiatrických klinik (Černíková a kol., 2008, s. 226).

Za branou je občanské sdružení, které poskytuje pomoc osobám ve výkonu vazby, výkonu trestu odnětí svobody a především osobám, které se z výkonu trestu vracejí zpět do společnosti a chtějí se zařadit. Sdružení poskytuje sociální služby, právní poradenství, obstarávání zaměstnání a ubytování, podporu vzájemné komunikace rodinných příslušníků a partnerů odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody v rámci projektu Svépomocná skupina (Barochová, 2012, s. 33 – 35).

RUBIKON Centrum, o. s. (dříve Sdružení pro probaci a mediaci v justici) je nestátní nezisková organizace, která působí v oblasti prevence kriminality a řešení nepříznivých následků spojených s trestnou činností. Cílovou skupinou organizace jsou především osoby, které mají kriminální minulost. V rámci této cílové skupiny se organizace zaměřuje na jejich zaměstnávání, společenské začlenění a druhou šanci. Služby organizace jsou poskytovány na bázi individuálního přístupu. Práce s klienty začíná již ve věznicí a pokračuje i po propuštění na svobodu. Aktivity organizace ve věznicí obsahují motivační programy, kurzy řešení zadluženosti a rekvalifikační kurzy, včetně posilování pracovních návyků. Po propuštění z výkonu trestu je osobám nabízena spolupráce s mentorem, který jim může pomoci v oblasti hledání zaměstnání, bydlení, při jednání s úřady a psychickou podporu (Hasmanová, 2012, s. 35 – 37).

ROMODROM je občanské sdružení, které poskytuje sociální služby a vzdělávací programy lidem, kteří se ocitli v nepříznivé životní situaci, nebo jsou ohroženi sociálním vyloučením. Cílem sdružení je pomoci lidem hledat řešení jejich nepříznivé a nelehké životní situace s důrazem na posílení kompetencí při řízení životních osudů. Občanské sdružení svého cíle dosahuje prostřednictvím nabízených terénních programů, sociální rehabilitace, vzdělávacích programů, sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi a odborného sociálního poradenství. ROMODROM úzce spolupracuje s věznicemi a osobami ve výkonu trestu odnětí svobody v České republice (ROMODROM o. p. s., O nás [online]).

Vězeňská duchovenská péče je dobrovolné sdružení křesťanů, laiků i duchovních, kteří byli vedením svých církví pověřeni prováděním duchovenské služby ve věznicích a vazebních věznicích České republiky. Duchovní pečují o adaptaci vězňů, včetně těch propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Součástí vězeňské duchovenské péče je vězeňská duchovní služba, která představuje sbor vězeňských kaplanů (Vězeňská duchovenská péče, z. s., Kdo je kdo [online]).

Laxus je nezisková organizace, která poskytuje sociální a adiktologické služby. Pod organizaci Laxus spadá *Centrum poradenských služeb pro obviněné a odsouzené*. Centrum se zaměřuje na sociální a adiktologické služby pro uživatele drog, kteří se nacházejí ve výkonu vazby nebo výkonu trestu (Liberecký, Královéhradecký, Pardubický kraj, Praha a kraj Vysočina) a jejich blízké, prostřednictvím terénních nebo ambulantních služeb. Dále poskytuje pomoc osobám propuštěným z výkonu trestu, se zaměřením na jejich problémy související s aktuální drogovou či sociálně – právní situací a motivuje je ke změně životního stylu, abstinenci a prevenci dalších konfliktů se zákonem. Hlavním cílem Centra je pomoci osobám, které se dostaly do konfliktu se zákonem v důsledku užívání drog, aby se po výstupu z vězení bezproblémově začlenily zpět do společnosti. Tohoto cíle dosahuje prostřednictvím nabízeného poradenství, besed, dopisování s odsouzenými, krizové pomoci, doprovázení a poskytování informací. Laxus zřizuje také on – line poradnu a webové stránky obase.cz (Laxus, Jsem v konfliktu se zákonem [online]).

Sociální péči, která zahrnuje stravování, osobní hygienu, zdravotní péči, ubytování a integrativní program, poskytují organizace:

Azylové domy jako první vznikaly ve velkých městech, která jsou i dnes jejich provozovateli. Azylové domy svým klientům nabízejí a poskytují ubytování, uspokojení vlastní hygieny, vyprání a usušení prádla. Pobyt v domě je hrazen klientem a činí 10 – 40,- Kč za noc. Platí se vždy předem, a pokud klient není schopen svůj pobyt uhradit, je nucen se vystěhovat. V azylových domech pracují sociální pracovníci, kteří se klientům věnují a při jejich příchodu vyplní registrační kartu a mohou poskytnout rady ohledně řešení nepříznivé situace. Po ubytování se musí klient vždy podříditi řádu azylového domu (Černíková a kol., 2008, s. 226).

Nová šance, z. s. v Ostravě Koblově je organizace, jejíž hlavní náplní je resocializace mužů po výkonu trestu. Organizace usiluje o to, aby propuštění muži nebyli vystaveni sociálnímu vyloučení a našli uplatnění na trhu práce i v osobním životě. Cílem služby je poskytování materiální pomoci, sociálního poradenství, podpory v nepříznivé životní situaci a motivace k samostatnosti a začlenění se do společnosti. Součástí organizace je i azylový dům, který v případě nenaplnění kapacity poskytuje přechodné ubytování i lidem bez přístřeší (Nová šance, z. s., Poslání a cíle [online]).

Armáda Spásy představuje křesťanskou organizaci, která vznikla v Anglii v 60. letech 19. století. Armáda Spásy pracuje s různými skupinami obyvatelstva, například se jedná o bezdomovce, alkoholiky a narkomany, propuštěné vězně, prostitutky a chudé. K jejich problémům a nepříznivým životním situacím přistupuje vždy se sociálním cítěním a vysokou

úrovni sociální práce. Armáda Spásy poskytuje *ubytovny pro bezdomovce*, ve kterých nabízí ubytování, stravování, osobní hygienu a služby sociálního pracovníka. Sociální pracovník motivuje klienta, aby řešil svou sociální situaci a zařadil se na pracovní trh. Ubytování si klient platí sám, ale vždy v rámci svých finančních možností. Armáda Spásy také provozuje *denní střediska*, která poskytují sociální služby blízké ubytovnám, ale bez bydlení. Avšak je zde rozšířená nabídka sociálních služeb, které si klient sám hradí (například kadeřník, pedikér). Tato střediska jsou specializována pro lidi se zdravotním postižením a v důchodovém věku. Dále Armáda Spásy realizuje *programy*, kde je poskytována odborná i duchovní podpora a pomoc, *přiděluje potraviny* a *navštěvuje vězně* ve věznicích a vazebních věznicích, kde s nimi navazuje kontakt, nabízí pomoc a podporu. Veškerá tato činnost vede k pozitivnějšímu vnímání budoucnosti a k posílení sil klienta integrovat se zpět do společnosti (Štěrba, 2007, s. 121).

Naděje je dobrovolné sdružení občanů, které v rámci své činnosti poskytuje zdravotní, hmotnou, duchovní a morální pomoc. Cílem sdružení je vybudovat a rozvíjet služby pro lidi v nouzi, které se budou řídit křesťanskými principy. Sociální práce je zaměřena na programy pro třetí věk a pro mentálně postižené, dále se jedná o programy misijní a integrační. Programy jsou obecně určené pro pomoc lidem, kteří se nacházejí v akutní nouzi nebo jsou sociálně dezintegrovaní. Integrační programy jsou pak určeny lidem, kteří pomoc potřebují, jsou ochotni ji přijmout a schopni se podřídit a plnit určité požadavky (Štěrba, 2007, s. 121).

4.4 Zaměstnávání osob po výkonu trestu odnětí svobody

Osoby po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody se po svém výstupu mohou obrátit na *Rubikon Centrum*, jehož součástí je **Pracovní agentura Rubikon**. Tato agentura bezplatně poskytuje služby pracovního poradenství a zprostředkovává zaměstnání lidem se záznamem v trestním rejstříku. Pracovníci klientům poskytují konzultace v oblasti jejich možností uplatnění se na pracovním trhu. V rámci poradenství pracovníci klientům také nabízejí například možnosti sestavení životopisu a společné mapování pracovních příležitostí, nebo motivační práci s klientem či komunikaci s případným zaměstnavatelem (Hasmanová, 2012, s. 36).

V úvodní fázi práce s klientem pracovník sestavuje jeho pracovní diagnostiku, na základě které si věří, zda je klient vhodným adeptem pro zařazení na dané pracovní místo. V této fázi je pro klienta podstatná motivace a jeho dosavadní pracovní zkušenosti. V rámci samotného poradenství je klíčová i komunikace se zaměstnavatelem. Organizace konkrétním zaměstnavatelům nabízí doporučení kandidátů, které sama prověří a případně také nabízí podporu a spolupráci se zaměstnavatelem i klientem po dobu prvních měsíců po jeho umístění

na nové pracovní místo. Organizace nabízí i samotné prověření klienta zaměstnavatelem, vždy po dohodě s klientem a to formou krátkodobého a bezplatného působení uchazeče o zaměstnání na dané pracovní pozici, před oficiálním nástupem. Na základě projektů, které jsou financovány z Evropských sociálních fondů, může Rubikon nabídnout vybraným zaměstnavatelům podporu ve formě mzdových příspěvků na nově vybudovaná pracovní místa (Hasmanová, 2012, s. 36).

Pokud osoba propuštěná z vězení po svém výstupu hledá zaměstnání a neví, kam směřovat, nebo jak se připravit na pracovní pohovor, může požádat Úřad práce, případně svého sociálního kurátora, o zařazení do Job klubu. **Job klub** umožňuje sestavení životopisu, přípravu se na pohovor u zaměstnavatele a zprostředkování informací týkajících se zaměstnání. Ve vybraných Job klubech je osobám umožněno obtelefonovat vytipované zaměstnavatele nebo přístup i k internetu a elektronickému tisku (Rubikon Centrum, 2013, s. 22).

Pokud se osobám po propuštění z výkonu trestu nedaří nalézt zaměstnání ani po evidenci na Úřadu práce, je jim nabídnuta možnost **veřejně prospěšných prací**, které je možné vykonávat za mzdu. Další možností je pak **veřejná služba**, za kterou není pobírána mzda a vykonává se dobrovolně, ale daná osoba si udržuje aktivitu a podílí se na užitečné věci. Další možností finančního přivýdělku jsou **brigády**, které se uzavírají mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem v rámci dohody o provedení práce, avšak zaměstnavatel neplatí zdravotní ani sociální pojištění, pokud výdělek nepřesáhne 10 000,- Kč, nebo dohody o pracovní činnosti, kde již zaměstnavatel odvádí zdravotní a sociální pojištění (Rubikon Centrum, 2013, s. 22 – 23).

Avšak největší překážkou při hledání zaměstnání u osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody je zápis v Rejstříku trestů, který se s nimi táhne i do jejich daleké budoucnosti.

4.5 Faktory omezující začlenění propuštěných osob zpět do společnosti

Mezi hlavní faktory, které omezují úspěšné začlenění propuštěných osob zpět do společnosti, patří například zadluženost, nezaměstnanost a s tím související chudoba, vztahy s rodinou a zápis v Rejstříku trestů.

Zadluženost se může stát těžkým břemenem a hlavní překážkou pro zapojení se do běžného občanského života po výstupu z výkonu trestu odnětí svobody. Dluhy jsou nebezpečné především tím, že postupem času se zvyšují a neustále rostou. V důsledku toho se

během výkonu trestu odnětí svobody může stát, že z původně nepatrné částky může narůst dluh až několikanásobný. Proto je lepší nečekat na řešení zadlužení až na svobodu, ale pokusit se začít řešit tuto negativní situaci již před výstupem z výkonu trestu (Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s., 2011, s. 11). Při řešení zadluženosti je klíčové zjistit, jaké dluhy daná osoba má, v jaké výši, komu dluží a uvědomit si, které dluhy jsou prioritní. Dále pak zmapovat své příjmy a výdaje, kontaktovat věřitele a začít každému věřiteli splácet dluh alespoň v minimální částce. Mezi nejčastější dluhy se řadí dluhy na nájemném, neplacení výživného, peněžitě tresty a exekuce (Rubikon Centrum, 2013, s. 28 – 29).

Nezaměstnanost je jedním z nejzávažnějších sociálních problémů a koncentruje se do určitých skupin obyvatelstva, což vede ke zvýšenému riziku chudoby a sociálního vyloučení u některých skupin obyvatelstva (Baláž, 2014, s. 11). A právě osoby vracející se z výkonu trestu odnětí svobody jsou nejvíce ohrožené nezaměstnaností a chudobou, jelikož mají zápis v Rejstříku trestů a zaměstnavatelé o tuhle cílovou skupinu jeví jen minimální zájem. Což v konečné fázi vede k jejich nezačlenění se zpět do společnosti. Jako preventivní opatření proti nezaměstnanosti a následné chudobě po propuštění, si osoby již ve výkonu trestu mohou zvýšit svou kvalifikaci účastněním se rekvalifikačních kurzů pořádaných věznicí. Další možností je pak před výstupem z výkonu trestu odnětí svobody kontaktovat svého dřívějšího zaměstnavatele, požádat rodinné příslušníky a blízké o poohlédnutí se po vhodném zaměstnání, nebo požádat sociálního pracovníka ve věznicí či sociálního kurátora o aktuální výpis volných pracovních míst. Před oslovením zaměstnavatele je podstatné mít připravený kvalitní osobní životopis a na samotný kontakt se náležitě připravit (Grepl, Sedláčková, 2012, s. 22 – 23).

Vztahy s rodinou jsou po dobu výkonu trestu odnětí svobody ve většině případů vážně narušeny a pro řádné začlenění zpět do společnosti je nezbytné, aby tyto vztahy byly znovuobnoveny a to v případě, že rodina na osobu propuštěnou má pozitivní vliv. Rodinné problémy je možno řešit v některých z poraden pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy. Existují také občanská sdružení, která poskytují podobné služby. Dále je možno se obrátit na Orgán sociálně právní ochrany dětí či pedagogicko – psychologickou poradnu (Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s., 2011, s. 25 – 26). Také je nezbytné, aby bylo navázáno širší vztahové ukotvení s blízkým okolím, které má na osobu po výkonu trestu stejně pozitivní vliv, jako rodina.

Rejstřík trestů upravuje zákon č. 269/ 1994 Sb. Dle § 2 odst. 1 Rejstřík trestů vede evidenci osob fyzických a právnických, které byly pravomocně odsouzeny soudy v trestním řízení. Údaje obsažené v evidenci Rejstříku trestů slouží pro potřebu správního, trestního a občanskoprávního řízení a také k prokázání bezúhonnosti. Z evidence Rejstříku trestů je

možno vydat opis a výpis. § 10 odst. 1 hovoří o tom, že opis se vydává pro potřeby trestního řízení orgánům činným v trestním řízení a Ministerstvu spravedlnosti. Dle § 11 se výpis vydává na základě písemné žádosti konkrétní osoby, jejíž totožnost byla ověřena a prostřednictvím kontaktního místa CzechPoint. Ve výpisu dle § 13 odst. 1 jsou uvedena všechna odsouzení a údaje o průběhu výkonu uložených trestů a ochranných opatření (Zákon č. 269/ 1994 Sb.). Jak se již zmiňuji v podkapitole 4. 4, zápis v Rejstříku trestů představuje překážku při získání zaměstnání po výkonu trestu, jelikož mnoho zaměstnavatelů vyžaduje výpis z evidence a ve většině případů požadují trestnou bezúhonnost. Což ve svém výsledku zabraňuje začlenění propuštěných osob zpět do společnosti.

4. 6 Osobnost v procesu resocializace

Jestliže je člověk zatčen a je na něj uvalena vazba, ocitá se ve vazební věznici. Z hlediska dopadu na psychiku člověka a duševního zdraví je vazba daleko závažnějším zásahem než výkon trestu odnětí svobody. I když je vyzdvihována presumpce neviny, lidé ve vazbě jsou podrobena razantnějším omezením než odsouzení ve výkonu trestu. Jakmile se člověk dostane do výkonu trestu odnětí svobody, je na něj nahlíženo jako na uvězněného. Odsouzení se v důsledku uvěznění dostávají do zátěžových situací ze ztráty svobody, nejistoty a obav z budoucnosti. Pro prvovězněné je výkon trestu výrazným životním zlomem. Uvěznění sebou nese jisté společenské stigma, se kterým jsou spojené negativní společenské dopady. Odsouzení jsou ve výkonu trestu vystavováni frustraci sekundárních potřeb, ztrátě soukromí a intimity. Vězeň se stává objektem zacházení zvenku a je na něj vykonáván režimový a další nátlak (Sochůrek, 2007b, s. 22 – 24). „*Trest odnětí svobody mění prožívání, uvažování i chování vězně. Vězeňské prostředí má své vlastní normy a pravidla chování více či méně odlišná od obecně platných norem. Ve vězení jsou užitá jiná vzorce chování. Způsoby chování získané na svobodě vyhasínají – nejsou zde potřebné, někdy jsou dokonce nežádoucí a spoluvězni sankciované. Adaptace na prostředí vězení zásadním způsobem mění hodnoty, normy i vzorce chování, a stává se překážkou návratu trestaného člověka do společnosti*“ (Sochůrek, 2007b, s. 24).

U odsouzeného výkonem trestu dochází k jeho izolaci, okruh zájmů se zúžil na uspokojování základních potřeb, intenzivně žije jen v přítomnosti, budoucnost je velmi nejistá a minulost je ztracená, což u něj může vyvolat obavy z očekávání. Toto chování po delším uvěznění zvyšuje u odsouzených možnost recidivy (Sochůrek, 2007b, s. 24). Po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody se propuštěné osoby snaží zanedbané potřeby rychle uspokojit, což ve svém důsledku vede k opětovné trestné činnosti. Převážně

u dlouhodobých trestů, po propuštění, dochází k šoku z návratu do reálného života, který je často doprovázen kriminálním chováním (Peška, 2013, s. 22).

4.7 Kriminální recidiva

Aby společnost porozuměla příčinám trestné činnosti recidivistů a následně mohla ovlivnit její omezení, je podstatné poznat osobnost pachatele a jeho motivaci ke kriminálnímu chování a páchaní trestné činnosti. Recidivisté představují jádro kriminality – i když společnost usiluje o jejich začlenění, pro recidivisty je typická rezistence vůči těmto snahám. Avšak na druhou stranu společnost k začlenění využívá sankce, které jejich nežádoucí chování pouze omezí, namísto použití nástrojů, které je motivují ke vhodnějšímu chování (Peška, 2013, s. 39).

Délku intervalu kriminální recidivy lze sledovat v souvislosti se vzděláním a rodinným stavem pachatele. Čím nižší vzdělání recidivisty, tím se i snižuje délka intervalu. Z toho vyplývá, že recidivisté s nedokončeným základním vzděláním či nevyučení, mají nejkratší intervaly mezi páchaním trestné činnosti. Podobně je tomu tak i u recidivistů svobodných, bez partnerského vztahu ve smyslu druh/ družka a rozvedených, ti páchají opětovnou trestnou činnost do půl roku po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Zatímco ženatí, osamělí vdovci a vdovci s partnerským vztahem spadají do skupiny těch, kteří recidivují po třech a více letech (Kuchta, Válková, 2005, s. 333).

Pro recidivisty je charakteristické, že racionálně zvažují své činy a dobře odlišují, co je špatné a na druhou stranu, co je správné. Budoucí recidivisté se už od dětství rozhodují o způsobu života, bez ohledu na následky svého chování. Tito budoucí recidivisté se od svých vrstevníků odlišují tím, že nejsou motivováni podmíněti v rámci společensky uznávaných norem, ale touží po vzrušení a dobrodružství přesahující tyto normy. Takové dítě se sklony k recidivě není schopno hlubších citových vazeb, ale zmůže se pouze na vztahy povrchní. Kriminální kariéra je především ovlivněna věkem pachatele a pokud začne s trestnou činností v nízkém věku a k prvnímu trestnímu stíhání dojde do jeho 17 let, bývá to často považováno za počátek rozvinuté kriminální kariéry (Peška, 2013, s. 39).

Z toho plyne, že pokud společnost chce postupně omezit kriminální recidivu a kriminalitu obecně, je potřeba průběžně budovat komplexní a koordinovaný systém preventivních a výchovných opatření, které povedou k důsledné realizaci trestní politiky. Proto je potřeba nadále zefektivňovat nápravně – výchovné působení na pachatele trestných činů s akcentem na jejich začleňování do řádného občanského života (Vantuch, 1987, s. 15).

5 METODOLOGIE VÝZKUMU A ETICKÉ SOUVISLOSTI

Tato kapitola diplomové práce se orientuje na metodologii výzkumu a jeho aspekty. Blíže se pak zaměřuji na etické souvislosti výzkumu, kvalitativní výzkum včetně vhodného přístupu a technik sběru dat. Cílem práce, a tedy i výzkumu, je zjistit a popsat, *jak probíhá proces resocializace pachatelů trestné činnosti do společnosti po výkonu trestu odnětí svobody z jejich vlastního pohledu.*

Jako nejvhodnější metoda k naplnění cíle se jeví kvalitativní výzkum. Každý výzkum se odehrává v etických souvislostech a musí splňovat určitá z toho plynoucí kritéria – tomuto se věnuji v první podkapitole. Následně představuji použitou metodu, volbu výzkumného souboru, reflektuji průběh výzkumu a přibližuji analýzu kvalitativních dat. Nakonec jsou sepsány profily komunikačních partnerů, s cílem seznámení se s jejich názory a postoji týkajících se vlastní resocializace.

Kvalitativní výzkumná metoda probíhala formou polostrukturovaných rozhovorů s muži – pachateli trestné činnosti po výkonu trestu odnětí svobody, kteří jsou klienty azylového domu pro muže po výkonu trestu odnětí svobody.

5.1 Etické souvislosti výzkumu

Hendl (2005, s. 153) uvádí, že v každém výzkumu je potřeba dodržovat etická pravidla. Především se jedná o zachování soukromí účastníků. Dále pak Miovský (2006, s. 280 – 283) hovoří o tom, že obecným pravidlem, které chrání účastníky výzkumu, je informovaný souhlas. Tento informovaný souhlas poskytuje jistotu, že účastník rozumí všem souvislostem týkajících se výzkumného modelu a je si vědom všech rizik, výhod i nevýhod plynoucích z účasti na výzkumu. Každý účastník se do výzkumu zapojuje dobrovolně a kdykoliv od účasti může odstoupit. Dalším podstatným pravidlem je, že každý výzkum musí být prováděn v souvislosti se zákonem č. 101/ 2006 Sb., o ochraně osobních údajů. Výzkumník je povinen předem informovat všechny účastníky výzkumu o tom, kdo je, k jakému účelu budou získaná data sloužit a také o anonymitě získaných dat a informací.

Při realizaci výzkumu jsem po účastnících výzkumu souhlas vyžadovala ústně, jelikož jejich účast byla přímá. Velké plus bylo v tom, že s komunikačními partnery jsem navázala už dřívější vztah, jelikož jsem do organizace docházela jako praktikantka.

Postupovala jsem tak, abych zachovala jejich anonymitu. Anonymita byla zachována použitím fiktivních jmen, které si sami komunikační partneři navrhli. Před zahájením každého rozhovoru jsem se ještě jednou představila, seznámila komunikační partnery s účelem a cílem

výzkumu, ujistila je o jejich anonymitě a zdůraznila, že získaná data budou sloužit jen k účelům mé diplomové práce.

5.2 Metodologie výzkumu

S ohledem na výše uvedený cíl byl zvolen kvalitativní přístup. Hlavním cílem kvalitativního výzkumu je porozumět člověku – chápat jeho vlastní hlediska – jak on dané věci vidí a posuzuje. Primární zásadou kvalitativního výzkumu je, že každý člověk či skupina lidí jsou jedineční. Mají své vlastnosti, kterými se od sebe odlišují a proto se každý člověk či daná skupina zkoumá holisticky (Gavora, 2010, s. 35 - 36).

Dále Gavora (2010, s. 35 – 36) uvádí, že kvalitativní výzkum uvádí zjištění ve slovní podobě. Jde o popis, který je výstižný a podrobný. Na rozdíl od kvantitativního výzkumu se výzkumník ve výzkumu kvalitativním snaží o sblížení se se zkoumanými osobami, o proniknutí do situací, ve kterých sami vystupují, protože jen tak je může popsat a porozumět jim. V kvalitativním výzkumu se výzkumník orientuje na konkrétní případ a tento výzkum poté představuje podrobný popis daného případu. Cílem je hluboké proniknutí do případu a následné objevení nových souvislostí - nových skutečností.

Diplomová práce je dle Hendla (2016, s. 46) příkladem *pružného typu výzkumu*, kdy si výzkumník na začátku kvalitativního výzkumu zvolí téma a základní výzkumnou otázku. Tuto otázku v průběhu výzkumu, sběru dat a analýzy dat může doplňovat nebo modifikovat. Výzkumník vyhledává a následně analyzuje veškeré informace, které přispívají k osvětlení výzkumné otázky a provádí deduktivní či induktivní závěry. Dále se seznamuje s novými lidmi a pracuje v terénu, kde se něco děje.

5. 2. 1 Výzkumný soubor

Při výběru komunikačních partnerů jsem použila metodu *záměrného výběru*. „Záměrný výběr se uskutečňuje na základě určení relevantních znaků, tj. těch znaků základního souboru, které jsou důležité pro dané zkoumání. Při tom se výzkumník opírá o pedagogickou teorii, své zkušenosti, vědomosti a úsudek. Jeho postup je kvalifikovaný, protože se opírá o určitou erudici s případy, které dobře zná. Navíc, tento výběr neuskutečňuje sám, ale s pomocí skupiny expertů. Tím se přesnost výběru zlepšuje“ (Gavora, 2010, s. 79).

Výzkumný vzorek, jak už bylo výše zmíněno, tvoří bývalí odsouzení, muži – pachatelé trestné činnosti, ve věku do 63 let, kteří jsou momentálně klienty azylového domu pro muže po výkonu trestu odnětí svobody, který z etických důvodů anonymizují.

Posláním azylového domu je resocializace pachatelů trestné činnosti do společnosti po výkonu trestu odnětí svobody.

Profily jednotlivých komunikačních partnerů představuji níže v samostatné podkapitole 5. 5.

5. 2. 2 Techniky sběru dat

U kvalitativního výzkumu sběr dat a jejich analýza probíhá v delším časovém intervalu. Analýza a sběr dat probíhají současně – výzkumník sbírá data, následně provede jejich analýzu a dle výsledků se rozhodne, která data jsou pro něj potřebná a která naopak nepotřebná a začne znovu se sběrem a analýzou. V průběhu těchto cyklů výzkumník zároveň své domněnky a závěry přezkoumává.

Kvalitativním výzkumem, konkrétně formou *polostrukturovaných rozhovorů*, jsem získala potřebná data, která jsem následně podrobila analýze. Formu polostrukturovaných rozhovorů jsem zvolila záměrně, protože jak uvádí Gavora (2010, s. 202) je tento druh částečně připravený a výzkumník má k dispozici rámcové otázky, kterých se ale nemusí držet pevně. Takto orientovaný rozhovor vytváří prostor k tomu, aby se komunikační partneři v rámci tématu mohli vyjádřit, k čemu chtějí a nepociťovali omezení.

Hendl (2016, s. 173) uvádí, že otázka v interview je stimulem pro vytvoření odpovědi komunikačním partnerem. Nejdůležitějším prvkem je formulace otázky. Otázky v kvalitativním interview by měly být otevřené, jasné, citlivé a neutrální. Dále Hendl (2016, s. 178) polostrukturovaný rozhovor označuje jako *rozhovor pomocí návodu*. Tento návod představuje seznam otázek nebo témat, které je nutné v rámci interview probrat a zároveň zajišťuje, že tato témata budou probrána. Tazatel má volnost v pořadí získávání informací a formulaci otázek.

5. 2. 3 Orientační struktura dotazování s ohledem na cíl výzkumu

Pro splnění výzkumného cíle jsem zvolila pět oblastí, na které se měl zaměřit rozhovor s komunikačními partnery. Jednalo se o: základní informace o komunikačních partnerech, jejich vztahy s rodinou a přáteli, trestná činnost, zaměstnání a ubytování po výkonu trestu, vidina budoucnosti. K těmto pěti oblastem jsem vytvořila příslušné otázky, které se jich týkají.

Základní informace o komunikačních partnerech:

„Mohla bych Vás poprosit, zda byste mi poskytl o sobě pár informací, jako například kolik Vám je let, jaký je Váš momentální rodinný stav, zda máte sourozence nebo přítelkyni a jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání? Jaké jsou Vaše zájmy, záliby a koníčky?

Mohl byste mi dále povědět, za jaké trestné činy jste byl odsouzen? Jak dlouhý byl Váš poslední pobyt ve výkonu trestu odnětí svobody a kolikrát jste již byl ve výkonu trestu? Pracoval jste před výkonem trestu a kde? Mohu se zeptat, jaká je Vaše současná finanční situace? Jaké pobíráte dávky? Využíváte momentálně nabídky i jiných sociálních služeb a jakých?“

Vztahy s rodinou a přáteli:

„V jakém rodinném prostředí jste vyrůstal? Měl jste nějaké známé (přátelé), se kterými jste se pravidelně stýkal před výkonem trestu? Prosím, povězte mi o lidech z Vašeho okolí, kteří Vás nejvíce ovlivnili. Kterí lidé Vás nejvíce ovlivňují nyní a proč? Jak Vás přijala Vaše rodina a okolí, když jste se vrátil z výkonu trestu? Povězte mi, zdali se stýkáte se svou rodinou nyní? Popište mi, prosím, Váš vzájemný kontakt.“

Trestná činnost:

„Jaký je Váš postoj k vězení a jaký byl Váš průběh výkonu trestu? Mohl byste mi prosím popsat, jaké máte pocity, když se Vás někdo ptá na Vaši trestnou činnost? Mohl byste mi popsat problémy, které pro Vás vznikly v důsledku výkonu trestu? S kým tyto vzniklé problémy řešíte? Popište mi, co pro Vás bylo nejtěžší při přechodu z výkonu trestu do běžné reality. Jak Vás ovlivnil výkon trestu? V čem jste teď jiný?“

Zaměstnání a ubytování po výkonu trestu:

„Jste momentálně zaměstnaný? Baví Vás tato práce, nebo byste si přál dělat práci jinou? Co by Vás naplňovalo? Mohl byste mi, prosím popsat, jak probíhá Vaše hledání zaměstnání a oslovování potencionálních zaměstnavatelů? Povězte mi, setkal jste se při hledání ubytování, zaměstnání či pracovním pohovoru s nějakou diskriminací? Můžete mi, prosím, poskytnout nějaký příklad? S jakými jinými neúspěchy se setkáváte při hledání práce? Zajímalo by mne, jestli Vás omezuje při výběru zaměstnání nebo ubytování záznam v Rejstříku trestů, pokud ano, popište mi to.“

Vidina budoucnosti:

„Řekněte mi, v čem spatřujete přínos poskytovaných služeb azylového domu? Když se zaměřím na Vaši budoucnost, chcete se opět začlenit do běžné společnosti a žít řádným životem? Jaké kroky jste již udělal, nebo máte v plánu udělat k tomuto opětovnému začlenění? Co je Vaším problémem ve vztahu k řádnému životu? Prosím, řekněte mi, zda jsou nějaké negativní jevy, kterým byste mohl opět podlehnout? Představte si situaci, že máte třeba kouzelný prsten, kterým byste ve svém životě mohl změnit tři věci, které věci byste změnil teď? A nakonec, udělal byste ve svém životě něco jinak?“

Výše uvedené otázky mohly být formulovány i jinak a nemusely v rozhovoru zaznít všechny, záleželo na tom, jakým směrem se jednotlivé rozhovory ubíraly a k čemu se komunikační partneři chtěli vyjádřit. Dle Miovského (2006, s. 160) si tazatel může otázky částečně poupravit či pokládat otázky doplňující. Při rozhovoru lze také použít například ověřování, upřesňování a vysvětlování.

5.3 Průběh výzkumu a jeho reflexe

Téma diplomové práce jsem si zvolila tak, aby uskutečnění výzkumu bylo realizovatelné. Oslovila jsem vybrané zařízení pro pomoc mužům po výkonu trestu odnětí svobody, které v rámci své činnosti zřizuje azylový dům pro tuto cílovou skupinu, a tudíž poskytuje služby postpenitenciární péče. S organizací mám velmi dobré zkušenosti, jelikož jsem tam již realizovala výzkum k bakalářské práci a v rámci bakalářského studia na Slezské univerzitě v Opavě jsem zde absolvovala souvislou studijní praxi.

Výzkum, zaměřený na polostrukturované rozhovory, byl proveden s muži – pachateli trestné činnosti, kteří jsou po výkonu trestu odnětí svobody klienty zmíněného azylového domu. Výběr výzkumného souboru jsem provedla sama, po předchozí konzultaci se sociální pracovníci, na základě znalostí životní a trestné dráhy klientů a jejich individuálních plánů.

Výzkum k diplomové práci byl také uskutečněn v rámci studijní praxe. Realizaci výzkumu touto formou jsem zvolila záměrně, abych se s klienty na začátku praxe mohla seznámit, navázat s nimi vztah a až poté prováděla rozhovory. Po vzájemném seznamování se, jsem osobně oslovila sedm klientů. Žádný z komunikačních partnerů neodstoupil od spolupráce v průběhu výzkumu.

Všechny komunikační partnery jsem znala osobně a navázala jsem s nimi vztah, založený na vzájemné důvěře a empatii, která je nezbytná při práci s touto cílovou skupinou.

Každého komunikačního partnera jsem seznámila s tématem diplomové práce a cíli samotného výzkumu. Následně jsem je požádala, zda by byli ochotni se mnou dělat

rozhovory a tím se zúčastnili výzkumu k mé diplomové práci. Od každého osloveného komunikačního partnera jsem dostala ústní souhlas a domluvila si s nimi termíny rozhovorů, které byly vždy v dny, kdy jsem byla přítomna v organizaci na studijní praxi.

Jednotlivé rozhovory probíhaly v kulturní místnosti organizace, kde bylo komunikačním partnerům zajištěno soukromí v nerušeném a bezpečném prostředí. Výhodou bylo, že jsem měla možnost s komunikačními partnery navázat vztah již před realizací rozhovorů, jelikož mi to umožnilo snazší přístup a otevřenost z jejich strany.

Před začátkem každého rozhovoru jsem komunikační partnery seznámila s diplomovou prací, představila cíl rozhovoru a k čemu budou získané informace sloužit. Dále jsem každého komunikačního partnera informovala a ujistila o naprosté anonymitě a domluvili jsme se na fiktivních jménech a oslovení. Také jsem všem sdělila, že jimi poskytnuté informace budou sloužit jen pro účely mé diplomové práce a nikým jiným nebudou zneužity a nebude odhalena jejich skutečná identita. Poté jsem jednotlivé komunikační partnery požádala o svolení si rozhovor nahrávat.

Tazatelské otázky k rozhovoru jsem měla s sebou připravené na papíře, ale primárně jsem se snažila o to, aby se komunikační partneři rozpovídali sami a poskytli mi co nejvíce zajímavých a podstatných informací. K volnému rozpovídání vedla cíleně druhá a třetí oblast otázek, které se zaměřovaly na vztahy s rodinou a přáteli před výkonem trestu, ale také po jeho výkonu a na samotnou trestnou činnost, včetně výkonu trestu ve věznicí a jejich pocity. Na základě získaných informací jsem pokládala další předem připravené otázky. Pokud došlo k situaci, že komunikační partner některé z otázek nerozuměl, otázku jsem znova zapakovala, nebo srozumitelněji přeformulovala. Když jsem potřebovala o dané problematice zjistit více, nezdřáhala jsem se položit otázky doplňující. Rozhovory trvaly v průměru 60 minut, dle sdílnosti.

Během rozhovorů se mi nestalo, že by některý z komunikačních partnerů nechtěl nebo se obával mi zodpovědět některou z mých otázek. Všichni byli velmi vstřícní a vůči mé osobě otevření. Z tohoto důvodu jsem také zvolila kvalitativní výzkum formou polostrukturovaných rozhovorů, na rozdíl od kvantitativního.

5.4 Analýza kvalitativních dat

„Kvalitativní analýza je uměním zpracovat data smysluplným a užitečným způsobem a nalézt odpověď na položenou výzkumnou otázku“ (Hendl, 2016, s. 227). Všechny rozhovory byly ze záznamového zařízení přepsány do písemné podoby metodou *doslovné transkripce*, kterou Hendl (2016, s. 212) definuje jako časově velmi náročnou proceduru, která umožňuje

zvýraznit důležité části rozhovorů a zaznamenat neverbální projevy. Doslovná transkripce slouží k podrobnému vyhodnocení dat.

V rámci výzkumného šetření bylo podstatné pracovat především s obsahem dat získaných v rámci rozhovorů s komunikačními partnery, a z tohoto důvodu jsem následně provedla *první úroveň kódování*, tzv. *redukci prvního řádu*, kde se podle Hendla (2016, s. 232) přiřazují kódy k úsekům textů. Kódování slouží k popisu dat a kód představuje symbol přiřazený k úseku dat tak, že jej kategorizuje či klasifikuje.

Analýza dat nemusí vždy vycházet z nějakého zvláštního přístupu, nýbrž můžeme využít postupů, které jsou nám známy z etnografického přístupu, ale i z metod zakotvené teorie (Hendl, 2016, s. 229). Mnoho autorů, kteří se orientují na kvalitativní výzkum, vysvětlují metody analýzy dat dle jednotlivých výzkumných plánů. Švaříček a Šed'ová (2007, s. 211) se však domnívají, že *otevřené kódování* je univerzální a nejefektivnější způsob, jak analyzovat data kvalitativního výzkumu. Proto jsem po přepisu rozhovorů do plného textu, kde jsem odstranila slovní vatu a zbytek nechala v hovorové češtině, postupovala v souladu s otevřeným kódováním. „*Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje*“ (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 211). Dle Švaříčka a Šed'ové (2007, s. 211 – 214) postupujeme tak, že přepsaný rozhovor rozdělíme na jednotky (slovo, věta, odstavec) a vzniklé jednotce přidělíme kód (jméno, označení), který vystihuje určitý typ jednání nebo vyjádření. Následně si při volbě kódu klademe návodné otázky, například o čem daná sekvence vypovídá, jaké téma či jev reprezentuje, vždy s ohledem na otázku výzkumnou. Tato výzkumná otázka představuje pomyslné síto, skrze které svoje data třídíme.

Po přepisu rozhovorů jsem jednotlivé rozhovory okódovala, čímž jsem získala seznam kódů a následně začala s jejich systematickou kategorizací. To znamená, jak popisuje Švaříček a Šed'ová (2007, s. 221), že kódy, které vzešly z otevřeného kódování, jsem seskupila podle podobnosti a vnitřní souvislosti. Tím vznikl hierarchický systém, kde „*pod hlavičkou nově pojmenované kategorie slučujeme pojmy – kódy, které se zdají příslušet ke stejnému jevu.*“ To znamená, že jednotlivé úryvky z dat podřazujeme různým kódům a poté jednotlivé kódy podřazujeme různým kategoriím.

Otevřené kódování představuje pracnou analytickou techniku, která se však vyplatí, protože směřuje k velmi detailní a hluboké práci s textem. Jedná se o techniku, kde jsou pojmy a kategorie vytvářeny na základě materiálu. Tím dochází k tvorbě něčeho nového, nepředpokládaného a v mnoha případech překvapujícího. V průběhu otevřeného kódování

vzniká sada pojmů, konceptů a kategorií, které jsou seřazovány podle podobnosti a tvoří základ pro jejich další sítování. Avšak výsledek je především popisný, jde o deskriptivní zpracování nasbíraných dat – sdělujeme, co je v našich datech a tvoříme slovník, kterým budeme nadále hovořit o svých nálezech (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 222).

V souladu s výše uvedeným se v analýze a následné interpretaci dat zabývám pouze skutečnostmi, které jsem získala na základě rozhovorů poskytnutých komunikačními partnery a podle nich jsem poté vytvořila jednotlivé kategorie s cílem nalézt odpověď na hlavní výzkumnou otázku.

5.5 Profily komunikačních partnerů

V podkapitole jsou uvedeny příběhy sedmi komunikačních partnerů, ze kterých jsem analyticky vycházela při zpracování závěrů. Příběhy obsahují informace, které vznikly na základě zpracování údajů získaných z rozhovorů s komunikačními partnery.

5.5.1 Antonín (63 let)

Antonín je svobodný, nikdy se neoženil, neměl prý na ženění čas. Pochází z dobrého rodinného prostředí. Vyrůstal v úplné rodině, v rodinném domě na vesnici v Moravskoslezském kraji. Otec pracoval ve vysoké funkci, matka byla žena v domácnosti, byla vážně nemocná. Antonín měl jednu sestru, se kterou měl dobrý vztah. Sestra se po vystudování vysoké školy odstěhovala do Prahy za práci, kde následně založila rodinu. Po prvním výkonu trestu mu pomohla se opět postavit na nohy. Nyní jsou rodiče i sestra po smrti. Antonín zůstal sám bez rodiny.

Antonín má středoškolské vzdělání, vystudoval učební obor Strojní zámečnick. Po ukončení studia rok pracoval v oboru pro OKK, pak musel nastoupit na vojnu. Ve svém volném čase choval psy. Rok po ukončení vojenské docházky začal páchat trestnou činnost, protože potřeboval peníze. Připletl se do nesprávné party lidí, kteří ho s sebou stáhli. Dále se Antonín domnívá, že za jeho trestnou činnost může i brzké úmrtí matky (rok 1974), které jej negativně poznamenalo, protože spolu měli blízký vztah a začal se cítit prázdný. Otec se po pár měsících od smrti manželky opět oženil, aniž by o tom syna uvědomil, což v něm vyvolalo vztek a od té doby začal kolotoč trestných činů a opakovaných výkonů trestů. Po prvním výkonu trestu otec Antonína vydědil. Z rodinného majetku nic nedostal.

Antonín byl odsouzen za následující trestné činy: rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, loupež pošty (odcizil 350. 000,- Kč) a poslední trest byl za těžké ublížení

na zdraví, kdy strávil 8 let za mřížemi. Ve výkonu trestu odnětí svobody byl desetkrát a dohromady to činí 33 let.

Výkon trestu jej poznamenal, ale protože neměl žádnou rodinu, přečkal jej a vydržel to tam. Jako velké pozitivum vidí to, že ve výkonu trestu pořád pracoval, takže mu čas rychle ubíhal. Tvrdí, že výkon trestu jej nepřevychoval, ale vrátit se tam už nechce. Sám na sebe nahlíží jako na „darebáka“. Po výkonu trestu nikdy nekontaktoval svou rodinu, protože se styděl, takže pobýval na ubytovnách, kde se vždy připlet do špatné party, která jej opět stáhla k trestné činnosti. O svých trestných činech hovoří otevřeně, ale jen s lidmi, kterým důvěřuje.

Pokaždé, co vystoupil z výkonu trestu, měl problém se zaměstnáním, které nemohl najít z důvodu zápisu v Rejstříku trestů. Dle něj zaměstnavatelé bývalé odsouzené diskriminují. Pokoj našel vždy na ubytovně. Po výkonech trestů pociťoval volnost, mohl všechno, co chtěl. Nejtěžší chvíle pro něj nastaly po posledním výkonu trestu, kdy byl odsouzen na osm let. Neměl ubytování, peníze, jídlo a práci. Takže kontaktoval azylový dům, kde je klientem dodnes.

Antonín svých činů lituje, ale je si vědom, že si život zpackal sám. Kdyby nepáchal trestné činy, měl by dům, rodinu a normální život. Antonínovým cílem je se opět začlenit do společnosti a nastěhovat se do sociálního bytu, kde bude mít klid. Přes zimu chce zůstat v azylovém domě, protože mu to svědčí, má střechu nad hlavou, jídlo, teplo a postel. Navíc ho trápí zdravotní problémy, zapomíná, je po operaci páteře a kyčelního kloubu, prodělal rakovinu prostaty. Největší strach má z životní nejistoty, zdraví, podlehnutí alkoholu a starým přátelům. Ve svém životě by si přál vlastní bydlení a peníze, aby mohl žít a dožít. Kdyby mohl, svůj život by úplně změnil.

5. 5. 2 Martin G. (30 let)

Martin G. je svobodný a bezdětný. Momentálně nemá žádnou družku a jeho nejvyšší vzdělání je základní. Pochází z úplné rodiny, má pět sourozenců, dvě sestry a dva bratry. Vyrůstal v rodinném domě s rodinou, mimo romskou komunitu. Na základní škole chodil do třídy s bílými dětmi. Po výkonu trestu byl s rodinou v kontaktu, ale pak vztahy ukončil, jelikož někteří členové rodiny páchali trestné činy. Momentálně se s rodinou nestýká pravidelně. Je v kontaktu s matkou, kterou uklidňuje, jelikož jí zemřel manžel, otec Martina G. Občas zatelefonuje sestře.

Před výkonem trestu se stýkal s partou přátel, kteří páchali trestnou činností, především krádeže a přidal se k nim. Měl sklony k zneužívání drog. Teď už je tento styl života za ním a trestné činnosti se vyhýbá. S bývalými přáteli již kontakt nenavazuje.

Martin G. byl celkem dvakrát ve výkonu trestu. Byl odsouzen za řízení automobilu bez řidičského průkazu a za krádež, za kterou dostal trest ve výši 6 let. Ve výkonu trestu v Heřmanicích si udělal rekvalifikační kurz na Elektrikáře.

Během výkonu trestu pracoval pro Kola pro Afriku, kde byl zaměstnán i pár měsíců po výkonu trestu. Z toho důvodu přechod z vězení do běžné reality hodnotí pozitivně. Výpověď podal na základě zdravotního onemocnění a platového znevýhodnění. Oprava kol a elektronika jej zajímá.

Z vězení, jak popisuje, má hrůzu. Nechce se tam vrátit. Ve věznici Heřmanice byl přidělen do oddílu D1, kde byl klid a dobří spolubydlíci na cele. Je rád, že si výkon trestu odbyl a teď už má klid. Ve věznici jej nejvíc ovlivnil systém, z vězení si odnáší ponaučení, aby se vyhýbal trestné činnosti. Našel cestu k řádnému životu.

Když se jej někdo ptá na trestnou činnost, tak má negativní pocity. Pociťuje, že vykládat o své trestné činnosti mu nepřispívá k dobru, i když se snaží žít řádným životem. Po výkonu trestu pro něj bylo nejtěžší si najít ubytování a práci. Při hledání zaměstnání jej zápis v Rejstříku trestů velmi ovlivňuje. Zaměstnavatelé se na něj ptají a dávají přednost lidem s trestnou bezúhonností. Proto občas pracoval na černo, nebo brigádně. Na azylový dům dostal kontakt již ve věznici.

Momentálně spolupracuje s Úřadem práce (dále jen ÚP) a od března má nastoupit do firmy, která se orientuje na výrobu plastových oken. Práci našel přes sociální pracovníci azylového domu. Pokud mu vyjde po zaučení pracovní nabídka, chtěl by se odstěhovat z azylového domu a osamostatnit se. Má podanou žádost o sociální bydlení, ale zatím je v pořadníku.

V azylovém domě se mu líbí, ale klientům se vyhýbá, jelikož mají problémy s alkoholem. Podstatné pro něj je si našetřit peníze, aby mohl platit za byt. Jak tvrdí, kdo platí, ten žije. Nemá rád dluhy. Azylový dům mu dává sílu k bydlení, vše potřebné k životu. Sám sebe popisuje jako skromného člověka.

Martin G. má za cíl se opět začlenit do běžné společnosti a žít řádným životem. Vidí dobrou budoucnost, protože je ještě mladý. Myslí pozitivně. Chtěl by mít své zázemí, práci a peníze. Ve svém životě by rád změnil svou finanční situaci a sociální postavení. Vyvaroval by se trestné činnosti a drogám.

5. 5. 3 Igor (28 let)

Igor je svobodný a bezdětný. Momentálně nemá žádnou přítelkyni, jelikož má špatnou zkušenost s ženami z minulosti. Vyrůstal v dobrém rodinném prostředí. Bydlel v panelovém bytě v malém městě s rodiči a čtyřmi sourozenci. Má dvě vlastní sestry a dva nevlastní bratry.

Otec chodil pracovat (zedník) a matka byla žena v domácnosti. S nejmladším bratrem má velmi dobrý vztah, stýkají se pravidelně dodnes. Igor má vystudovaný učební obor Automechanik a strojař. Po škole dva roky pracoval jako zedník. Igor měl sklony k zneužívání marihuany. Do jeho 15 let se o něj starali rodiče, a jak popisuje, pak dospěl a začal se toulat s kamarády a pravidelně u nich bydlel. Tak začala jeho trestná činnost.

Po výkonu trestu se Igor s rodinou stále stýká. Matku chodí pravidelně navštěvovat, s bratry se stýká o víkendech a občas navštíví i sestry a jejich děti. Otec s Igorem však v důsledku výkonu trestu přerhal veškerý kontakt, již čtyři roky spolu nekomunikují. Proto matku nenavštěvuje v bytě, ale vždy ji pozve na kávu nebo večeři. Se starou partou přátel se až na pár osob již nestýká, protože by jej opět stáhli s sebou k trestné činnosti. Z tohoto důvodu se již nechce vrátit zpět do rodného města. Bývalé partě přátel se vyhýbá, oni se vyhýbají jemu, prý z něj mají strach.

Igor byl ve výkonu trestu jednou. Byl odsouzen za krádež, omezování domovní svobody a násilné napadení. Za trestné činy dostal dohromady tři roky. Trestnou činnost spáchal společně s kamarády, pod vlivem alkoholu a drog.

Igorův výkon trestu byl problémový. Ve věznici se na oddíle dal dohromady s problémovými vězni a společně pašovali do věznice nelegální předměty. Ve věznici se neuměl podrobit režimu a byl neustále zařazen na oddělení kázeňských trestů. Avšak i přes to všechno by se do výkonu trestu nechtěl vrátit. Po roce a půl byl přeřazen do oddělení D se zvýšenou ostrahou. Negativně ho ve výkonu trestu ovlivnili sebevraždy odsouzených, ale vzhledem k tomu, že je psychicky stabilní a pevný, jak o sobě tvrdí, tak to tam zvládnul. O svých trestných činech a průběhu výkonu trestu se s cizími lidmi nechce bavit, protože jej okolí odsuzuje.

Po výkonu trestu pro Igora vznikly problémy v důsledku ztráty ubytování a zaměstnání, rodiny a kamarádů. Avšak ztracené vztahy s okolím opět navazuje. Přechod z věznice do běžné reality byl pro Igora poměrně snadný, jelikož byl odsouzen na kratší dobu. Tvrdí, že je potřeba, aby byl člověk trpělivý a kontaktoval rodinu. Po opuštění věznice se mu ulevilo. Výkon trestu jej ovlivnil pozitivně i negativně. Negativně v tom, že se stal výbušným a pozitivně v tom, že dospěl.

Igorovým cílem je se opět začlenit do společnosti a žít řádným životem. Až začne pracovat, tak si chce udělat řidičský průkaz, koupit si auto, které si bude sám spravovat a zařídit si vlastní bydlení. Momentálně si přivydělává pouze brigádně a spolupracuje s ÚP. Igor si zaměstnání vyhledává přes internet a potenciálním zaměstnavatelům zasílá životopisy. S diskriminací se nesetkal, ale zaměstnavatelé se dívají na výpis z Rejstříků trestů a většinou

se mu již neozvou. Při hledání zaměstnání si vybírá spíše takové pozice, kde nepožadují trestnou bezúhonnost. Trestná činnost a zápis v Rejstříku trestů je pro něj omezující.

V azylovém domě je spokojen, dává mu klid. Největší Igorovou obavou je, že jakmile by se vrátil do rodného města, tak by hned podlehl trestné činnosti, začal by opět užívat alkohol a drogy. V budoucím životě by chtěl mít Igor dostatek peněz, které by si vydělal legálně.

5. 5. 4 Martin (35 let)

Martin je svobodný a bezdětný. Má vystudovanou střední školu s maturitou v oboru Mechanik a elektronik. Martin pochází z dobrého rodinného prostředí. Vyrůstal v bytě 3 + 1 s matkou a straším bratrem. V jeho čtyřech letech se matka s otcem rozvedla. Otec nedávno zemřel. Po výkonu trestu je Martin s rodinou v kontaktu, především s matkou a babičkou. Matka mu každý měsíc přispívá pár korun na živobytí a kupuje mu měsíčník na cestování po Ostravě. Matka Martina za trestnou činnost kárá.

Martin má vysoké dluhy (500. 000,- Kč) a z tohoto důvodu nemůže bydlet s matkou v bytě. Matka má strach, že by jí exekutoři zabavili byt. Mezi Martinovy koníčky patří hudba, šachy, tanec a Poker. Martin v důsledku duševní poruchy pobíral plný invalidní důchod, a proto nepotřeboval pracovat. Pak mu plný invalidní důchod snížili na poloviční a posléze o něj přišel úplně. Momentálně pobírá sociální dávky. Po odebrání invalidního důchodu pracoval jako krupiér v kasinu Kartáč, dále jako Operátor kvality. Již před výkonem trestu, po přestěhování se z bytu matky (25 let), se přátelil s lidmi z ulice a squatů, kteří byli narkomani.

Martin bydlel po výkonu trestu na ulici a ve sqautech přáteli. Byl uživatelem tvrdých drog (pervitin, heroin, kokain). Když sehnal peníze, tak pobýval i na ubytovnách v Ostravě a občas na azylových domech. Pravidelně navštěvoval denní centra pro osoby bez přístřeší, kde chodil na polívky, vitamíny, osprchovat se a vyprat si oděv. Teď je klientem Renarkon centra v Ostravě.

Martin byl ve výkonu trestu jednou na 5 let za organizaci vydírání. Měl opakovaně podmínky (výtržnictví, úvěrové podvody) a nyní má také do konce roku 2018 podmínku za výtržnictví.

Martina momentálně ovlivňují povinnosti vyplývající z jeho sociální situace. Pravidelně musí docházet do Renarkon centra, na Probační a mediační službu a ÚP, přes který si snaží najít práci. Spolupracuje taky s Job centrem organizace Rubikon. Na ÚP mu sociální pracovnice sdělila, že si normální práci již nikdy nenajde, protože má opakované záznamy

v Rejstříku trestů a zaměstnavatelé upřednostňují bezúhonnost. Sociální pracovnice jej odkázala tedy na Job centrum, které zprostředkovává zaměstnání osobám po výkonu trestu.

Martin má k výkonu trestu negativní postoj. Byl na oddělení s osobami závislými na drogách. Byl šikanován a následně se nechal přeradit na jinou celu. Nějakou dobu pobýval na cele sám. Martin se o výkonu trestu nechce bavit, nemá k tomu co říct. Ale úzkost to v něm nevyvolává.

Po výkonu trestu se snažil opět se zařadit do běžné společnosti, proto zpočátku bydlel na ubytovnách a azylových domech. Pak se opět ocitl na ulici. Bydlení si hledal přes sociální pracovnice. Momentálně není zaměstnaný. Martin by chtěl pracovat jako kuchař či uklízeč, psychiatricka mu zakázala vykonávat fyzicky náročné práce. Občas vykonává práci na černo. Dle Martina se dnešní zaměstnavatelé dívají na Rejstřík trestů a upřednostňují trestnou bezúhonnost, třeba v zaměstnání, kde se pracuje s penězi.

Azylový dům Martinovi poskytuje pocit zázemí a bezpečí, že není na ulici a nemusí každý den shánět peníze. Martin má tendenci se opět začlenit do běžné společnosti a chce žít bez drog. Zatím ale žádné kroky k začlenění neudělal, neví, kde začít. Martin by si přál bohatství, lásku a práci. Kdyby se mohl vrátit do minulosti, nepáchal by trestné činy a neužíval drogy.

5. 5. 5 Jaroslav (60 let)

Jaroslav je 3x rozvedený, momentálně je svobodný. Z předchozích manželství má dvě dospělé děti, se kterými není v kontaktu. Vyrůstal ve špatném rodinném prostředí. Otec, který pracoval jako policista, opustil matku a ta zůstala s třemi dětmi sama. Rozvod v ní vyvolal nenávisť jak k bývalému muži, tak i vlastním dětem. Jaroslav byl nejmladší a matka se k němu chovala velmi špatně. S rodinou už několik let není v kontaktu, rodiče zemřeli a o bratřích nemá žádné informace. Jaroslav má vystudovaný učební obor Zámečnick a mechanik kolových vozidel. Po škole pracoval dva roky v oboru. Pak nastoupil do prvního výkonu trestu.

Jaroslav byl ve výkonu trestu odnětí svobody celkem čtyřikrát. Do prvního výkonu trestu nastoupil v 19 letech, kdy jej soud odsoudil k 10 letům za vraždu. Následně byl odsouzen za neplacení alimentů a krádeže, ve kterých hlavní roli hrál alkohol.

Před výkonem trestu se stýkal jen s kamarády v hospodě. První trestný čin spáchal z vlastní vůle. V životě jej nikdo neovlivňoval, je samotář. Velmi ho vytáčelo chování matky.

Jaroslavův postoj k vězení je negativní. Na první výkon trestu se dívá relativně optimisticky, protože byl mladý a ve výkonu trestu měl práci. Za komunismu prý práci měli všichni a všichni také pracovat museli, včetně vězňů. Poslední výkon trestu hodnotí negativně, protože už je starší a také z důvodu nedostatku pracovního zařazení pro odsouzené

ve výkonu trestu. Zaměstnavatelé odsouzené nechtějí zaměstnávat. Negativně hodnotí i personál věznic, protože nemají dostatečný zájem o odsouzené. O trestné činnosti se nechce bavit otevřeně, je to jeho soukromí.

V důsledku výkonu trestu přišel o zaměstnání, rodinu, práci a ubytování. Se sociálními pracovníky své problémy neřešil. Domnívá se, že o odsouzené nemá společnost zájem. Jaroslav ztratil smysl života, nikomu a ničemu nevěří. Domnívá se, že výkony trestů mu vzali budoucnost a negativně jej ovlivnili. Momentálně žije ze dne na den - žije současností.

Jaroslav není zaměstnán, ale aktivně spolupracuje s ÚP. Nevěří, že ve svém věku najde zaměstnání. V mezidobí, kdy byl na svobodě, si zaměstnání hledal sám. S diskriminací ze strany zaměstnavatelů se neseťkal, ale i tak se dívali na Rejstřík trestů.

V azylovém domě nevidí budoucnost, chce se osamostatnit. Svou budoucnost vidí v lese na samotě, daleko od města a lidí. Byl by rád, kdyby v lese našel i nějakou práci. Jaroslav by se chtěl zpět začlenit do společnosti, ale brání mu v tom jeho nedůvěra k lidem a společnosti. Další překážkou v začlenění vidí fakt, že musí nastoupit do ústavní protialkoholní léčby. Alkohol je jeho slabou stránkou a obává se, že mu opět podlehne. V důsledku nadužívání alkoholu se také dostal opakovaně do vězení. Jaroslav by ve svém životě rád změnil svůj zdravotní stav, chtěl by se odstěhovat na salaš a zbavit se dluhů. Dále by chtěl být lepším otcem pro své děti a vymazal by ze svého života vraždu.

5. 5. 6 David (34 let)

David je svobodný a bezdětný. Nemá žádnou přítelkyni, protože strávil hodně času ve vězení a neměl možnost s nějakou ženou navázat vztah. Pochází z dobrého rodinného prostředí a úplné rodiny. Vyrůstal se sestrou a bratrem. Momentálně se sourozenci není v kontaktu, vyhýbají se mu, protože je „kriminálník“. Sestra k němu přistupuje jako k cizímu člověku. S rodiči po výkonu trestu pravidelně komunikuje, chodí je navštěvovat, ale nikdy Davida nepozvou do bytu, jen na domovní chodbu - přistupují k němu odměřeně. Rodiče Davida nechtějí pustit do bytu, jelikož jim před prvním výkonem trestu rozprodal majetek, aby si mohl koupit alkohol. David je závislý na alkoholu, podstoupil již protialkoholní léčbu v Opavě, která byla bezúčelná. David má vystudovanou střední školu s maturitou v oboru Mechanik a elektronik spotřebního zboží. Po škole pracoval rok v oboru a to jej naplňovalo, protože mu práce byla zároveň i koníčkem. Pak začal pravidelně navštěvovat restaurace a jeho koníčkem se stal alkohol (s alkoholem souvisí i trestná činnost). David je samotář a sám i popíjel. Nikdy neměl blízké kamarády. Alkoholem se snažil dostat od svých psychických problémů, spojených s jeho samotářstvím a neschopností navazovat vztahy s okolím.

David má celkem deset záznamů v Rejstříku trestů. Ve výkonu trestu byl dohromady sedmkrát. Byl odsouzen za ohrožení pod vlivem návykové látky, nebezpečné vyhrožování, krádeže, výtržnictví a třikrát za šíření poplašné zprávy. Poslední výkon trestu byl v délce 18 měsíců. Momentálně má stanoven dohled Probační a mediační služby na 6 měsíců.

David k vězení přistupuje jako k zařízení, které jej drží na uzdě, naučil se zde fungovat bez alkoholu. Ve věznicích měl klid, stravu 3x denně a střechu nad hlavou. Tento styl života mu vyhovuje (vězeňské oblečení v něm vyvolává pocit jistoty, kdežto v civilním oblečení je nervózní a pociťuje strach). Ve vězení se naučil pohybovat mezi odsouzenými a připadal si jako „frajera“. Avšak jeho poslední výkon trestu jej ovlivnil a jako „frajera“ si už nepřipadal. Jak tvrdí, připadal si jako blbec, že se opět dostal za mříže. Byl zařazen na oddíl, kde byl v cele s doživotně odsouzeným, psychicky ho to poznamenalo, ale naučil se s ním vycházet.

Výkon trestu jej ovlivnil pozitivně i negativně. Pozitivně v tom, že se začal ke svému okolí chovat s respektem a první výkon trestu mu zachránil život, jinak by se upil k smrti. Negativně v tom smyslu, že se stal výbušným a tvrdohlavým, naučil se zde hovořit vulgárně.

Po výkonech trestů přespával na noclehárnách a bydlel na ubytovnách, ale vždy se musel vystěhovat, jelikož byl pozitivní na alkohol. Při přechodu z vězení pro něj bylo nejtěžší si zvyknout na chaos kolem sebe a velký počet lidí. Ve věznicích byl zvyklý na menší počet lidí, které znal. Po posledním výkonu trestu pro něj vznikly problémy spojené se ztrátou ubytování, zaměstnání a rodiny. Jeho největším strašákem v životě mimo věznicí je alkohol, obává se, že bude slabý a opět mu podlehne.

David byl zaměstnán celkem 13x, ale nikdy v práci nevydržel déle jak 6 měsíců, protože vždy podlehl alkoholu a zaměstnavatelé s ním pracovní poměr ukončili. Momentálně spolupracuje s ÚP, ale je si vědom, že běžnou práci již nenajde, protože má deset zápisů v Rejstříku trestů. Tvrdí, že alkoholika, bezdomovce, kriminálního a recidivistu nikdo nezaměstná. Přijde mu to líto, protože má maturitu, kterou už ve svém životě neuplatní. Ze strany zaměstnavatelů, ale i společnosti si přijde diskriminován. Tvrdí, že pro osoby propuštěné z vězení v dnešní společnosti nejsou podmínky pro život. Jediné, co jim je dovoleno, je registrace na ÚP a pobírání sociálních dávek.

Pobyt v azylovém domě Davidovi dává střechu nad hlavou, postel a stravu. David má zájem se opět začlenit do společnosti a žít řádným životem. Snaží se odolávat alkoholu, což se mu daří a chce si najít zaměstnání, nejráději by pracoval v oboru. Má v plánu navštívit Job centrum organizace Rubikon. Věřící, že pokud by si našel smysluplné koníčky, staly by se pro něj prevencí proti páchání trestné činnosti a nadužívání alkoholu. Ve svém životě by se rád zbavil závislosti na alkoholu a žil jako normální člověk.

5. 5. 7 Ivan (52 let)

Ivan je rozvedený a má dva syny. Pochází z nestabilního rodinného prostředí. V době, kdy Ivan chodil do páté třídy základní školy, byl jeho otec odsouzen za trestný čin rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví. Vzhledem k tomu, že Ivanova matka byla nucena mít dvě zaměstnání, aby sebe a syna uživila, Ivan vyrůstal v péči svých babiček. V 16 letech Ivan začal příležitostně hrát hokej a profesionálně fotbal. Ve fotbale se vypracoval až do prestižního týmu, kde se přidal k partě kluků a společně začali páchat drobnou trestnou činnost. Největší zlom nastal tehdy, když se Ivanův otec vrátil z výkonu trestu a snažil se ho neustále převychovávat. S otcem nevycházel dobře a jejich vzájemné neshody řešil útky z domova. Ivan má vystudované střední odborné učiliště, obor Automechanik, ale po škole v oboru nikdy nepracoval, založil si vlastní dopravní firmu. Momentálně jsou Ivanovi rodiče již mrtví. Se svou rodinou je po výkonu trestu stále v kontaktu. Bývalá manželka mu každý měsíc telefonuje a zajímá se, jak se mu daří. Se starším synem je také v pravidelném telefonickém kontaktu a s mladším synem se stýká každý měsíc osobně. S bývalými kamarády a komplici ukončil veškerý kontakt a jejich pracovní nabídky zatím zdárně odmítá. Zůstal v blízkém kontaktu pouze s dvěma kamarády, kteří jej navštěvují v azylovém domě a nakupují mu potraviny, oblečení a hygienické potřeby.

Ivan byl dohromady ve výkonu trestu odnětí svobody třikrát. Byl odsouzen za prodej drog, krádeže a násilné napadení. Poslední výkon trestu byl v délce čtyř let. Jeho trestná činnost započala v době, kdy Ivanovi bylo 16 let, a začal hrát fotbal. Přidal se k partě kluků, kteří „kšeftovali“ s věcmi z Tuzexu a následně i s tuzexovými poukázky. Tehdy se Ivan seznámil s překupníky drog z Jugoslávie a stal se jejich prodejcem. Později si založil vlastní dopravní firmu a začal nelegálně pašovat líh z Francie do České republiky, do kterého později přidávali s komplici drogy a převáželi jej dále. Ivan byl sám uživatelem drog.

Ivana výkony trestů nijak neovlivnily ani nepoznamenaly. Je názoru, že vězení člověka nenapraví, pokud sám nechce. Vězení Ivana přivedlo k Bohu a připravuje se na Křest. Velmi negativně hodnotí vězeňský personál, který o odsouzené nemá dostatečný zájem. Jeho výkony trestů probíhaly bezproblémově, tvrdí, že když jste v klidu vy, je v klidu i personál. Ivan v průběhu posledního výkonu trestu ve věznici Heřmanice pracoval v šicí dílně jako pomocná síla. Když se ho někdo zeptá na trestnou činnost, zajímá jej, proč to dotyčný chce vědět. Ale nemá problém o své minulosti hovořit otevřeně.

V důsledku výkonů trestů přišel o zaměstnání (firmu), rodinu, bydlení a své peníze. V průběhu prvních dvou výkonů trestů Ivan začínal přicházet o rodinu a svou firmu, ale pořád měl peníze a byt, takže se o sebe dokázal po výstupu postarat. Avšak až po posledním výkonu

trestu přišel o všechno, co k životu potřeboval. Při přechodu z posledního výkonu trestu odnětí svobody pro něj bylo nejtěžší najít si bydlení a obstarat peníze. Pro nedostatek financí byl nucen rozprodat poslední osobní věci, které měly finanční hodnotu. Například prodal i své dlouhé vlasy do výkupu na paruky. Avšak jako nejtěžší při přechodu z vězeňského prostředí do běžné reality hodnotí požadavky společnosti. Hovoří o tom, že společnost chce, abyste se po letech nic nedělání ve věznici, okamžitě zařadili a žili řádným životem.

Ivan má stanovený pětiletý cíl žít řádně a začlenit se do společnosti. Během těchto pěti let by si rád našel vlastní bydlení a zaměstnání, které by ho nijak neomezovalo a pokrylo finanční náklady na život. Také uvažuje, že by si opět založil vlastní firmu. Avšak pokud tento cíl nenaplní do pěti let, chce se opět vrátit ke starému způsobu života. Ivan je momentálně nezaměstnaný, ale spolupracuje s ÚP a byl v kontaktu s pracovníci organizace Rubikon na Job centru. Během hledání zaměstnání se pravidelně setkává s diskriminací ze strany zaměstnavatelů. I když si je vědom toho, že z pracovních nabídek si nemůže moc vybírat, tak i přes to by nepracoval tam, kde by musel překračovat své vlastní já.

Azylový dům Ivana sužuje a připadá si v něm jako ve vězení. Nelíbí se mu pravidla a to, že si z něj klienti udělali svého mentora životem. Často to v něm vyvolává deprese. Svůj volný čas vyplňuje sledováním dokumentárních filmů a pořadů. Ivanovým největším problémem ke vztahu k řádnému životu je to, že žije mezi dvěma světy. Svým stylem života nepatří do světa normálních lidí, ale už ani mezi kriminálníky a má obavy, že pokud se naskytne nějaká dobrá příležitost, tak se jí opět chytne a naskočí do starého vlaku, i přes to, že se bývalým kamarádům vyhýbá. Kdyby mu to bylo umožněno, ve svém životě by napravit vztah s otcem a vrátil se tam, kde mu bylo kdysi dobře.

6 SPOLEČNÉ HODNOTY, POSTOJE A ZKUŠENOSTI KOMUNIKAČNÍCH PARTNERŮ

V následujících podkapitolách jsou uvedeny nejčastější odpovědi, které se u jednotlivých komunikačních partnerů vyskytovaly a zároveň pro ně mají jistý význam. Nejen odpovědi, ale i důraz na určitá témata, mimické verbalizace a dokonce i samotné reakce komunikačních partnerů byly v mnohých částech rozhovorů až překvapivě podobné. Zjištěné skutečnosti, které se často opakovaly, jsou zaznamenány a zobecněny v následujících podkapitolách.

6.1 Nepostradatelný význam rodiny a rodinných vztahů jako předpoklad úspěšné resocializace

Pět z mých komunikačních partnerů pochází z funkčního rodinného prostředí. Vliv zdravé socializace v dětství a rodinných vazeb jsou předpokladem k pozitivní adaptaci po výkonu trestu odnětí svobody.

Všichni komunikační partneři byli umístěni do věznic mimo své rodné město, což znamenalo minimum osobního kontaktu během vězeňských návštěv s rodinou po dobu výkonu trestu. Dopisy, které jim každý měsíc přicházely, je udržovaly v jistotě, že na ně vlastní rodina nezapomněla a díky nim, jak uvádějí, výkon trestu přetrpěli a vydrželi. Právě tyto dopisy představovaly motivující prvek navrácení se zpět ke své rodině a opětovnému začlenění se do společnosti. Z rozhovorů je patrná potřeba přijetí rodinou po výstupu z výkonu trestu. To dokazují i postoje komunikačních partnerů Igora a Martina, kteří i přes to, že jsou momentálně klienty azylového domu, se snaží být v kontaktu se svou rodinou a zachovat si dobré vztahy, aby nedošlo k přetrhání vazeb mezi nimi. I když Igor s Martinem nežijí se svou rodinou, rodina je psychicky i materiálně podporuje.

Martin, který teď žije v azylovém domě, se snažil udržovat kontakt s rodinou ve výkonu trestu i po tom, co ukončil výkon trestu za vydírání. Především je v kontaktu se svou maminkou, babičkou a starším bratrem. Otec mu před lety zemřel. Rodina se snaží Martinovi finančně i psychicky vypomáhat k tomu, aby se po návratu do společnosti dokázal plně integrovat a postavit na vlastní nohy. Martin přijetí rodinou po výkonu trestu popisuje následovně: *„Přijali mě jako docela dobře. Jako pohrozili mi, že když budu dělat špatnosti, tak se tam znovu dostanu. Ale že by mě neměli rádi, to ne. Stýkáme se, máme dobré vztahy. Stýkám se s mamkou, kupuje mi měsíčník pravidelně každý měsíc. Babička je v Praze, takže tu teď nenavštěvuju, ale pojedou tam v březnu na narozeniny. S bráchou se stýkám jednou za půl*

roku, on má práci a svůj klid.“ Z výroku citace je patrné, že rodině na Martinovi záleží i přes to, že byl ve výkonu trestu. Rodina klade důraz na jeho nápravu a varuje ho před recidivou trestné činnosti. Martin si plně uvědomuje význam rodiny a pomoci, kterou mu především jeho maminka poskytuje.

Igor se momentálně nachází v podobné situaci jako Martin. Také žije v azylovém domě. Se svou rodinou se snažil udržovat kontakt během výkonu trestu, ale i po tom, co výkon trestu ukončil. Igor je především v kontaktu s maminkou a sourozenci, s otcem se již čtyři roky nestýká. Igorův otec se k němu postavil zády poté, co nastoupil do výkonu trestu. Jako u výše zmíněného Martina, tak i Igora se rodina snaží podporovat, aby se dokázal plně integrovat do společnosti. Igor na otázku, jak jej rodina přijala po výkonu trestu, odpovídá následovně: „*Ulevilo se mi, když jsem kontaktoval mamku a bráchu. S taťkou nejsem v kontaktu. Ale s máti, ségrama a bráchama jsem normálně v kontaktu. Ale řekli mi, že jsem debil. Stýkám se s mamkou, vezmu ji vždycky na večeři nebo na kafe. Ale do bytu nechodím, tam je táta. Se sourozenci se stýkám pořád. S bráchou chodím na pivo a k ségre se kouknout na malou. S kámošema jsem v kontaktu přes Facebook.*“ Z Igorovy odpovědi je zřejmé, že měl obavy při přechodu z výkonu trestu do běžné reality, jestli jej rodina přijme. Avšak i přes výkon trestu jej maminka se sourozenci přijali dobře a snaží se o udržení rodinných vazeb. Z jeho výpovědi je patrné, že jej přístup otce mrzí, ale je vděčný za vřelé přijetí matky a sourozenců. Igor je společensky založený a aktivně se snaží navazovat vztahy i se svým okolím a kamarády.

U komunikačních partnerů lze pozorovat, že si plně uvědomují význam rodiny. Rodina představuje pro mé komunikační partnery klíčový nástroj, díky kterému překonávají adaptační obtíže. V důsledku pozitivního působení ze strany rodiny komunikační partneři směřují ke změně životního stylu a kvalitnějšímu životu. Zachování rodinných vztahů a vazeb, vzájemná pomoc a podpora je důležitou hodnotou a motivujícím faktorem pro opětovné začlenění se do společnosti po výkonu trestu odnětí svobody.

Být členem rodiny je pro člověka výsadou, ale i velkou zodpovědností. Během pobytu ve výkonu trestu, ale i po přechodu z výkonu trestu do života mimo věznici je podstatné nebát se kontaktovat rodinu, ať už blízkou nebo vzdálenou, jak plyne z rozhovoru s dalším komunikačním partnerem Antonínem. Antonín se k tématu přijetí po výkonu trestu vyjádřil následovně a zároveň popsal i své tehdejší pocity: „*S rodinou jsem se nechtěl stýkat po žádném výkonu trestu. Bylo mi to proti srsti. Říkal jsem si, že jsem darebák a dají ode mě prsty pryč. Jsem jediný trestaný v rodině. A pak už začaly ubytovny. Vždycky jsem se k někomu přidal. Na ubytovnách je to sám darebák.*“ Během společného rozhovoru se podíval na svou životní situaci zpětně a své předchozí jednání přehodnotil: „*Loni jsem byl*

v Šilheřovicích na rozsvícení vánočního stromku. Přijeli jsme tam, všichni se o nás starali. Bylo jídlo a pití. Všechno bylo fajn, lidí tam bylo plno. A jak jsem tam tak seděl, tak mi všechno vlezlo do hlavy. Říkal jsem si, ty blbče, taky ses mohl takhle mít. Přijít a mít přátele a rodinu. Jako zakopal jsem to sám, úplně sám. Kdybych měl možnost, dělal bych věci jinak. Kdybych mohl, svůj život bych úplně změnil.“ Tím, že Antonín vztahy s rodinou sám přerušil, nenašel v bývalé rodině zázemí a byl odkázán sám na sebe. Což v závěru vedlo k pobytům na ubytovnách a opakující se recidivě trestné činnosti v důsledku ovlivnění nesprávnými lidmi.

6.2 Zápis v Rejstříku trestů jako bariéra k resocializaci

Zápis v Rejstříku trestů se týká všech osob, které kdy byly ve výkonu trestu odnětí svobody, bez ohledu na délku trestu, či jeho závažnost. Zápis v Rejstříku trestů představuje pro osoby po výkonu trestu velkou bariéru k opětovnému začlenění se do společnosti.

U všech komunikačních partnerů mého výzkumného šetření výrazně vystupuje omezení v podobě zápisu v Rejstříku trestů. Tento jev komunikační partneři vnímají jako negativní pro jejich vlastní adaptaci a resocializaci, jelikož Rejstřík trestů bez zápisu tzv. „čistý trestní rejstřík“ je předpokladem a především nutností k novému uspokojivému pracovnímu a sociálnímu zařazení se po výkonu trestu.

Osoby, které se vracejí z výkonu trestu, se setkávají na pracovním trhu s častými problémy. Zaměstnavatelé mají minimální zájem o to zaměstnat osoby, které se v minulosti dostaly do konfliktu se zákonem. O této skutečnosti potenciální zaměstnavatele informuje Rejstřík trestů a záznamy v něm. Toto stanovisko potvrzují i výpovědi komunikačního partnera Antonína: *„V zaměstnání mě to omezovalo. Jak viděli, že mám zápis, tak to bylo hned, nepřijali mě.“*; Davida: *„Ano, ovlivňuje mě to. Mám deset záznamů v Rejstříku trestů a nikde nejsou ochotni mě přijmout. Takže stejně můžu dělat jen jednoduchou práci, kterou může dělat každý blbec, co má základku. Prostě je mi k ničemu, že mám tu maturitu.“*; Igora: *„Musím ho vždycky doložit. Ale snažím se hledat práci tam, kde ho nechtějí. Jako omezuje mě to, když ho tam chtějí, tak tam jít nemůžu, protože jsem tři roky seděl. Když ho chtějí, tak mám menší šanci, že mě vezmou. Dívají se na to.“*; Ivana: *„Nikdo mě kvůli zápisu v trestním rejstříku nechce zaměstnat. Když máte zápis v trestním rejstříku, tak každý už ví, že máte něco za sebou. Když se třeba něco stane v práci, tak to hned automaticky máte vy na talíři a každý se na vás dívá jako na možného pachatele. A zaměstnavatelé se tomu snaží vyhnout. Tak je to i s ubytováním. Chcete pěkný byt, ale když zjistí, že máte zápis, tak vás odmítnou.“*; Jaroslava: *„Omezuje mě to, některé to hodně zajímá. Někteří k němu přihlížejí, jiní zase ne. Vždycky je lepší říct hned pravdu.“*; Martina: *„Zaměstnavatelé v dnešní době koukají*

na rejstřík, hlavně při práci s pokladnou a preferují trestnou bezúhonnost. Říkali mi, že když mám zápis, tak mě prostě nezaměstnají. I na Úřadu práce mi řekli, že mě kvůli záznamu v Rejstříku trestů nikde normálně nezaměstnají. Jakože normální práci nikde neseženu, že tam chtějí trestnou bezúhonnost. To mi řekla sociální pracovnice na Úřadu práce.“; Martina G.: „Omezuje. Určitě se vás ptají a pak vznikají problémy. Chtějí tu trestnou bezúhonnost.“ Takto se komunikační partneři vyjadřovali k mé otázce, zdali je omezuje záznam v Rejstříku trestů při výběru zaměstnání.

Z odpovědí plyne, že zaměstnavatelé zaujímají rezervovaný postoj k možnosti zaměstnání osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Dále z odpovědí tázaných komunikačních partnerů plyne, že požadavek na výpis z Rejstříku trestů je mezi zaměstnavateli zcela běžný a tento požadavek může souviset také s povahou konkrétní pozice, jak například uvádí komunikační partner Martin.

Přístup ze stran potenciálních zaměstnavatelů, k těmto osobám, lze považovat za diskriminační. Tato nedůvěra a odsuzování cílové skupiny bývalých odsouzených – vězňů, kteří již absolvovali výkon trestu za příslušný trestný čin, vede k diskriminaci, která vytváří bariéru a znemožňuje proces opětovného začlenění se do společnosti. K otázce, zda se při hledání zaměstnání komunikační partneři setkali s diskriminací, mně Ivan odpovídá: *„Ano, samozřejmě, při hledání práce jsem se s tím setkal. Ale já mám jeden figl, každému hned řeknu, že jsem seděl a přišel jsem žádat o práci. Najednou vidíte tu reakci a ta není nikdy dobrá. Vidíte to prodlení, ten obličej toho člověka a už jen čekáte na ty kecy okolo, proč se pro tu a tu práci nehodíte. Většinou vás ti lidi pošlou slušně do hajzlu.“* Ivan se ve své odpovědi zmiňuje o figlu, který využívá v situacích, kdy jde žádat o práci. Všem zaměstnavatelům narovinu řekne, že byl ve VTOS a nečeká, až si to sami zjistí z Rejstříku trestů. Je si vědom omezení a tím se snaží předcházet zdlouhavému procesu výběrových řízení a následného odmítnutí.

Na předchozí Ivanovu odpověď navazuje David, který se s diskriminací ze strany zaměstnavatele také setkal: *„Já tomu nějak zatím nevěřím, že by mě někdo zaměstnal. Protože jsem alkoholik, bezdomovec, recidivista a nemám pracovní návyky. A když tohle zjistí nějaký zaměstnavatel, tak mě nezaměstnají. Jen pokud by to byli zoufalci. Cítím se znevýhodněn. Je to diskriminace. Mám občas pocit, že si ze mě zaměstnavatelé dělají srandu a ještě mě trestají za to, že jsem byl ve výkonu trestu.“*

Pokud se jedincům se zápisem v trestním rejstříku podaří profesně uplatnit na trhu práce, tak se jim i tak ve většině případů nabízí neuspokojivé pracovní pozice nebo podřadné jejich kvalifikaci, jak výše uvádí David či Martin. K tématu neuspokojivé a podřadné pracovní pozice, mi Ivan odpovídá následovně: *„Někdo vás vezme na brigádu a pak vám*

místo peněz, které vážně potřebujete, dá třeba salám. Člověk by měl zaplatit za každou započatou hodinu. Pracovat za kousek salámu je ponížení. Lidi po výkonu trestu dělají de facto charitu pro bohaté lidi, jste levná pracovní síla.“

Osoby, které jsou propuštěné z výkonu trestu, se nacházejí ve zvýšeném riziku opětovného páchaní trestné činnosti (riziko recidivy trestné činnosti), která je primárně způsobená sníženou šancí uplatnit se na trhu práce a získat legální zaměstnání. Potřeba legálního zaměstnání představuje pro osoby po výkonu trestu prevenci recidivy trestné činnosti. Aby se dosáhlo efektivní prevence recidivy a zvýšila se sociální integrace osob vracejících se z výkonu trestu, je potřeba věnovat pozornost rozvoji spolupráce s potenciálními zaměstnavateli těchto osob. Dále je potřeba zvyšovat informovanost o cílové skupině, nejen mezi zaměstnavateli, ale i širokou veřejností a odbourávat předsudky vůči těmto osobám. V závěru je také potřeba propojit spolupráci mezi potenciálními zaměstnavateli a neziskovými organizacemi, které se zabývají pomocí této skupině osob.

6.3 Jednání přispívající k úspěšnému začlenění se do společnosti

Pro člověka, který porušil společenské normy a spáchal trestný čin, za který byl soudem odsouzen k pobytu ve vězení, je adaptace po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody logickým důsledkem. Člověk, který opouští vězení a ukončil výkon trestu, se musí adaptovat na nové podmínky reálného a běžného života ve společnosti. Řádný způsob života, náprava a následná adaptace jsou hlavními cíli výkonu trestu.

Z rozhovorů, které jsem s komunikačními partnery vedla, je zřejmé, že s odstupem času svůj pobyt ve vězení hodnotí jako odstrašující a již by se tam vrátit nechtěli. Jako příklad uvádím výňatky z rozhovorů na téma postoj k vězení. Martin G. se vyjádřil následovně: *„Mám z toho hrůzu. Začátky byly těžké, ale zvládnul jsem to. V kriminále se mi zločinci zhnusili.“* Další komunikační partner Martin se ve věznici na cele dokonce setkal se šikanou, kterou řešil následujícím způsobem: *„Postoj mám hodně, jako hodně negativní. Bylo to jako něco hrozného. Byl jsem tam s vařičema bílé pleti a byli z Poruby a Marianek a nedocházelo ke konfliktům a pak s klukem za znásilnění. A ten si mě dobíral, snažil si dokázat své ego a tak jsem se nechal přepsat do jiné cely. No a pak mě pustili.“* Jaroslav jako negativum pobytu ve vězení hodnotí to, že v dnešní době není práce pro odsouzené, což u něj vyvolává záporný postoj: *„Teď jsem byl v Příbrami. Tam není práce, chodil jsem od katru ke katru. Předchozí výkony byly v klidu. Ten první byl dobrý, bylo mi 19 a vylezl jsem, bylo mi 29. Jinak se sedí v 19 a jinak se sedí, když vám je 60. Jako dalo se to tam vždycky nějak přežít, hlavně byla práce pro všechny, za komunistů museli pracovat všichni. Teď ve věznicích práce není.“*

Zaměstnavatelé odsouzené nechtějí zaměstnat. Oni jsou problémoví, občas udělají někde průser. Ve věznici jsem se trápil.“

Mnozí komunikační partneři se domnívají, že výkon trestu je nenapravitel (ve smyslu nepřevychoval – vulgární mluva, agrese, kouření cigaret, vzájemné násilí, výbušné jednání). Například David se k pobytu ve vězení vyjadřuje následovně: *„Přijde mi legrační, když se ve věznici mluví o resocializaci a nápravě, o programech zacházení, a že lidi chtějí změnit a motivovat k tomu, aby nepáchali trestnou činnost. Já si myslím, že vězení je přesný opak, je to organizace čistě represivní, že tam ty lidi spíše ještě více zkaží. Mě první výkon trestu hodně zkažil.“* Podobného názoru je i Ivan: *„Vězení vás v žádném případě nenapraví. Pokud nechcete, tak se nenapravíte. Ty lidi, co tam pracují, tak jich je vážně málo, co mají o ty vězně vážně zájem.“* S Ivanem se v mnohém shoduje i odpověď Antonína, který ve výkonech trestů strávil dohromady 33 let, což je nejdéle ze všech komunikačních partnerů: *„Nikdo mě tam nepřevychoval, zůstal jsem takový, jaký jsem. Byly tam sociální pracovnice, které nás učily jíst příborem a z talíře, no dělaly z nás voly. Už se tam ale nechci vrátit, hlavně kvůli vězňům. Oni byli tvrdí vůči sobě navzájem.“* I když některé komunikační partnery výkon trestu nenapravitel, jak výše uvádí David, Ivan či Antonín, ukázal jim cestu k řádnému životu a vybudoval u nich snahu k opětovnému začlenění se do společnosti. Komunikační partneři již nemají potřebu páchat trestnou činnost.

Všichni komunikační partneři uvedli, že se již do VTOS vrátit nechtějí, naopak mají zájem žít řádným životem a začlenit se zpět do společnosti. Někteří již kroky vedoucí k jejich opětovnému začlenění udělali, jiní je mají teprve v plánu. Na otázku, jaké kroky již udělali, nebo mají v plánu udělat k opětovnému začlenění, se mi dostalo takřka podobných odpovědí. Ivan si jako jediný z komunikačních partnerů zvolil cíl pěti let k tomu, aby se znovuzačlenil do společnosti a obstaral si vše potřebné k životu, který bude v souladu se společenskými normami. Poskytl mi následující odpověď: *„Rok už jsem z basy. Dal jsem si pět let, že budu hodný. Budu všechno dělat podle toho, tak jak se to má. Ale je to těžké. Ale pokud nebudu mít do pěti let to základní, byt a práci (vím, že si nemůžu vybírat, ale i tak chci), tak se vrátím ke starým zvykům. Taky bych si chtěl zase založit firmu. Na údržbu a rekonstrukci domů. Něco, na co nepotřebujete do základu velké částky. Mám už i název firmy.“* Antonín se vyjádřil takto: *„Chtěl bych jít do sociálních bytů na Pasekách. Ale až bude teplo. Chci se sám pro sebe zařídit. Chtěl bych ženskou. Chtěl bych žít sám, pomalu začít žít a zařídit si byt. Ale nevím, jak to bude. Prozatím jsem rád, že jsem v azylovém domě. Nejvíce bych chtěl to vlastní bydlení, víc nechci. A mít peníze, normální peníze, abych s tím vyšel. Klidně žil a dožil.“* Nejmladší z komunikačních partnerů Igor se vyjádřil následovně: *„Chtěl bych si udělat řidičák, mít byt a práci. Jinak jsem si vyřídil pracák.“* Martin G. svůj plán k začlenění

popsal následovně: „*Najít si bydlení a teď budu mít novou práci, zatím tam nic jiného nevidím. Hledám základní důvody, které člověka udrží při životu. Chtěl bych dobrou výplatu. Chtěl bych ten podnájem. Jak budu pracovat, tak budu platit. Kdo platí, ten žije.*“ Klíčový a hlavní krok vidím v tom, že si všichni muži po výkonu trestu zajistili ubytování v azylovém domě a aktivně spolupracují s ÚP. Antonín se k pobytu v azylovém domě a jeho službám vyjadřuje následovně: „*Mi to tu svědčí. Máte tady jídlo, je tu ta potravinová banka. To člověk ani všechno nesní. Je tady dobré prostředí, je tady čisto, mám střechu nad hlavou a nemusím se flákat po lese. Nejsou tu žádné hádky ani rozepře, tak jako na ubytovně.*“ Takřka stejné odpovědi se mi dostalo od zbytku komunikačních partnerů.

Z výše uvedených odpovědí lze usuzovat, že ani jeden z komunikačních partnerů se již do výkonu trestu nechce vrátit dobrovolně. Každého z nich věznice poznamenala jiným způsobem, ale názory na vězení a samotný výkon trestu mají podobné, takřka stejné. Dále na základě rozhovorů můžu říci, že i když ne všechny oslovené komunikační partnery výkon trestu „napravil“, tak v nich minimálně zanechal předpoklady pro řádný život, snahu se po výkonu trestu opět začlenit do společnosti a nepáchat trestnou činnost. Jako podstatné kroky k začlenění pozitivně hodnotím to, že si komunikační partneři obstarali ubytování spojené se stravou a možnostmi osobní hygieny, dále pak to, že všichni bez rozdílu věku aktivně spolupracují s ÚP a pravidelně docházejí na předem sjednané schůzky. Z odpovědí dále vyplývá, že potřeba vlastního bydlení a zaměstnání se slušným výdělkem je hnací silou komunikačních partnerů k řádnému životu. Protože jak uvádí Martin G.: „*Jak budu pracovat, tak budu platit. Kdo platí, ten žije.*“

6.4 Bývalí komplici a konzumace návykových látek jako faktory potenciálně ohrožující úspěšné začlenění se do společnosti

V rozhovorech s komunikačními partnery se často vyskytoval kód negativní jevy. Blíže se jedná o negativní jevy, kterým by mohli komunikační partneři podlehnout, narušit tak svůj příznivý vztah k řádnému životu, začlenění se do společnosti a nepříznivě ovlivnit celý proces resocializace. V odpovědích se často objevovalo, že by mohli podlehnout staré partě nebo kamarádům, bývalým komplicům, kteří se je snaží stále kontaktovat a nabízejí nelegální přívýdělky, nebo třeba strach z opětovného podlehnutí alkoholu či drogám. Mnozí komunikační partneři, jak vyplynulo z rozhovorů, svou trestnou činnost často páchali pod vlivem návykových látek. Příkladem je třeba Jaroslav: „*Alkohol mě ovlivňoval hodně. Kupoval jsem si alkohol a neplatil alimenty, pak ta krádež, byl jsem piclej.*“ Nebo Antonín:

„[...] začali jsme popíjet, peníze docházely. Sedíte v hospodě, slovo dalo slovo a udělali jsme to a to.“

Například Ivana stále kontaktují jeho bývalí kamarádi a komplici a snaží se jej zpět stáhnout k nelegálním činnostem. On se jim však zdárně brání, ale je si však vědom, že jim může snadno podlehnout: *„Jsou zde mí bývalí kamarádi a komplicové, ale já se jim snažím vyhýbat. Třeba se naskytne nějaká dobrá příležitost, já si ji chytanu, naskočím do toho a zase v tom skončím.“* Antonínovým a Davidovým negativním jevem, který by oba mohl stáhnout z cesty řádného života je alkohol. Antonín dodává: *„Alkohol, jak si ho dáte, jste v jiném světě.“* Na něj se svou odpovědí navazuje David, který se k alkoholu vyjádřil následovně: *„Propil jsem se k závislosti. Já mám vlastně strach sám ze sebe. A nemám žádné koníčky, nemám smysl života. Já nemám ani žádné sociální zázemí a jsem výbušný, mám zkratové jednání. Je velká vidina, že se zase vrátím do výkonu trestu.“* Komunikační partner Igor je stále v kontaktu s některými bývalými kamarády, kteří na něj mají nepříznivý vliv. On si je však toho vlivu vědom a také si plně uvědomuje další negativní jevy, které by jej mohly stáhnout z cesty řádného života: *„Drogy, alkohol, fetišy, cigáni a bitky. Tomu bych mohl podlehnout. To by bylo hned.“* Tak jako Igor, i Martin si je plně vědom jevů, kterým by mohl podlehnout, avšak zdárně se jim vyhýbá a pravidelně dochází do centra Renarkon. Negativním jevem v Martinově životě jsou drogy (byl uživatelem tvrdých drog) a bývalí kamarádi z ulice: *„Drogy... pokud nepotkám zase ty lidi, budu čistý.“*

Jako hlavní důvod, proč se u komunikačních partnerů objevují výše zmíněné negativní jevy, kterým by mohli podlehnout, a tím nepříznivě ovlivnit proces resocializace, vidím v tom, že neumějí efektivně trávit svůj volný čas. Proto pracovníci v azylovém domě zřídili cvičné dílny, kde si klienti nacvičují pracovní dovednosti. Dále pak tělocvičnu s posilovnou, hernu a kulturní místnost s knihovnou, televizí a počítačem, kde mohou všichni klienti trávit volný čas. Druhým důvodem, proč se tyto negativní jevy objevují je, že se komunikační partneři nacházejí ve zhoršených podmínkách uplatnění se na trhu práce.

Velké pozitivum vidím v tom, že v azylovém domě, ve kterém jsou komunikační partneři ubytováni, jsou daná pravidla, která se musí dodržovat. Mezi základní pravidla například patří nulová tolerance k návykovým látkám a kontrola během návštěv klientů jejich kamarády či jinými blízkými. Tato pravidla fungují jako prevence vůči podlehnutí negativním jevům, které zmiňuji. Za porušení pravidel následují sankce vyloučením. Ivan je jediný, kterému tato pravidla nevyhovují: *„Je to furt taková basa tady. Pořád dodržujete nějaký režim. Kluci si tady ze mě udělali takového svého učitele. A já to nechci dělat. Chci mít svůj klid. Tohle mě fakt přivádí občas do depresí. Musím to tady ještě vydržet. Nechávám to otevřené. Snažím se tady od všeho distancovat.“* Režim a s ním spojená pravidla azylového

domu mohou představovat nezamýšlený zdroj podpory identity jedince „bývalého kriminálního“, který jakoby nad sebou stále potřeboval kontrolu. Při uvědomění si tohoto faktu může vzniknout frustrace, jakou vyjadřuje Ivan.

6.5 Nálepka „kriminálník“

V rozhovorech komunikační partneři uváděli, že se setkávají se stigmatizací a nálepkováním, v důsledku pobytu ve vězení, nejen u zaměstnavatelů, jak uvádím v podkapitole 6. 2, ale i u společnosti. Tato nálepka „kriminálního“ ztěžuje navazování vztahů s okolím, získávání zaměstnání a hlavně proces resocializace a opětovného začlenění se do společnosti. Ivan se ke společenskému systému a postoji společnosti, vůči jeho osobě, vyjadřuje následovně: *„Byl jsem potrestán za své trestné činy, já jsem si to odseděl a pak vylezu a ještě mě trestá společnost. Řekněte mi, za co?! Co po nás chcete? Vždyť mě nikdo nechce ani zaměstnat kvůli zápisu v trestním rejstříku. Já to nechápu a nechápu ten systém tady.“*

V průběhu rozhovorů se všemi komunikačními partnery, jsem se mimo jiné, zaměřila na oblast komunikace o trestné činnosti s okolím a setkala jsem se jak s pozitivními názory a naprostou otevřeností, ale také s negativními názory a uzavřeností, právě z důvodu setkávání se s nálepkováním ze strany blízkého či širšího okolí. Igor se o své minulosti spojené s trestnou činností nechce bavit, jelikož to v něm vyvolává pocit odsuzování. Doslova uvádí: *„Nechcu se o tom bavit. Než to všechno řekneš, tak je konec. Lidi neví, co na to mají říct. Mezi kámošema se o tom bavíme. Ale vadí mi, když se na to ptají cizí lidi. Setkávám se s negativními reakcemi. Ale je to moje věc. Dostal jsem se tam svou chybou. Lidí mě nálepkují.“* Podobně se vyjadřuje i Martin G., který říká: *„Ono je to fakt těžké. Když se mě na to někdo zeptá, tak neříkám celý popis, za co jsem seděl nebo pocit. Ale není to moc k dobru, jako takhle. Lidi venku to nechápou a pak se na vás dívají divně.“* I Antonín má obavy, že jej bude okolí odsuzovat, a proto o svých trestných činech hovoří jen s lidmi, které zná a důvěřuje jim. Dodává: *„Nemám s tím žádný problém, pokud se mě zeptáte vy, nebo můj spolubydlicí. Řeknu, za co jsem seděl. Píchnul jsem v sebeobraně číšníka do břicha nožem a dostal jsem 8 let. Ale jinak se nikomu nesvěřuju. Hází to na vás pak špatný obraz.“* Ivan konkrétně zmiňuje, že pokud se chce člověk po výkonu trestu odnětí svobody bezproblémově začlenit zpět do společnosti a vyhnout se nálepce kriminálního, nemůže veřejně hovořit o tom, že spáchal trestný čin a v jeho důsledku byl odsouzen. Uvádí následující důvod, o který opírá toto své tvrzení: *„Ale pokud se chcete začlenit mezi normální lidi a odprostit se od své minulosti, rozhodně nesmíte mluvit o tom, že jste seděl. Rejstřík trestů zatím nevymažu, ale nemusím o svých činech mluvit. Pak jsou věci jednodušší.“*

Na druhou stranu, u odpovědí dalších komunikačních partnerů jsem se setkala s naprostou otevřeností k tématu spáchaných trestných činů. I přes to, že se osobně setkali se stigmatizací a nálepkováním ze stran svého širšího okolí, někdy i rodiny a zaměstnavatelů, nemají důvod svou minulost skrývat. Například David, i přes to, že jej rodina odsoudila a nahlíží na něj doslova jako na kriminálního, jak říká: „*Sestra se přede mnou schovává, pro ni jsem kriminálník*“, zůstává otevřený a nedělá mu problém o své minulosti plně hovořit, říká: „*Když se s někým bavím o trestných činech, tak se bavím se všema stejně.*“ Jaroslav v průběhu rozhovoru zmínil: „*Normálně odpovím, když se někdo zeptá, ale je to moje soukromí. O vraždě nemluvím vůbec, nechce se mi. Kdybych někomu jen tak řekl, že jsem zabil člověka, byl by se mnou konec.*“ Jaroslav, který byl ve výkonu trestu opakovaně a má za sebou nejdelší trest v podobě deseti let za vraždu, se ke svým činům vyjadřuje také otevřeně. Avšak jen o vraždě nechce komunikovat, jelikož si je vědom závažnosti trestného činu a dopadu na jeho osobnost, kdyby se zmínil o tom, že zabil člověka.

Nálepka kriminálního představuje negativní adaptační zkušenost, se kterou se komunikační partneři potýkají v procesu resocializace. Tato negativní zkušenost může s sebou nést demotivující prvky, které mohou narušit opětovné začlenění se do běžné společnosti po výkonu trestu odnětí svobody. Aby k těmto nepříznivým situacím a zkušenostem nedocházelo, je potřeba primárně informovat širokou veřejnost o problematice trestné činnosti a vězeňství. Dále pak rozšiřovat informace o specifikách jednání s lidmi s kriminální minulostí a zaměřit se na koncepty procesu resocializace a znovuzачlenění osob po výkonu trestu odnětí svobody do společnosti. Nakonec je potřeba otevřít téma sociální soudružnosti a odpuštění. Toto téma však musí být podporováno jak ze strany společnosti, tak i ze strany osob, které se dopustili trestné činnosti. Tato vzájemná spolupráce posiluje znovuzískání ztracené důvěry.

Přijetí osob po výkonu trestu představuje motivaci k řádnému životu, což vede ke snaze se opět začlenit do běžné společnosti a tím se snižuje recidiva trestné činnosti.

6.6 Bydlení a zaměstnání jako důležitá opora pro tvorbu pozitivní identity jedince

Ve všech sedmi rozhovorech s komunikačními partnery se často objevoval kód potřeby vlastního bydlení a zaměstnání, jako významný faktor poskytující oporu pro tvorbu pozitivní identity. Je nutno podotknout, že v rozhovorech zaznělo, že během výkonu trestu a převážně v jeho důsledku komunikační partneři o bydlení a zaměstnání přišli. Tento jev, ztrátu bydlení a zaměstnání, všichni muži hodnotí jako největší a nejtěžší problém, se kterým

se po výstupu z výkonu trestu museli potýkat a vypořádat. Ivan svou životní situaci po výkonu trestu hodnotí následovně: „*Pomaličku jsem přišel o všechno. O děti, manželku, bydlení, firmu. Přišel jsem vlastně o všechno. Přišel jsem o zásadní věci a nikomu bych to nepřál. Neměl jsem peníze a to, že nemáte kam jít. Máte klíče, ale ty už nikam nepasují. Já jsem chodil dva dny po městě a nevěděl jsem, kam mám jít. Ve věznici je jiný řád než venku. A teď vás najednou pustí ven a nemáte nic. Chtějí po vás, abyste se po letech nic nedělání ve věznici okamžitě zařadili venku. Ve věznici žijete pouze vězeňským smetím.*“ Martin dodává, že i když se po výkonu trestu hned zařadil zpět do společnosti, tak v důsledku ztráty ubytování a zaměstnání musel navštěvovat ubytovny, jelikož neměl dostatek finančních prostředků na zaplacení podnájmu bytu. Dodává: „*Zpátky jsem se zařadil do běžného života, režimu. Jen jsem chodil po ubytovnách, neměl jsem peníze na byt. A ztratil jsem teda ubytování a šanci na normální zaměstnání. Kdybych měl jisté ubytování, věci by byly lehčí.*“ V téměř totožném duchu hovořil i Antonín: „*Zaměstnání a ubytování. Na úřadě mi řekli, že chtějí bezúhonnost, že jsem tak zralý na vrátného, na víc prý nemám. Ale zatnul jsem zuby a řekl jsem si, že se do věznice nechci už vrátit. Musel jsem si najít bydlení. No a teď jsem tady.*“ Jaroslav svou situaci po výstupu z výkonu trestu popisuje takto: „*Potkala mě ztráta rodiny, bydlení a práce. Všechno tohle. Ale největší problém bylo ubytování, neměl jsem kde složit hlavu. Nikdo mi nic nezařídil.*“ Jaroslav ve své odpovědi mírně naráží na nedostatečnou péči ze stran pracovníků věznice. Na Jaroslava svou odpovědí navazuje David, kterému největší obavy po výstupu z vězení dělalo ubytování, protože výstup mu vycházel na zimní měsíc leden. Říká: „*Ale teď jsem měl velký strach, protože jsem měl výstup v lednu a já jsem nikdy nebyl venku v zimě. Měl jsem strach, co se mnou bude, kde budu bydlet. Ani oblečení jsem neměl.*“ I ve slovech Martina G. můžeme nalézt obavy z propuštění a budoucího života mimo věznici: „*Fakt jsem přemýšlel, kde já po výkonu půjdu. Bydlení to je fakt problematické v dnešní době. Člověk vyleze a bydlení se změnilo, nic nemá. Jsem rád, že jsem na azylovém domě. Začátky byly těžké, člověk si zvykne na ten vězeňský systém a venku pak není.*“

Všichni komunikační partneři po výstupu z výkonu trestu měli strach, co se s nimi bude dít dále. Vzhledem k tomu, že se neměli kam vrátit i přes fakt, že mnozí mají dobré vztahy se svou původní rodinou a byli vybaveni minimálním finančním obnosem, tak jejich první kroky vedly na ubytovnu následně na ÚP. Ve spolupráci s ÚP jim byly sděleny všechny jejich možnosti a dostali doporučení kontaktovat azylový dům.

Z pozorování i mezi řádky rozhovoru šlo vyčíst neskrývaný obdiv a úctu k osobě sociální pracovnice azylového domu, která všem komunikačním partnerům pomáhá najít vhodné zaměstnání a ubytování, které je nezbytné k budování pozitivní identity jedince

po výkonu trestu. Jak uvádí Igor: „*Všechny problémy s ubytováním a zaměstnáním teď řeším tady s paní sociální. Ona nám všem hodně pomáhá. Staví nás zpět na vlastní nohy.*“

6.7 Touha po lepší budoucnosti jako motivační faktor k znovuzачlenění se do společnosti

V rozhovorech často v souvislosti s výstupem z výkonu trestu zaznívala slova touhy či přání lepší budoucnosti. Tato podkapitola volně navazuje na podkapitulu předchozí, nesoucí název Bydlení a zaměstnání jako opora pro tvorbu pozitivní identity jedince.

Pro komunikační partnery je velmi důležité, aby se znovuzачlenili do společnosti, obstarali si zaměstnání a ubytování a především se vyhnuli dalším trestným činům. Jak uvádí Antonín: „*Chtěl bych vlastní bydlení, víc nechci. A mít peníze, normální peníze, abych s tím vyšel. Klidně žil a dožil.* Igor svou lepší budoucnost líčí následovně: „*Budu bydlet na druhé straně zeměkoule, nikoho nebudu nepotřebovat a budu miliardář. Miliardář bych mohl být i teď, udělal bych to po staru, ale to už nechcu. Kriminál mě dal hodně do klidu. Když jdu do hospody, vzpomenu si na kriminál a drží mě to na uzdě.*“ Martin G. se k vidině budoucnosti vyjadřuje takto: „*Mám v plánu mít více peněz, chtěl bych teda práci a pak to bydlení. Důležité je, ať mám to bydlení a ať mám i na nájem.*“ Jaroslavovým přáním do budoucna je, se odstěhovat na samotu a splatit dluhy: „*Chtěl bych se dostat na samotu, salaš. Pryč od lidí, já lidi nemusím a něco vyhrát, mám dluhy, tak se jich zbavit.*“ Ivan má do budoucna ze všech komunikačních partnerů nejvyšší cíle: „*Taky bych si chtěl zase založit firmu. Na údržbu a rekonstrukci domů. Něco, na co nepotřebujete do základu velké částky. Mám už i název firmy.*“

S vidinou a touhou po lepší budoucnosti také souvisí minulost a její uvědomění si. Uvědomění si svých minulých chyb a snaha o jejich nápravu posiluje identitu jedince. Ivan na mou přímou otázku, jestli by ve svém životě udělal něco jinak, odpověděl takto: „*Změnil bych vztah se svým otcem. Změnil bych to, že i když jsem mohl z toho rozjetého vlaku plného kšeftů a peněz vystoupit, tak jsem nevystoupil. Byl jsem chlap, který měl v životě všechno a teď nemám nic. A kdybych měl peníze, rozdál bych je. Ty peníze vás zlomí a udělají spoustu škody vám i okolí.*“ V rozhovoru s Davidem zazněla slova o změně minulosti následovně: „*Nepil bych, byl bych s rodinou a nepáchal bych trestnou činností.*“ Jaroslav v souvislosti se svou minulostí a její nápravou uvedl, že: „*Byl bych lepší otec, to určitě. Ten jsem byl špatný. A nikoho bych určitě nezabil.*“ Martin hovořil následovně: „*Nepáchal bych trestné činnosti a nezneužíval bych drogy.*“ V podobném duchu hovořil i Martin G.: „*No, já bych ve svém*

životě spravoval hodně věci. Ale mě to bylo souzené trochu jinak. Určitě bych ty trestné události a to kouření trávy, to bych nerobil. Určitě bych neopustil svou družku.“

Touha a přání lepší budoucnosti je známkou snahy ke znovuzačlenění se do společnosti po výkonu trestu. Osoby, které opouštějí výkon trestu, se velmi často potýkají se ztrátou střechy nad hlavou a vlastní jen minimální finanční prostředky. A právě tato touha po změně, přání lepší budoucnosti, je pro mé komunikační partnery hnací silou a motivací, jak zlepšit svůj dosavadní život a již se nevracet do starých kolejí trestné činnosti. K tomu jim dopomáhá i uvědomění si své minulosti a poučení se z vlastních chyb.

6.8 Nedostatečná penitenciární i postpenitenciární pomoc jako demotivující prvek k resocializaci

Dalším kódem, který opakovaně prostupoval pěti rozhovory ze sedmi, byl kód nedostatečného zájmu ze strany pracovníků vězeňského či mimo vězeňského personálu. Doslova v některých rozhovorech zaznělo, že lidé, kteří jsou po výkonu trestu, se na sociální pracovníky obracejí s vážným zájmem o pomoc. Nahlízejí na ně jako na autority, od kterých očekávají podání pomocné ruky, avšak realita je pak jiná. Tento přístup ze stran profesionálů bývalí odsouzení vnímají jako demotivující prvek k resocializaci, který občas podporuje recidivu trestné činnosti. Jak potvrzují níže uvedené výpovědi jednotlivých komunikačních partnerů.

Ivan například v rozhovoru v přímé souvislosti s tématem pomoci po výkonu trestu uvádí: *„Na sociálce jsem začínal s 2. 000,- Kč. Hned, jak jsem vylezl, tak jsem musel začínat rozprodávat věci, které jsem měl u sebe, abych měl peníze a nemusel se hned vrátit do věznice. Třeba jsem prodal vlasy, které jsem měl až pod zadek. Potřeboval jsem peníze pro přežití. Třeba proto se hodně kluků vrací zpět do té věznice. Oni vylezou, nemají žádné peníze a tak udělají nějakou blbost, protože jim nikdo nepomůže, i když se o pomoc prosí a jsou tam pak zase. Je to pod úroveň se pořád dokola někoho prosit o pomoc [...]. Lidé po výkonu trestu berou sociální pracovníky jako autoritu, která jim naslibuje spoustu věcí a pak je nesplní. Oni jim berou motivaci. Je tady spousta organizací, které prý mají pomáhat osobám propuštěným z vězení. Jsem rok venku a nikdo mi s ničím nepomohl.“* Ivan se podobně negativně vyjadřuje i k přístupu a pomoci ze stran pracovníků věznice a následně dodává: *„Ty lidi, co tam pracujou, tak jich je vážně málo, co mají o ty vězně vážně zájem. Všechno je to tam jen o podpisu. Všechny projekty, co plánují, tak dostanou na základě vašeho podpisu. A pokud jim podpis nedáte, tak vám vyhrožujou kázeňskými tresty a tak. Jsou tam třeba kluci, co chtějí jít ven na podmínku v půlce trestu a jak něco nepodepíšou, tak*

dostanou kázeňský trest a to vás už pak na půlku nepustí. Takže tam podepisujete věci, o kterých vůbec nic nevíte. Nic tam není na dobrovolnosti. Ve vězení přijdete k neskutečným věcem. Každý vás tam má za pohl a taky se tak tam k vám chovají. Je to stát ve státě.“

Antonín se podobně jako Ivan vyjadřuje negativně k pomoci ze strany sociálních pracovníků věznice, konkrétně zmiňuje přístup na výstupním oddělení a uvádí: *„Byly tam sociální pracovnice, které nás učily jíst příborem a z talíře, no dělaly z nás voly. [...] ale když člověk po osmi letech vyleze a ve věznici nemůže nic, všude jsou kamery a pak je venku, všechno je jinak. Celá doba se změnila, nic nevíte, nic neumíte. Ve věznici vás na takové chvíli nikdo nepřipraví.“*

Igor se v rozhovoru vyjadřuje k zájmu a pomoci ze strany sociálních pracovníků ÚP: *„Na pracáku mi vždycky říknou, že pro mě nic nemají. Že se mám dívat dál.“* Martin se k pomoci, která se mu dostala ze stran sociálních pracovníků ÚP, vyjadřuje podobně jako Igor a říká: *„Jako bylo mi řečeno na Úřadu práce, že mě kvůli záznamu v Rejstříku trestů nikde normálně nezaměstnají. Jakože normální práci nikde neseženu. To mi řekla sociální pracovnice na Úřadu práce. Ale oni mi dali kontakt na ty organizace, které zprostředkovávají práci pro ty po výkonu trestu a co měli podmínky.“* Z odpovědi Martina je patrné, že pomoc ze strany pracovnice ÚP v oblasti poptávky po zaměstnání byla nedostatečná. Avšak na druhou stranu jej alespoň odkázala na pomáhající organizaci Rubikon, která zřizuje Job Centrum, které se zaměřuje na zaměstnávání osob s trestnou minulostí.

Jako poslední uvádím výpověď Davida, který se kvůli nezájmu a nedostatečné péči ze stran postpenitenciární péče a pomoci dostal opětovně do výkonu trestu. Ve výpovědi uvádím část jeho příběhu: *„Já jsem se i do toho výkonu trestu chtěl zase dostat, když jsem se opil, tak jsem ztrácel věci, jsem ztratil peníze a občanku, no a sociálka byla v nedohlednu, tak co jiného jsem měl dělat?! Byl jsem bez dokladu, peněz a pomoci. Musel jsem krást, abych se tam zase dostal.“* David byl již ve výkonu trestu opakovaně a věděl, v jaké míře může očekávat sociální pomoc. David má již z dřívějšíka špatné zkušenosti s přístupem pomáhajících organizací a nabízené pomoci, tudíž svou nepříznivou situaci řešil trestným činem, v důsledku kterého se opět dostal do VTOS. I když si byl vědom závažnosti svého jednání, neviděl jiné východisko k vyřešení životní situace.

7 PROCES RESOCIALIZACE PACHATELŮ TRESTNÉ ČINNOSTI DO SPOLEČNOSTI PO VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Na základě rozhovorů s komunikačními partnery a jejich následné analýzy jsem dospěla k rozkrytí procesu resocializace pachatelů trestné činnosti do společnosti po výkonu trestu odnětí svobody z pohledu jich samých.

Hlavní výzkumná otázka, kterou se ve své práci zabývám, je položena následovně: *Jak probíhá proces resocializace pachatelů trestné činnosti do společnosti po výkonu trestu odnětí svobody z jejich vlastního pohledu?*

Zajímavým zjištěním, které vyplývá z odpovědí dotazovaných komunikačních partnerů, bylo, že nejpodstatnějším prvkem v procesu vlastní resocializace, je především pomoc a podpora ze strany rodiny. Pozitivní rodinné vztahy a vazby je podstatné udržovat a upevňovat již během samotného výkonu trestu a pobytu ve věznici. Rodina působí na mé komunikační partnery jako hnací síla a motivační faktor k tomu, aby se po výkonu trestu opět začlenit do společnosti a snažili se vést řádný život. I přes to, že jsou všichni komunikační partneři klienty azylového domu a tudíž se svou původní rodinou nežijí, rodina je psychicky a materiálně podporuje. S výjimkou dvou se dokonce komunikační partneři pravidelně se svými rodinami osobně stýkají a jsou v nepřetržitém kontaktu. Všichni komunikační partneři si plně uvědomují význam rodiny a její roli v procesu resocializace. Rodina pro komunikační partnery představuje klíčový faktor, díky kterému překonávají adaptační obtíže a s pomocí pozitivního působení rodiny směřují ke změně životního stylu.

Komunikační partneři dále uvádějí, že bariéru pro ně představuje zápis v Rejstříku trestů, který znesnadňuje proces resocializace, a tím narušuje znovuzачlenění se do společnosti po výkonu trestu odnětí svobody. Tento dominující jev komunikační partneři vnímají jako hlavní bariéru, se kterou se potýkají. V souvislosti se zápisem v Rejstříku trestů se na pracovním trhu setkávají s častými problémy. Na základě vlastních zkušeností se domnívají, že zaměstnavatelé mají minimální zájem o to, zaměstnat osoby, které se v minulosti dostaly do konfliktu se zákonem. Tento přístup ze strany potenciálních zaměstnavatelů komunikační partneři považují za diskriminační. A právě tento postoj potenciálních zaměstnavatelů způsobuje bariéru silně narušující proces resocializace a opětovného začlenění se do společnosti. Osoby vracející se z výkonu trestu tak čelí zvýšenému riziku recidivy trestné činnosti, která je způsobena sníženou šancí uplatnit se

na trhu práce a skrze ni získat prostředky obživy. Legální zaměstnání představuje prevenci recidivy trestné činnosti.

Dalším podstatným zjištěním bylo, že komunikační partneři hodnotí svůj výkon trestu jako odstrašující a již by se do věznice dobrovolně nevrátili. Během rozhovorů jsem se setkala s tvrzením, že ne všechny komunikační partnery výkon trestu „napravil“ (v tom smyslu, že by je převychoval - vulgární mluva, agrese, kouření cigaret, vzájemné násilí, výbušné jednání), ale i přes to v nich zanechal předpoklady pro řádný život, vybudoval snahu se po výkonu trestu opět začlenit do společnosti a již nepáchat trestnou činnost. Všichni komunikační partneři se v rámci procesu resocializace po výkonu trestu obrátili na ÚP, se kterým se snaží aktivně spolupracovat a obstarali si bydlení v azylovém domě, který jim poskytuje základní podmínky pro život. Komunikační partneři projevují zájem se v rámci procesu resocializace začlenit a vést řádný život v souladu se společenskými normami. Někteří jsou natolik aktivní, že již uskutečnili kroky vedoucí k úspěšné resocializaci, jiní je mají teprve v plánu. Avšak všichni dotazovaní mají stejný cíl, a to najít si vlastní bydlení a zaměstnání se slušným výdělkem.

V rámci rozhovorů s komunikačními partnery jsem narazila i na oblast negativních jevů, v důsledku kterých by mohlo dojít k narušení procesu resocializace a jež by mohly nepříznivě ovlivnit znovuzачlenění dotyčných lidí do společnosti. V odpovědích se často objevovaly obavy z podlehnutí staré partě přátel, která se stále aktivně věnuje trestné činnosti, nebo strach z touhy po alkoholu či drogách. Jak vyplynulo z rozhovorů a jak uvádím v profilech komunikačních partnerů, muži svou trestnou činnost, ve většině případů, páchali pod vlivem drog nebo party přátel. Tento jev (trestnou činnost) také způsobují zhoršené podmínky uplatnění se na trhu práce. Avšak i přes tyto obavy a strachy komunikační partneři vykazují známky silné vůle a snahu vnějším i vnitřním negativním vlivům odolávat. Pobyt v azylovém domě vytváří podmínky pro řádný život a posiluje vůli i motivaci komunikačních partnerů k budování své identity.

Dále bych ráda upozornila na fakt, že specifický a z praktického hlediska nutný režim v azylovém domě může být nezamýšleným zdrojem identity „bývalého kriminálního“ (který jakoby nad sebou stále potřeboval kontrolu). Při uvědomění si toho faktu může vznikat frustrace, jakou vyjadřuje například Ivan. Domnívám se, že tento Ivanův postoj představuje určitou výzvu pro pracovníky azylového domu k hledání možností, jak s takovými pocity naložit. Jak uvádí J. C. Kaufmann (2004) ve své teorii identity – identita jedince je definována jako sebevnímání, které zároveň není pevně dáno, ale jde o neustálý proces. Není to to, čím člověk je, ale jak se vnímá – vidí, cítí, za koho se považuje. Identita tak nemusí být jen myšlenkou, představou o sobě, ale i pouhým obrazem nebo pocitem. V současné společnosti

je příznačné, že identita teprve umožňuje jednání – člověk jedná podle toho, jak si sám sebe dokáže představit (v dobrém i špatném).

Kromě zápisu v Rejstříku trestů, se jako další bariéra narušující proces resocializace, dle výpovědí komunikačních partnerů, ukazuje osobní zkušenost se stigmatizací a nálepkováním v důsledku pobytu ve vězení. Tato nálepka „kriminálního“ ztěžuje navazování pozitivních vztahů s okolím a získávání zaměstnání po výkonu trestu odnětí svobody. V souvislosti se strachem z přijetí společnosti komunikační partneři o své trestné činnosti nekomunikují a svou minulost skrývají, až na pár výjimek. Nálepka kriminálního představuje negativní adaptační zkušenost, se kterou se komunikační partneři potýkají jak ze stran potenciálních zaměstnavatelů, tak i společnosti. Navíc nejde jen o vnější nálepku, ale i o to, že v reakci na tuto nálepku si dotyční vytvářejí svou identitu – postupně se tedy také tak začínají vnímat, začínají se vnímat jakoby bez šance. Nálepka kriminálního je také bariérou k získání normálního bydlení, jelikož lidé se obávají vzít do nájmu osoby, které mají trestnou minulost. Proto jak výše uvádím, je potřeba informovat veřejnost o problematice trestné činnosti a vězeňství, s cílem podporovat sociální soudružnost.

Jako další demotivující prvek k resocializaci, se u komunikačních partnerů objevoval nedostatečný a omezený zájem ze stran pracovníků vězeňského i mimo vězeňského personálu. Blíže se jedná o sociální pracovníky věznic a sociální pracovníky ÚP i některých neziskových organizací.

Komunikační partneři v důsledku výkonu trestu přišli především o ubytování a zaměstnání. Tyto ztráty, jak uvádějí a jak bylo z rozhovorů zjištěno, v nich vyvolávaly silné pocity nejistoty a strachu z budoucnosti. Z odpovědí komunikačních partnerů plyne, že potřeba bydlení a následného zaměstnání, je vedle rodiny, druhým nejpodstatnějším prvkem v jejich vlastní resocializaci a přispívá k tvorbě pozitivní identity jedince.

S potřebou rodiny, vlastního bydlení a zaměstnání také souvisí touha po lepší budoucnosti. Všechny tyto tři výše zmíněné potřeby jsou pro mé komunikační partnery hnací silou, díky níž usilují o lepší budoucnost a zdárně směřují k naplnění procesu resocializace pachatelů trestné činnosti do společnosti po výkonu trestu odnětí svobody. Na základě všech výše uvedených odpovědí, poznatků a faktů jsem zodpověděla hlavní výzkumnou otázku.

ZÁVĚR

V diplomové práci jsem se zaměřila na problematiku resocializace pachatelů trestné činnosti do společnosti po výkonu trestu odnětí svobody. Cílem práce bylo analyzovat a představit pohled mužů - pachatelů trestné činnosti na vlastní resocializaci po výkonu trestu odnětí svobody. Na základě pramenů a odborné literatury jsem připravila koncepci kvalitativního výzkumu založeného na polostrukturovaných rozhovorech s muži, kteří prošli výkonem trestu odnětí svobody. Tento typ výzkumu pomáhá lépe detekovat hlavní faktory úspěšné resocializace osob po výkonu trestu odnětí svobody.

V první kapitole této práce jsem se zaměřila na oblast resocializace, včetně historie resocializační péče a teorie resocializace. Druhá kapitola se zabývá legislativním rámcem postpenitenciární péče. Pozornost je zde věnována zákonům, které se svým zněním dotýkají systému postpenitenciární péče. Třetí kapitola již čtenáře seznamuje se systémem a kontextem penitenciární péče. V této kapitole se věnuji Vězeňské službě České republiky, personálu věznic a typům věznic, včetně jejich klasifikace. Dále jsem se zaměřila na výkon trestu odnětí svobody, kde se blíže zabývám programy zacházení a přípravou na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Poslední podkapitola popisuje aspekty života ve věznici, které mají potencionální dopad na resocializaci. Čtvrtá a poslední kapitola konceptuální části práce poskytuje informace o systému a kontextu postpenitenciární péče, kde se mimo jiné zabývám kontinuální sociální péčí a jejími státními i nestátními subjekty, které se v České republice nacházejí. Pozornost je zde také věnována zaměstnávání osob po VTOS a faktorům, které omezují začlenění propuštěných osob zpět do společnosti. Zbytek kapitoly se věnuje osobnosti v procesu resocializace a kriminální recidivě. Na výše zmíněných bodech je postavena celá konceptuální část práce.

Pátá kapitola představuje metodologii vlastního výzkumu a etické souvislosti. V kapitole je dále popsán použitý přístup kvalitativního výzkumu a metoda polostrukturovaných rozhovorů, včetně výzkumného souboru, průběhu výzkumu a analýzy kvalitativních dat. Podstatnou podkapitolu představují profily komunikačních partnerů, kde nastiňuji životní příběhy svých sedmi komunikačních partnerů. Klíčovými kapitolami v empirické části práce, jsou kapitoly šest a sedm, kde prezentuji výzkum, který jsem provedla formou polostrukturovaných rozhovorů se sedmi muži, kteří prošli VTOS. Zaznamenala jsem jejich životní příběhy, které mi napomohly pochopit jejich názory, zkušenosti a způsob života. Následně jsem jejich výpovědi porovнала a zaměřila se na body, ve kterých se objevila vzájemná shoda. Otázky, které se zaměřovaly na komunikační partnery, se dotýkaly pěti hlavních oblastí, které zjišťovaly základní informace o komunikačních

partnerech, vztahy s rodinou a přáteli, trestnou činností, zaměstnání a ubytování po VTOS a nakonec vidinu budoucnosti. Především jsem se snažila dozvědět informace o trestné činnosti a výkonu trestu, o zázemí, ze kterého komunikační partneři pocházejí, o negativních a pozitivních, se kterými se v rámci procesu resocializace potýkali či potýkají a o vzájemných vztazích s rodinou po výkonu trestu. K některým oblastem jsem přistupovala s jistou opatrností a empatií, dokonce jsem ani netrvala na jejich zařazení do rozhovoru.

Jedním z nejzajímavějších zjištění bylo, že všichni komunikační partneři si plně uvědomují význam původní rodiny a její roli v procesu resocializace. Pro komunikační partnery rodina představuje důležitý faktor, díky kterému překonávají adaptační obtíže a směřují k pozitivní změně životního stylu. Společných hodnot, postojů a názorů k pohledu na vlastní resocializaci po VTOS se objevovalo poměrně mnoho, avšak nejpodstatnější byla potřeba rodiny, vlastního bydlení a zaměstnání, jako klíčový faktor, díky kterému komunikační partneři usilují o lepší budoucnost a směřují k naplnění procesu resocializace po výkonu trestu odnětí svobody. Zápis v Rejstříku trestů představuje pro komunikační partnery bariéru, která znesnadňuje proces resocializace, a tím narušuje znovuzачlenění se do společnosti po výkonu trestu odnětí svobody. Komunikační partneři se domnívají, že zaměstnavatelé mají minimální zájem o to zaměstnat osoby, které se v minulosti dostaly do konfliktu se zákonem. Tento přístup ze stran potenciálních zaměstnavatelů považují za diskriminační. Kromě zápisu v Rejstříku trestů, se jako další bariéra narušující proces resocializace, ukazuje osobní zkušenost komunikačních partnerů se stigmatizací a nálepkováním v důsledku pobytu ve vězení. Dalším demotivujícím prvkem k resocializaci, se u komunikačních partnerů objevoval nedostatečný a omezený zájem ze stran pracovníků vězeňského i mimo vězeňského personálu. V rámci rozhovorů s komunikačními partnery jsem narazila i na oblast negativních jevů, v důsledku kterých by mohlo dojít k narušení procesu resocializace a jež by mohly nepříznivě ovlivnit znovuzачlenění dotyčných lidí do společnosti. V odpovědích se často objevovaly obavy z podlehnutí staré partě přátel, která se stále aktivně věnuje trestné činnosti, nebo strach z touhy po alkoholu či drogách. Avšak i přes tyto obavy a strachy komunikační partneři vykazují známky silné vůle a snahu vnějším i vnitřním negativním vlivům odolávat. Následným podstatným zjištěním bylo, že komunikační partneři hodnotí svůj výkon trestu jako odstrašující a již by se do věznice dobrovolně nevrátili. Na základě zjištěných skutečností je patrné, že i přes negativní jevy, se kterými se komunikační partneři po výkonu trestu odnětí svobody setkávají, přání a touha po lepší budoucnosti představují motiv k znovuzачlenění se do společnosti.

Byť bylo zkoumání provedeno na malém počtu lidí, kteří si prošli výkonem trestu a následně procesem resocializace, domnívám se, že dané společné faktory jsou zajímavým

zjištěním, které je možno využít při práci s touto cílovou skupinou nejen v oblasti postpenitenciární péče, ale i penitenciární péče a celého vězeňství. Práce může mít také informační charakter pro širokou veřejnost, která projeví zájem dozvědět se nové informace o dané problematice a cílové skupině. Ale především by měly získané informace od komunikačních partnerů sloužit jako námět pro zvyšování kvality postpenitenciární péče. Za přínos diplomové práce také považuji vytvoření teoretického materiálu, který poskytuje ucelené informace o problematice resocializace pachatelů trestné činnosti do společnosti po VTOS.

Na konec bych chtěla podotknout, že současná životní situace komunikačních partnerů, je i přes jejich těžkosti a osudová rozhodnutí, která nebyla vždy moudrá, aktuálně pozitivní a dá se říci, že jsou na dobré cestě k řádnému životu a znovuzачlenění se do společnosti.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Odborná literatura

- CRIGHTON, David, A. a Graham, J. TOWL. 2008. *Psychology in prison*. 2nd edition. Malden: Blackwell Publishing Ltd. ISBN 978 – 1 – 405 – 16010 – 0.
- CRIGHTON, David, A. a Graham, J. TOWL. 2015. *Forensic Psychology*. Malden: Blackwell Publishing Ltd. ISBN 978 – 1 – 118 – 75778 – 9.
- ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. 2008. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-138-0.
- ČERNÍKOVÁ, Vratislava a Vojtěch SEDLÁČEK. 2002. *Základy penologie pro policisty*. Praha: Policejní akademie České republiky. ISBN 80-7251-104-1.
- GÁBOROVÁ, Aneta. 2016. *Systém penitenciární a postpenitenciární péče v České republice*. Opava (bakalářská práce). Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik, Ústav pedagogických a psychologických věd.
- GAVORA, Petr. 2010. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Vyd. 2. Brno: Paido. ISBN 978 – 80 – 7315 – 185 – 0.
- GREPL, Marek a Irena SEDLÁČKOVÁ. 2012. *Průvodce pro výstup z vězení*. Olomouc: Sdružení Podané ruce, o. s. ISBN 978 – 80 – 904145 – 3 – 2.
- HENDL, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum*. Vyd. 4. Praha: Portál. ISBN 978 – 80 – 7367 – 4.
- HENDRYCH, Igor. 2010. *Vybrané kapitoly z penologie*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik v Opavě, Ústav pedagogických a psychologických věd. ISBN 978-80-7248-574-1.
- JŮZL, Miloslav a kol. 2014. *Sociální pedagogika v penitenciární praxi*. Brno: Institut mezioborových studií, s. r. o. ISBN 978-88010-00-5.
- JŮZL, Miloslav. 2012. *Penitenciariстика a penologie*. Brno: Institut mezioborových studií. ISBN 978-80-87182-24-6.
- KAUFMANN, Jean - Claude. 2004. *L'invention de soi. Une théorie de l'identité*. Paris: Armand Colin. ISBN 0 – 19 – 515227 – 1.
- KUCHTA, Jakub a Helena VÁLKOVÁ. 2005. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck. ISBN 80 – 7179 – 813 – 4.
- LEŠKOVÁ, Lýdia. 2013. *Sociálny pracovník v penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti*. Brno: Tribun EU. ISBN 978 – 80 – 263 – 0554 – 5.
- MAŘÁDEK, Vladimír. 2005. *Vězeňství*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta. ISBN 80 – 7368 – 002 – 5.

- MIOVSKÝ, Michal. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-1362-4.
- NEDBÁLKOVÁ, Kateřina. 2006. *Spoutaná rozkoš. Sociální (re) produkce genderu a sexuality v ženské věznici*. Praha: SLON. ISBN 80 – 86429 – 65 – 2.
- PEŠKA, Pavel. 2013. Resocializace osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Olomouc (diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Ústav speciálněpedagogických studií.
- RASZKOVÁ, Tereza a Stanislava HOFERKOVÁ. 2013. *Kapitoly z penologie I*. Univerzita Hradec Králové: GAUDEAMUS. ISBN 978-80-7435-264-5.
- RAZSKOVÁ, Tereza a Stanislava HOFERKOVÁ. 2014. *Kapitoly z penologie II*. Univerzita Hradec Králové: GAUDEAMUS. ISBN 978 – 80 – 7435 – 378 – 9.
- RUBIKON Centrum. 2013. *Pomáháme překročit minulost*. Praha. ISBN 978 – 80 – 904116 – 4 – 7.
- Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s. 2011. *Kroky*. Praha: Cellula. ISBN 978 – 80 – 904116 – 1 – 6.
- SOCHŮREK, Jan. 2007a. *Kapitoly z penologie I. díl, Úvod do teorie trestu a trestání*. Liberec: Technická univerzita v Liberci. ISBN 978-7372-203-6.
- SOCHŮREK, Jan. 2007b. *Kapitoly z penologie II. díl, Teorie a praxe zacházení s vězňnými*. Liberec: Technická univerzita v Liberci. ISBN 978-80-7372-204-3.
- SOCHŮREK, Jan. 2007c. *Kapitoly z penologie III. díl, Negativní jevy ve vězení*. Liberec: Technická univerzita v Liberci. ISBN 978 – 80 – 7372 – 205 – 0.
- STANKOWSKI, Adam. 2003. *Úvod do resocializační pedagogiky*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta. ISBN 80 – 7042 – 257 – 2.
- STANKOWSKI, Adam. 2004. *Nástin problematiky etopedie a sociální patologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta. ISBN 80 – 7042 – 360 – 9.
- STRAUSS, Anselm a Juliet CORBINOVÁ. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu*. Vyd. 2. Praha: Albert. ISBN 80 – 85834 – 60 – X.
- ŠTERN, P., L. OUŘEDNÍČKOVÁ a D. DOUBRAVOVÁ (eds.). 2010. *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál s. r. o. ISBN 978-7367-757-2.
- ŠTĚRBA, Vladislav. 2007. *Penologie*. Praha: ARMEX PUBLISHING. ISBN 978-80-86795-48-5.
- ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978 – 80 – 7367 – 313 – 0.
- VANTUCH, Pavel. 1987. *Základy nápravně výchovné činnosti*. Praha: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, Fakulta právnická.

Články v časopisech

BALÁŽ, Roman. 2014. Řešení nezaměstnanosti po česku: 16 až 20 miliard na dávky a necelé 3 miliardy na aktivní politiku zaměstnanosti. *Sociální práce/ Sociální práce*, č. 1, s. 11. ISSN 1213 – 6204.

BAROCHOVÁ, Eliška. 2012. Za branou: Co čeká člověka, který po odpykání trestu právě opouští vězení? *Sociální práce/ Sociální práce*, č. 2, s. 33 – 35. ISSN 1213 – 6204.

HARMAN, Jennifer J., Vermon E. SMITH a Louisa C., EGAN. 2007. The Impact of Incarceration on Intimate relationships. *Criminal Justice And Behavior*. [online] 34 (6) [cit. 2017 – 13 - 11]. Dostupné z:<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0093854807299543>

HASMANOVÁ, Ludmila. 2012. Sdružení pro probaci a mediaci v justici. *Sociální práce/ Sociální práce*, č. 2, s. 35 – 37. ISSN 1213 – 6204.

OHNHEISER, Miroslav. 2015. Věznice a ústav pro výkon zabezpečovací detence Opava. *České vězeňství*, č. 3, s. 16. ISSN 1213 – 9297.

KLUMPAR, Martin. 2017. Výkon doživotních trestů. *České vězeňství*, č. 2 – 3, s. 27 – 28. ISSN 1213 – 9297.

KUJEVSKÁ, Lenka a Martina DUNDROVÁ. 2012. Penitenciární sociální práce před propuštěním odsouzeného na svobodu. *Sociální práce/ Sociální práce*, č. 2, s. 13. ISSN 1213 – 6204.

Prameny

Legislativní dokumenty

Zákon č. 257/ 2000 ze dne 14. července 2000 o Probační a mediální službě. [online]. © 2010 – 2015 [cit. 2017 – 24 - 10]. Dostupné z: <http://ssob.info/wp-content/uploads/2015/01/Z%C3%A1kon-%C4%8D.-257-2000-Sb.-o-proba%C4%8Dn%C3%AD-a-media%C4%8Dn%C3%AD-slu%C5%BEb%C4%9B.pdf>

Zákon č. 111/ 2006 ze dne 14. března 2006 o pomoci v hmotné nouzi. [online]. © 2017 [cit. 2017 – 24 - 10]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&nr=111~2F2006&rpp=15>

Zákon č. 108/ 2006 ze dne 14. března 2006 o sociálních službách. [online]. © 2017 [cit. 2017 – 24 - 10]. Dostupné z:

<http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=62334&nr=108~2F2006&rpp=15#local-content>

Zákon č. 435/ 2004 ze dne 13. května 2004 o zaměstnanosti. [online]. © 2017 [cit. 2017 – 24 - 10]. Dostupné z: http://portal.mpsv.cz/sz/obecne/prav_predpisy/akt_zneni/zakon_c._435-2004_sb.pdf

Zákon č. 169/ 1999 ze dne 30. června 1999 o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. [online]. © 2010 – 2015 [cit. 2017 – 24 - 10]. Dostupné z:<http://ssob.info/wp-content/uploads/2015/01/Zákon-č.-169-1999-Sb.-o-výkonu-trestu-odnětí-svobody.pdf> ;
<http://www.zmenyzakonu.cz/zakon.aspx?k=169/1999+Sb.&d1=01012017&d2=01102017&cmd=compareshort>

Zákon č. 141/ 1961 ze dne 29. listopadu 1961 o trestním řízení soudním. [online]. © 1998 – 2017 [cit. 2017 – 25 - 10]. Dostupné z:<https://www.mesec.cz/zakony/trestni-rad/uplne/>

Zákon č. 40/ 2009 ze dne 8. ledna 2009 trestní zákoník. [online]. © 1998 – 2017 [cit. 2017 – 27 - 10]. Dostupné z:<https://www.mesec.cz/zakony/trestni-zakonik/uplne/>

Zákon č. 269/ 1994 ze dne 30. 12. 1994 o Rejstříku trestů. [online]. © 2010 – 2018 [cit. 2018 – 02 - 01]. Dostupné z:<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1994-269>

Webové stránky/ webové sídlo

ADRA, Adventist Development and Relief Agency, Praha. O nás. *adra. cz* [online]. © 2014 [cit. 2017 – 27 - 11]. Dostupné z: <https://www.adra.cz/o-nas>

Český červený kříž, Oficiální stránky Českého červeného kříže, Praha. Kdo jsme. *cervenykriz.eu* [online]. © 1999 - 2017 [cit. 2017 – 27 - 11]. Dostupné z: <http://www.cervenykriz.eu/cz/kdojsme.aspx>

Diakonie Českobratrské církve evangelické, SOS Centrum, Praha. O nás. *soscentrum.cz* [online]. © 2017 [cit. 2017 – 27 - 11]. Dostupné z: <http://www.soscentrum.cz/o-nas/>

Charita Česká republika, Česká katolická charita, Praha. Jak pomáháme. *charita.cz* [online]. © 2017 [cit. 2017 – 27 - 11]. Dostupné z: <http://www.charita.cz/jak-pomahame/>

Laxus, Laxus z. ú., Praha. Jsem v konfliktu se zákonem. *laxus.cz* [online]. © 2016 [cit. 2017 – 27 - 11]. Dostupné z: <http://www.laxus.cz/jsem-v-konfliktu-se-zakonem/>

Nová šance, z. s., O nás, Ostrava. Poslání a cíle. *koblov.cz* [online]. © 2016 [cit. 2017 – 27 - 11]. Dostupné z: <http://www.koblov.cz/poslani-a-cile.html>

ROMODROM , Romodrom o. p. s., Praha. O nás. *romodromcz.cz* [online]. © 2017 [cit. 2017 – 27 - 11]. Dostupné z: <http://www.romodromcz.cz/new/index.php>

Vězeňská duchovenská péče, z. s., Iformace, Praha. Kdo je kdo. *vdpcr.eu* [online]. © 2017 [cit. 2017 – 27 - 11]. Dostupné z: <http://www.vdpcr.eu/kdo-je-kdo.html>